

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Навчально-науковий інститут права
ім. І. Малиновського

Науково-дослідний центр вивчення наукової, освітньої,
громадської та політичної спадщини акад. І. Малиновського

МАТЕРІАЛИ
X Міжнародної
науково-практичної конференції

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

24 листопада 2023 року

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2023

УДК 34
ББК 67.0
М 34

*Друкується за ухвалою вченої ради
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 4 від 29 листопада 2023 року)*

Редколегія випуску:

Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (*головний редактор*);

Балацька О. Р., кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія»;

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія».

М 34

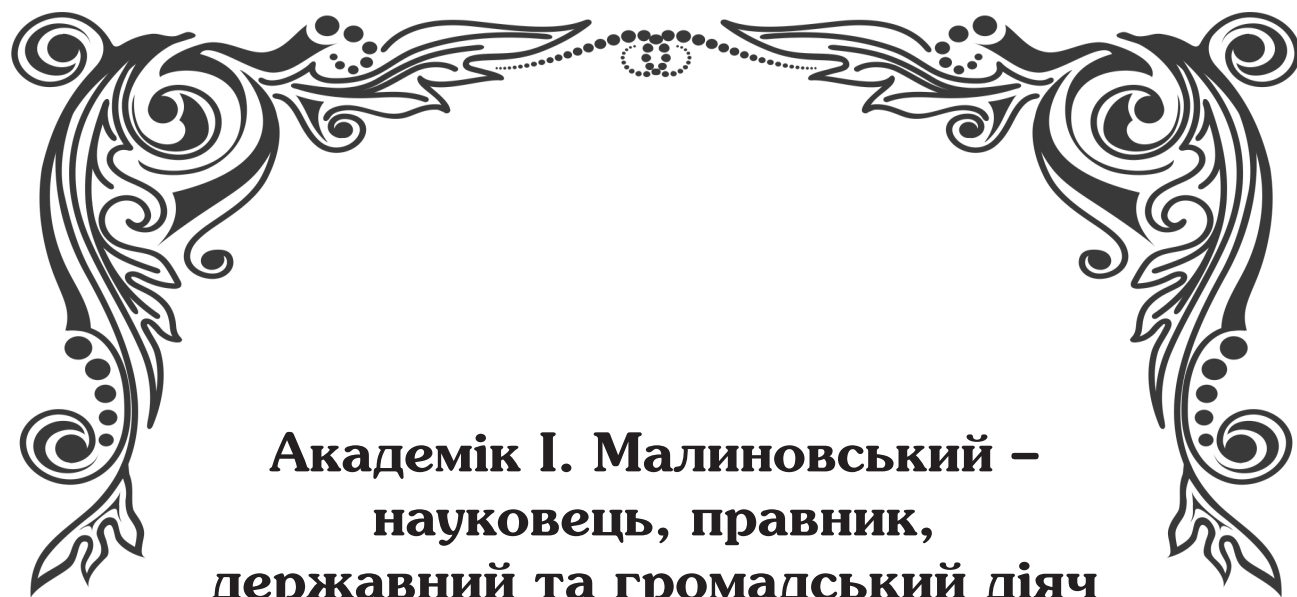
Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 24 листоп. 2023 р.) / ред. кол.: Пасічник І. Д., Балацька О. Р., Дробуш І. В. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 104 с.

DOI 10.25264/24.11.2023-1

У збірнику публікуються матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 24 листопада 2023 року) на актуальну правову та державну проблематику. Наведені тези та статті науковців будуть цікаві як дослідникам питань історії, права та держави, так і практикам, викладачам, аспірантам та студентам.

УДК 34
ББК 67.0

© Автори, 2023
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2023

**Академік І. Малиновський –
науковець, правник,
державний та громадський діяч**

Герасимчук О. П.,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»*

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. МАЛИНОВСЬКОГО В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Системне вивчення наукового доробку академіка І. Малиновського в Національному університеті «Острозька академія» розпочалося у 2012 році з проведення в стінах нашого Університету І Міжнародного науково-практичного семінару «Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодні» (16 березня 2012 р.), виданням збірника матеріалів семінару (Редколегія: І.Д. Пасічник (гол.), В.О. Попелюшко, І.Б. Усенко та ін.) [1]. Справедливо буде зауважити, що до цього наукового заходу з-поміж науково-педагогічних працівників нашої alma mater постаті І. Малиновського свою публікацію присвятив Віталій Яремчук (Яремчук В. Призабуті постаті української історіографії: біоісторіографічні нариси, Острог, 2002) [2]. Але вже з 2012 року (16-17 листопада 2012 року відбулася І Міжнародна науково-практична конференція «Малиновські читання») дослідження спадщини видатного острожанина-науковця стало регулярним, були перевидані його праці (за наук. ред. проф. В. Попелюшка), захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право (Матвійчук М.А. Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського: історичний аспект), публікуються наукові статті про академіка І. Малиновського студентів та викладачів НаУОА.

Доводилось чути різні оцінки наукової спадщини І. Малиновського, зокрема, через призму його суспільно-політичних поглядів, у першу чергу під час революції 1917 року, коли він зайняв позицію підтримки монархізму. Для нас, українців, після 2014 року, а особливо після 24 лютого 2022 року, стало дуже важливим визначитися – хто свій, а хто чужий. Професіоналізм особи став оцінюватися в нерозривній єдності з системою її переконань. І звичайно, І. Малиновського ми не зможемо запитати «Чий Крим?» чи, наприклад «Хто винен в підриві Каховської ГЕС?» як простий тест на підтримку адекватних цивілізаційних цінностей.

Щодо багатьох діячів культури за останні роки виникла дискусія, на підставі яких критеріїв ми можемо визначати чи можемо ми їх відносити до «своїх». Уродженець Полтави український єврей за національністю (і який мігрував згодом до США) Шолом-Алейхем? Активіст українського самостійницького руху на боці УНР, а потім лауреат двох Сталінських премій Олександр Довженко? Директор Інституту серця МОЗ України Борис Тодуров, який в березні 2014 року в окупованому Криму оперував матір Сергія Аксьонова? Російськомовні воїни АЗОВУ? І цей список можна продовжувати дуже довго і безкінечно довго дискутувати про те чи вони «наші»? І очевидно, висновок потрібно робити враховуючи ті обставини, в яких пролягав життєвий шлях тих чи інших героїв.

Отож, щодо І. Малиновського. Народився 4 (17) листопада 1868 р. в м. Острог тоді – Волинської губернії. За місцем народження – ніби наш? Але навряд чи це визначальна характеристика. Далі навчання місцевій приходській школі (церковні приходські школи – початкові школи Російської імперії при церковних парафіях, перебували у віданні духовного відомства, тобто Святійшого правлячого синоду! Там вивчали Закон Божий, церковні співи, письмо, арифметику, читання. У двокласних школах також вивчалася історія) та прогімназії (неповні середні навчальні заклади в Російській імперії). З 1884 року – навчання в Києві, в тому числі на історико-філологічному, згодом на юридичному факультеті Київського Імператорського університету св. Володимира. Саме тут починається його формування як науковця, яке досягає найбільш плідного розвитку вже в Томську, в новоствореному Томському Імператорському університеті куди він переїжджає для виконання обов'язків екстраординарного професора юридичного факультету, будучи вже одруженим на Марії Кониській, дочці відомого письменника та громадського діяча, автора тексту духовного гімну України «Боже великий єдиний, нам Україну храни», О. Я. Кониського.

Ще будучи у Києві І. Малиновський став одним з учнів визначного історика права, а за політичними поглядами консерватора й великодержавника Михайла Владимирського-Буданова (не плутати з аспірантом Будановим), та став одним із представників гурту дослідників, який сам І. Малиновський називав «школою вчених дослідників західно-руської старовини», а нинішні історики називають «школою західноруського права», чиї погляди “формувалися під потужним впливом офіційної концепції «западнороссизма», що утвердилася в імперській історіографії та громадсько-політичному вжитку в 1860–1870-х рр. і мала на меті протиставити прадавню гадану «руськість» литовських, білоруських та українських земель («Западной России») претензіям на ці терени з боку польського національного руху” [3, с. 315-316]. Тобто, суцільна зрада.

Проте, в своїй одній з найбільш відомих монографій, яка принесла йому репутацію одного з найкращих в імперії дослідників історії права, під назвою (в перекладі) “Рада Великого князівства Литовського у зв’язку з давньою Боярською думою Росії”, і де він здійснює порівняльне дослідження двох органів влади – Боярської думи Київської Русі та Панів-ради ВКЛ, він робить висновок: «ті особливі умови, котрі супроводжували утворення московського та литовсько-руського єдинокоролівства, здійснили вплив на особливості державного устрою московського та литовсько-руського: в Москві отримало переважання монархічне начало, в Литві – аристократичне». І в цій же роботі (а науковець дослідив оригінальні документи, які зберігались пізніше в Інституті наукової інформації з суспільних наук (ІНІСН), Москва, де у радянський час був один з найбільших в СРСР спецсховищ з унікальними виданнями та періодикою і де – випадково чи ні – у січні 2015 року сталася пожежа) І. Малиновський викриває (умисний чи неумисний?) фейк (?), спотворення (?) про те, що князь у ВКЛ приймав рішення порадившись з пани-радою (тобто, порадившись, все ж таки приймав рішення сам), тоді як в оригіналі було записано, що князь приймав рішення разом з пани-радою – тобто це говорило про аристократичний, а не монархічний характер правління на теренах ВКЛ. Тому цю роботу можна прочитати по-різному – як працю представника імперських дослідників історії права (з відповідним політичним нашаруванням), а можна побачити тут фаховий аналіз державних і правових інституцій, відмінність Києва і Москви (сучасної України і т.зв. Росії). Як науковець він це побачив, хоча, звісно, дав оцінку через призму своїх тогочасних поглядів.

Не можна оминати і інший цінний доробок І. Малиновського – це його монографія «Кривава помста та страти». У ній він з наукових історико-юридичних позицій на основі великого емпіричного матеріалу доводить існування генетичного зв’язку між кровною помстою, як проявом тваринного інстинкту людини-дикуна, та смертною карою, як вбивством за вироком суду (за різницею, що перше здійснюється з волі приватної особи, друге – з волі держави). І вчений робить висновок, що смертна кара має бути скасована як загальнодержавна ганьба і злочин проти заповідей християнства. За другий випуск книги «Кривава помста та страти» професор В. Малиновський був звільнений від викладання в університеті через неблагонадійність і проти нього була порушена кримінальна справа за «схиляння до бунтівницьких діянь та до повалення існуючого ладу» [4].

До початку 1920-х рр. І. Малиновський був типовим «малоросом», тобто людиною із «озагально-російською» політичною та культурною свідомістю, яка проте відчувала сентимент до своєї малої батьківщини, він вважав себе «українцем за походженням», із задоволенням співав українських пісень, дуже дорожив українською сорочкою, яку йому вишила молода дружина після одруження. Входячи деякий час в 1919 р. до складу денікінського уряду, він сприяв збереженню Української академії наук, яку шовіністи-денікінці хотіли закрити [3, с. 321].

А от наступна зміна свідомості (і у напрямі наукової творчості це теж відобразилось) після того, як він був заарештований у 1920 році радянською владою. Професора звинуватили в контрреволюції, визнавши непримиренним та ідейним ворогом радянської влади. Він був заочно засуджений до смертної кари (розстрілу) як «свідомий і непоправний ворог трудящих». Згодом смертну кару замінили на позбавлення волі.

Як зазначає проф. В. Яремчук “не можна з певністю твердити, наскільки щирими і органічними для І. Малиновського були елементи марксистської методології, застосовані в його працях «київської» доби життя. Можливо, що для нього «марксистські» висловлювання були своєрідною захисною оболонкою від підозр нової влади. З іншого боку, його щоденникові нотатки цього періоду свідчать, що історик цілком серйозно сприйняв і позитивно оцінював соціальні перетворення, що відбувалися в Радянському Союзі і в Україні в 1920-і рр., хоча й критично ставився до конкретних ситуацій, зокрема

до недостатньої уваги влади до проблем науки, втручання бюрократії в наукове життя, процвітання кумівства у ВУАН тощо.” І, до речі, писав свої роботи після 1920 року І. Малиновський вже українською мовою (цілком можливо, як наслідок політики українізації).

Тому, підсумовуючи, складно дати однозначну оцінку науковому доробку академіка І. Малиновського в суспільно-політичному дискурсі, і швидше за все, кожен зробить це самостійно, на основі своїх переконань. Як на мене, засуджувати його моменти в творчості, співзвучні чи то імперському шовінізму, чи то поглядам денікінців, чи то марксизму не варто. Ми не жили в тих умовах, коли відбувались тектонічні зрушення на теренах країни, де він жив. Але ми живемо в умовах, коли не менші перетворення відбуваються з Україною. Після 24 лютого 2022 року нам простіше стало розрізняти чорне і біле, але згадайте події 2014 року – тоді далеко не всі сприйняли їх належно, ставлення до євроінтеграції і до української мови істотно змінилося набагато пізніше. Тому несправедливо звинувачувати когось у короткозорості, будучи розумним вже опісля.

Якщо ж відкинути оці політичні нашарування в роботах І. Малиновського, то ми побачимо чистого науковця, інтелігента, який завжди трішки в опозиції до влади, пристрасного викладача, улюбленця студентів, який вмів цікаво подати матеріал аудиторії. Просто потрібно глибше вивчати його наукову спадщину, усвідомлюючи обстановку, в якій пройшов життєвий шлях дослідника.

Список використаних джерел:

1. Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення : Матеріали I Міжнародного науково-практичного семінару (16 березня 2012 р., м. Острог). Редколегія: І. Д. Пасічник (гол.), В.О. Попелюшко, І.Б. Усенко та ін. Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. 224 с.

2. Яремчук В. Призабуті постаті української історіографії: біоісторіографічні нариси, Острог, 2002. 165 с.

3. Яремчук Віталій «Наднаціональний» історик багатонаціонального простору в епоху націєтворення: Оникій Малиновський. *Scriptorium nostrum*. 2018. № 2 (11). С. 313–328.

4. Попелюшко В. Інформація про академіка І. Малиновського <https://www.oa.edu.ua/ua/departments/law/malynovskyi>.

Матвійчук М. А.,

*доктор філософії у галузі права, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»*

I. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО РЕЛІГІЙНУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ОСВІТУ В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ ЯК СКЛАДОВУ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

На початку 20-х років ХХ ст. відомий український вчений, академік Іоаннікій Малиновський виокремив та запропонував власну концепцію пенітенціарної справи, яка відрізнялася від тодішньої державної гуманним змістом, та науковістю, із поєднанням особистого досвіду ув'язнення. Ця концепція включала в себе положення щодо пенітенціарного закону, яким він хотів би його бачити, а також щодо видів місць ув'язнення та систем ув'язнення, наголошуючи саме на прогресивній, примусову працю в місцях ув'язнення і культурно-просвітню роботу в цих місцях, вважаючи ці чинники основними для виправлення та перевиховання в'язнів, про матеріальні умови в'язничного життя – від архітектури приміщень, доцільності надання кожному в'язневі окремої кімнати, аж до харчування, охорони здоров'я та медичної допомоги в'язням, щодо дисципліни у місцях ув'язнення, управління ними, патронату, але патронату не лише щодо звільнених із місць ув'язнення, а й щодо сімей в'язнів, які залишилися без годувальника [1, с. 6]. А, культурно-просвітня робота передбачала релігійну та інтелектуальну освіту, яку разом з іншими складовими І. Малиновський ретельно описав у своїй праці «Радянські поправчотрудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами» [2].

Про релігійну освіту І. Малиновський писав так: «Релігія, що вимагає коритися порядкові, який існує, бо його встановив сам Бог, навчає терпляче зносити всі іспити, бо-ж їх послав Бог за гріхи, навчає думати про душу, а не про земні добра, й обіцяє нагороду на небі за страждання на землі, – ця релігія може й повинна зломити злу волю й наставити людину на правдиву дорогу, бо злу волю пояснити треба тим, що забуто релігійні заповіді» [3, с. 155]. Так чи інакше, але релігійна освіта була найдавнішим, і чи не першим видом культурно-просвітньої роботи по місцях ув'язнення, а з ХVІ ст. вже активно говорилося про важливість релігійного впливу на засуджених. Зокрема, 1584 року Міланський архієпископ зазначав, що у підлеглих йому в'язницях, для в'язнів мають читати святе письмо не менш як один раз на тиждень, та дати їм можливість читати книги релігійного змісту. На поч. ХІХ ст. церкви були при багатьох в'язницях, чого не можна було сказати про так звані світські школи, які давали інтелектуальну освіту, та ще довго відігравали другорядну роль.

Так, у 1865 р. в Англії був виданий «в'язничний акт», який зобов'язував в'язнів відвідувати церкву та можливість відвідувати школу. На Цинцинатському конгресі американських в'язничних діячів 1870 року та Лондонському всесвітньому тюремному конгресі 1872 року було зазначено, що у виправленні засуджених важливішу роль відіграє релігія, аніж школа [3, с. 156].

Попри те, як зазначає, Малиновський, досвід довів, що на в'язнів релігія має мізерний вплив, і це змушені були визнати навіть її прихильники. Так, Фойницький зазначав: «Я не можу не звернути уваги на те, що незважаючи на всі зусилля, здавна скеровані на справу релігійної освіти, їхній успіх сумнівний» [4, с. 376]. І, не дивлячись, на останнє, все ж у буржуазних державах церква та релігія мала значний вплив, а релігійне виховання було одним із чинників поправи злочинців. Так, у 1910 році Вашингтонський всесвітній тюремний конгрес ухвалив резолюцію про те, що виправити злочинців можна завдяки моральному та релігійному вихованню, розумовим та фізичним розвитком та працею [5, с. 85].

І, якщо вплив релігійної освіти визнавали, то щодо освіти інтелектуальної було більше заперечень, аніж підтримки. Таке несприйняття було зумовлене несправедливістю дбати про освіту злочинців тоді, коли, навіть, не всі вільні громадяни мають можливість здобути освіту, вона відриває засуджених від праці, та те що вони як дорослі все ж навчаються гірше аніж діти, що вони люди темні та неосвічені, і тому освіта, як наслідок – не захищає від вчинення злочинів.

Безумовно, що такі аргументи – безглузді, і як зазначав І. Малиновський, замість того, щоб позбавляти в'язнів можливості отримати освіту, тому що її немає вільні громадяни, потрібно працювати над тим, щоб останні все ж її отримували [3, с. 157]. Теж стосується і інших позицій.

На відмінну, від політики радянської, у Європі шкільну освіту у місцях ув'язнення вважали важливим чинником поправки злочинців. Так, згідно бельгійського Тюремного статуту, головна мета навчання – розвинути розумові здібності учнів, доповнити та розширити технічні їх знання, навчити їх, як треба поводитися і познайомити з їх громадянськими обов'язками. Як вважав творець ірландської системи ув'язнення Вальтер Крафтон «ми повинні познайомити злочинців зі світом честі, що про нього вони знають дуже мало. Систематичним і для цієї мети пристосованим навчанням, ми повинні зясувати їм усе, потрібне для нормального вільного життя, вказуючи не тільки на підлоту, але й не на вигоду злочинного життя для самого злочинця в краю з організованою поліцією та тюремною системою, розрахованою на досягнення тих завдань, про які дбає поліція» [3, с. 157-158]. І, у ХХ ст. досить добре організованою була шкільна освіта вже у низці країн, зокрема Англії, Бельгії, Данії, Австрії, Німеччині, Ірландії, Швейцарії. Не була п'збавлена низки недоліків, зокрема: не в усіх тюрмах були такі школи, бракувало педагогів, освіта не була обов'язковою для усіх, і лише невеликий відсоток навчався, і зрештою навчальна програма була надто вузькою (як приклад – навчали лише читати та писати).

Попри те, у колишній росії не було і такого. В додаткові до «Уст. О сод. Подь стражей» 1832 року було надруковано Записку про Лондонське Піклувальне про тюрми товариство, де сказано «треба, щоб у тюрмі була школа». Але таке положення не було враховане, і в «Уст. О сод. Подь стражей» не має жодної згадки про тюремні школи. Царський уряд підтримував релігійну освіту, та цілком ігнорував освіту інтелектуальну, в тюрмах були церкви та священники, але не було шкіл та вчителів.

Так, основною метою Піклувального про тюрми Товариства – моральна поправа в'язнів, а щоб таку мету досягти – товариства мають будувати церкви по тюрмах, де їх немає, та підтримувати їх у належному стані, давати настанову в'язням на християнське благочестя та добру моральність, щоб проводилася божа служба у церквах, а де їх немає – в окремих приміщеннях, щоб засуджені були забезпечені святим письмом, священні служби проводилися якомога частіше, а священники відвідували засуджених не менше двічі на тиждень тощо

З часом, як зазначає І. Малиновський, по деяких тюрмах почали впроваджуватися шкільні заняття та читання за ініціативою благодійних та релігійних товприств. Але, отримати дозвіл на читання було проблематичним. Перед революцією ХХ с. Ситуація дещо змінилася, але не значно, церква та релігія домінували, підтвердження є видатки, так утримання церков – 118 318 крб, шкіл та бібліотек – 23 922 карб. [3, с. 160].

Як бачимо, напрацьовані думки І. Малиновського щодо умов відбування покарання насправді були прогресивними, гуманними та, аналізуючи нині чинні норми кримінально-виконавчого законодавства [6], такими яким судилося збутися, адже сьогодні в місцях позбавлення здійснюється і релігійне виховання, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання як засоби виправлення засуджених.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського : історичний аспект : дис. ... д-ра. філософії спец. 081 Право. Острог-Львів, 2021. 240 с. URL : https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/dis_matviychuk.pdf
2. Малиновський О. О. Радянські поправчо-трудоі установи порівнюючи з буржуазними тюрмами. Всеукраїнська Академія Наук. Збірник Соціально-Економічного Відділу. Київ. 1928. № 16. 227 с.
3. Малиновський І. О. Радянські поправчо-трудоі установи порівнюючи з буржуазними тюрмами / за редакцією та від редактора В. О. Попелюшка. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 306 с.
4. Фойницький І. Ученіе о наказаніи въ связи с тюмоведением. СПб. 1887. 514 с.
5. Люблинскій П. Итоги международного тюременаго конгресса въ Вашингтонѣ. СПб. 1911. 85 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3-4. С. 21.

Токарук М. О.,

студент 3 курсу

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО ТА ПРАВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПОГЛЯД І. О. МАЛИНОВСЬКОГО

Іоаннікій Малиновський – видатний український історик права, громадський, політичний та науково-педагогічний діяч, один із представників західно-руської школи історії права XIX-XX ст., академік ВУАН. Є автором понад 120 наукових праць з історії права України, культури та політики тощо [1, с. 71].

Найбільше І. Малиновський досліджував саме історію українського права, в розрізі історії західно-руського права, кримінального та кримінально-виконавчого права. Саме ж право розглядав як одну з ознак національності, та розрізняв українське право та право українського народу.

Перше він розумів як право, яким користується український народ, під останнім – право створене українським народом як ознаку своєї національності [2, с. 81].

І. Малиновський зазначав, що за писаної історії з поміж таких пам'яток руського древнього права як договори з греками, договори з німцями, вічові постанови, князівські устави, церковні устави, рецептовані збірники візантійського права, Руська Правда тощо, не всі належать до українського права. Не належать до українського права, зокрема, договори Новгородського Великого, Смоленської та Полоцької земель з німцями, Новгородська та Псковська судні грамоти. З іншого ж боку, до джерел «родинного» (українського) права цієї доби належать не лише тільки закони й акти юридичного характеру – Руська Правда, договори з чужоземцями, церковні устави, а й продукти безпосередньої народної творчості та літературні твори як пам'ятки старовинного звичаєвого права: народні пісні, казки, оповідання, життя святих, казання та повчання духівництва, старовинні літописи, особливо Іпатський, повчання Володимира Мономаха, Слово о полку Ігоревім, твори візантійських, арабських, німецьких письменників тощо. Отож, за першої доби стародавні руські, політично самостійні та незалежні землі, що склали Україну, мали й користувалися власним староруським або українським правом [3, с. 383, 387–388, 392].

За Литовської доби ж, західно-руське право (з деякими литовськими елементами), зробилося загальним правом для всієї держави. Пам'ятками цього права юридичного характеру були привілеї, тобто, «приватні закони для окремих земель», як їх іменував учений, Судебник 1468 р., устави й ухвали, Литовський Статут, пам'ятки німецького права, а пам'ятками безпосередньої народної творчості – акти юридичного характеру, західно-руські літописи, хроніки й інші пам'ятки звичаєвого права [3, с. 383, 387–388, 392].

За часів Гетьманщини пам'ятками права українського народу були пам'ятки законодавства і пам'ятки звичаєвого права – козацькі літописи і козацькі думи, вироки судів та інші акти юридичного характеру, оповідання чужоземців, спомини, щоденники та листування сучасників, проекти законів тощо [3, с. 388, 392].

Для обґрунтування своїх доводів, вчений наводив приклад, що є чуже право : польське, німецьке чи російське, але не українське, тому що утворене воно чужими народами (у нашому ж варіанті польським, німецьким чи російським). Це «чуже право» могло належати до історії українського права в певний період часу, адже український народ через певні обставини був змушений його використовувати. Але в той же час, український народ мав ним створене «своє» право, і як би сильно його не хотіли сполячити, знімечити чи зрусифікувати протягом сторіч, він крєпко вкорінився в звичаєвому праві, яким користувалися паралельно з чужим.

На думку, І. Малиновського, поняття «право українського народу» охоплює систему норм, цінностей, звичаїв, традицій і правових установ, які складають правову свідомість та правову культуру українського народу в його історичному контексті [2, с. 81-82]. Це широке поняття, яке охоплює всю історію та правову спадщину українського народу, включаючи давньоукраїнське право, звичаєве право, традиції самоуправління тощо. Право українського народу вважається фундаментом української правової системи.

«Українське право» – більш конкретне поняття, яке відноситься до системи права (яке було чинне на певний період часу), норм і законів, які існували в певний проміжок часу. Українське право включає законодавство, конституційні акти, судову практику, міжнародні правові зобов'язання та інші нормативно-правові акти, що регулюють життя суспільства в сучасний період.

Виходячи з вище сказаного ми можемо зробити висновок, що право українського народу є ширшим поняттям аніж українське право.

Право українського народу має ширший контекст який зав'язаний на історії та спадщині. Уособлює те право яким користувалися пращери в різні часові періоди, переймає їхні традиції та звичаї. З кожним роком воно стає все більшим та зростає як снігова куля, яку не можна зупинити ні зміною режиму, ні ратифікацією нових систем права.

Українське право, в першу чергу, формується з актуальних проблем та тенденцій які відбуваються у світі. Практично кожного дня розглядаються нові законопроекти, переробляють чи зовсім позбуваються старих законів. У сьогоднішніх реаліях сучасне українське право спирається на законодавство, конституційні акти, судову практику, міжнародні договори, та ще купу інших нормативно правових актів. Також українське право має мати легальний аспект, тобто складатися з системи правових норм та правил, які є прийнятими офіційними установами, що регулюють різні аспекти суспільного життя.

І. Малиновський наголошував на важливості збереження та розвитку правових традицій українського народу, включаючи давню історію та спадщину, як основу для формування сучасної української правової системи. Збереження та уважне вивчення правових традицій українського народу не лише сприяють збереженню історичної спадщини, але й надають можливість зрозуміти основні принципи, які лягли в основу української культури й правової доктрини. Він вважав, що використання цих традицій може стати основою для створення сучасних нормативно-правових актів, які відповідали б сучасним реаліям та вимогам правової системи [4].

Подальший розвиток української правової системи, на думку Малиновського, мав ґрунтуватися на увазі до історичних традицій, але й враховувати нові потреби й виклики сучасного суспільства. Він підкреслював необхідність збереження цінностей минулого і одночасно адаптацію їх для створення сучасних правових рішень, спрямованих на захист прав і інтересів українського народу в умовах сучасного світу. Такий симбіоз минулого та сучасного, на думку Малиновського, міг би стати основою для створення ефективної, справедливої та відповідальної правової системи в Україні.

Однак важливо попіклуватися та забезпечити баланс між сучасними потребами суспільства та спадщиною, адаптуючи правову систему під сучасні вимоги, тенденції та міжнародні стандарти. Якщо ж не зберегти такий баланс ми можемо отримати низку проблем, а саме до проблем з розвитком держави та суспільства, не приділення уваги сучасним проблемам може обмежити можливості суспільства у вирішенні нових викликів.

Як бачимо, І. О. Малиновський детально та на прикладах розрізняв поняття «українського права» та «права українського народу», надаючи таке порівняння для роздумів читачів чи не найперше серед наукової спільноти. Його доводи щодо цінності «права українського народу» залишаються актуальними і сьогодні, особливо в контексті російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Matviichuk M., Popeliushko V., Herasymchuk O., Gongalo S., Borzhetska N. Ioannikii Malynovskyi as an Enlightener of the history of law. *Journal of Education Culture and Society*. №. 2. 2022. P. 65–85.

2. Матвійчук М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського: історичний аспект : дис.... докт. філос. у галузі права : Острог-Львів. 2021. 240 с.

3. Малиновський Онікій. Курс по історії права українського народу (З приводу лекцій по історії українського права) Р. Лещенка, професора Укр. 235 Університету в Празі. Праці Комісії з виучування історії західно-руського та українського права. 1927. Випуск III. С. 382–394.

4. Матвійчук М.А. Іоаннікій Малиновський та його концепція історії кримінально-виконавчого права: монографія; за науковою редакцією д. ю. н., проф. В. О. Попелюшка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 248 с.

**Секція актуальних проблем
державно-правових дисциплін**

Бевз Т. С.,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

Національного університету «Острозька академія», адвокат

ПИТАННЯ РОЗПОДІЛУ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення оперативного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів. З метою забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєвонеобхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади повинні приймати низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну і запровадження воєнного стану створюють деякі обмеження для громадян – і в контексті форм громадської участі, і доступу до публічної інформації. Зокрема, під час воєнного стану органи місцевого самоврядування або військово-цивільні та військові адміністрації – можуть не оприлюднювати проекти рішень. Робота депутатських комісій та місцевих рад не оголошується попередньо та може відбуватися у закритому форматі. Публічні електронні реєстри (особливо щодо земельних ділянок, містобудівної документації) можуть бути закриті для громадян. Крім того, у деяких громадах тимчасово припинилося проведення конкурсів громадського бюджету або відтермінувалися проекти бюджетів участі. Це пов'язано із особливостями бюджетного процесу в умовах воєнного стану та обмеженістю фінансових ресурсів.

Усе це так чи інакше змінює відносини органів місцевого самоврядування і громади, закладені реформою децентралізації, і, відповідно, зменшує можливості громадян впливати на місцеву владу, що в свою чергу викликає багато питань стосовно доцільності та прозорості виділення коштів в умовах воєнного стану на, наприклад, перекладання бруківки чи ремонт автомобільних доріг та ін.

Так, відповідно до пункту 222 прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу України, в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності органи місцевого самоврядування або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету. З метою виокремлення відповідних видатків з огляду на їх специфіку. наказом Мініфіну від 20.09.2017 р. №793 «Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету» (з відповідними змінами) передбачено КПК 9800 «Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на перерахування коштів в умовах воєнного стану або для здійснення згідно з законом заходів з загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності».

Отримувачем трансферту з місцевого бюджету державному бюджету буде відповідна військова частина.

Оскільки прикінцеві положення БКУ не містять визначення щодо здійснення таких видатків лише за рахунок вільного залишку бюджетних коштів або перевиконання дохідної частини загального фонду місцевого бюджету, то згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії РФ проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності місцевою радою можливе прийняття рішення про надання такої субвенції за рахунок зменшення інших видатків.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03. 2022 р. № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» визначено, що виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації приймають за поданням місцевих фінансових органів рішення про внесення змін до рішень про місцеві бюджети; здійснюють без погодження постійною комісією місцевої ради перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами.

Отже, внесення змін до місцевого бюджету в частині розподілу перевиконання дохідної частини або розподілу вільного залишку бюджетних коштів здійснюється виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями у разі їх створення (наказом керівника військової адміністрації) за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою.

Згідно з пунктом 22 прикінцевих та перехідних положень БКУ встановлено, що в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації не застосовуються положення статті 751 БКУ та пов'язані з нею норми щодо прогнозів місцевих бюджетів, а також не застосовуються норми частини п'ятої статті 28 БКУ щодо обов'язкової публікації звіту місцевих бюджетів – у газетах, визначених Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними місцевими радами, а також норми щодо публікації інформації про виконання місцевого бюджету, публічного представлення інформації про виконання бюджету, досягнення цілей державної політики, публічного представлення інформації про виконання паспортів бюджетних програм, оприлюднення паспортів бюджетних програм, звітів про виконання паспортів бюджетних програм, результатів оцінки ефективності бюджетних програм.

Водночас, розпорядники інформації, до яких віднесено й органи місцевого самоврядування (стаття 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації») зобов'язані оприлюднювати проекти нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування, які оприлюднюються ними не пізніше як за 10 робочих днів до дати їх розгляду з метою прийняття, а прийняті рішення не пізніше п'яти робочих днів з дня затвердження документа (стаття 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»). Відтак рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет оприлюднюється не пізніше п'яти робочих днів після його прийняття

Таким чином рішення виконавчого комітету необхідно оприлюднювати на сайті відповідної ради,

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану : Проект Закону України від 13.03.2023 № 7153. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 25.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39203>

2. Про місцеве самоврядування в Україні Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 13.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Блащук О. О.,

помічник судді Рівненського районного суду Рівненської області, аспірант

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство, володіючи певною часткою незалежності від держави, формує структури, що відображають повсякденні потреби і інтереси громадян. Різні країни і культури мають різні традиції добродійної діяльності, які обумовлені історією, релігією і звичаями. Загальною декларацією волонтерів, яка була прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі було встановлено що, «волонтерство – добровільна, активна, спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку» [1].

Одним з важливих системних елементів громадянського суспільства є волонтерська діяльність громадян, яка відображає якісні характеристики, що визначають рівень розвитку громадянського суспільства.

У 1990 році в Парижі ухвалено Загальну декларацію волонтерів, яка визначає, що волонтерство – добровільна, активна, спільна чи особиста участь громадянина в житті людських спільнот заради покращення якості життя, економічного та соціального розвитку. [2].

Декларація підтримує право на волонтерську діяльність для всіх чоловіків, жінок та дітей, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища.

Взаємодопомога здавна притаманна Українцям. Спочатку волонтерство мало дещо соціальний характер, проте з часом волонтерські організації почали розв'язувати гострі проблеми суспільства.

Волонтерство є вагомим причиною вдосконалення діяльності державних структур. Волонтерів приймають на державну службу для проведення реформ, вдосконалення роботи різних структур, оскільки волонтери стійкі до корупційних спокус, відповідальні і сумлінні у своїх діях. Інтереси держави у їх свідомості вище за особисті.

Волонтерський рух виконує своєрідну функцію селекції, відбору найбільш свідомих громадян, які є справжніми членами громадянського суспільства з відчуттям відповідності за долю держави, високими громадянським почуттями, активним патріотизмом. Саме такі люди формують еліту громадянського суспільства, рисою якої є відчуття цінностей держави, суспільства вищих за особистісні цінності. З цієї причини багато нових політиків закликали наймати у нацгвардію волонтерів майдану.

В умовах посилення зовнішніх і внутрішніх викликів, які постали перед Україною та її громадянами, в ситуації загострення невизначеності й нестабільності суспільство відчуває гостру потребу у механізмах надання оперативних, виважених та адекватних відповідей для мінімізації ризиків і загроз, у способах вирішення пріоритетних проблем та оперативного реагування при їх виникненні. Події Революції гідності та військова агресія на Сході країни засвідчили, що українські структури державного управління за багатьма напрямками продемонстрували низьку результативність, а в окремих випадках – навіть неспроможність розв'язати нагальні проблеми, які постали перед країною, регіонами та громадянами.

Якщо за певними напрямками діяльність волонтерів лише частково реалізує функції, які не здатні повною мірою виконувати відповідні державні та комунальні структури (наприклад, харчування військовослужбовців, ремонт військової техніки, забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом, роботою, протезування поранених, перехід до стандартів НАТО у Збройних Силах України тощо), то ряд напрямів не могли виникнути за умов панування застарілих державних підходів та стандартів, бюрократичних обмежень і відсутності ініціативи на всіх рівнях влади. До таких напрямів належать уже згадувані високотехнологічні інформаційні системи управління артилерійським вогнем і стрільби з танкових гармат, розвиток використання безпілотних літальних апаратів у розвідувальних цілях, забезпечення бійців в зоні бойових дій формою та засобами захисту, кращими за вітчизняні стандарти, курси з тактичної медицини та забезпечення військовослужбовців медичними аптечками, що відповідають стандартам НАТО.

Таким чином, волонтерська діяльність в Україні характеризується значною кількістю нестандартних для світової практики напрямів діяльності, створюючи не тільки систему допомоги особам і структурам, що її потребують, але й паралельну систему розробки та реалізації рішень, спрямованих на ефективніше виконання функцій відповідними державними структурами, насамперед, у військовій сфері.

Для розуміння перспектив розвитку волонтерського руху в Україні необхідно знати ставлення пересічних громадян до волонтерської діяльності.

Результати соціологічних опитувань, проведених Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України у 2015 р., показують, що воєнний конфлікт на Сході країни спричинив появу нових суспільних інституцій, які впливають на життя країни та її громадян. Ними стали нові громадські утворення – волонтерські об'єднання, довіра до яких на сьогодні з боку населення є високою – 66%.

Реальна участь населення країни у волонтерській діяльності може проявлятися безпосередньо, як збір коштів, речей, продуктів харчування, ліків, перевезення їх у зону бойових дій, догляд поранених і хворих, ремонт техніки або опосередковано як в організованих формах волонтерської діяльності людина може не брати участі, але може допомагати по можливості (перераховувати гроші, робити інші пожертвування, надавати житло, здавати кров тощо).

Висновки. Волонтерська діяльність являється фундаментом громадянського суспільства і правової держави. Чим швидше держава усвідомлює значення громадської участі в житті країни, тим швидше і якісніше воно зможе проводити соціально-економічні та демократичні реформи, що в кінцевому рахунку дозволить підвищити рівень добробуту населення.

Вирішенню багатьох із зазначених проблем перешкоджають, насамперед, високий рівень корупційності державних інститутів і суспільства у цілому; процедури та регламенти, що не сприяють реальній зацікавленості владних структур і окремих чиновників у ефективному здійсненні своїх повноважень і обов'язків і прояву ініціативи у вирішенні завдань, що стоять перед ними.

Водночас ключовим для успіху волонтерського руху і окремих ініціатив є така умова як чутливий уряд, що реагує на тиск волонтерської спільноти, а за певних умов – спонукає її до дій.

Список використаних джерел:

1. Вайнола Р.Х. Загальна декларація волонтерів / XI Конгрес Міжнародної асоціації Волонтерів // Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. – Київ: Академпрес, 1999. – 112 с.

2. Ольга Нагорнюк, заввідділом КУ «Одеська обласна бібліотека імені М.С. Грушевського», комунікаційна менеджерка Мережі UPLAN в Одеській області <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/>

Герус Б. І.,

аспірант

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

23 травня 2019 року новообраний Президент України Володимир Зеленський озвучив ідею «держави в смартфоні», згідно з якою за допомогою телефона можна було б комунікувати з державою і брати участь в її управлінні. Таким чином цифрові технології є один із пріоритетних напрямів правової політики держави.

«ІТ повинні бути інструментом або засобом покращення адміністрування судочинства, полегшувати доступ користувачів до судів та укріплювати гарантії, встановлені Статтею 6 Європейської Конвенції з прав людини: доступ до правосуддя, неупередженість, незалежність судді, справедливість та розумні строки розгляду справи» (п.5 Висновку Консультативної ради європейських суддів № 14 (2011) від 09.11.2011 «Судочинство та інформаційні технології») [1].

Цифровізація Української судової системи розпочала свій шлях з 2017 року, з моменту набрання законної сили нових процесуальних кодексів.

З цією метою 1 грудня 2018 року в газеті «Голос України» опубліковано оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі ЄСІТС) [2]. З 1 січня 2019 року підсистема ЄСІТС почала функціонувати в тестовому режимі.

Як вбачається з Указу Президента України В. Зеленського № 189/2021 «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік», запровадження повноцінного функціонування ЄСІТС, тобто всіх модулів, заплановано до 2025 року, при цьому, дана програма встановлює заходи щодо забезпечення справжньої незалежності судової влади, підвищення ефективності правосуддя, а також впровадження передових технологій у діяльність судів [3].

Важливі корективи щодо пришвидшення до цифровізації правосуддя внесла світова пандемія COVID-19. У зв'язку з цим 30.03.2020, Законом 540-ІХ були внесені зміни в процесуальні кодекси щодо проведення судових засідань з використанням власних технічних засобів, поза межами приміщення суду [4]. Завдяки цьому учасники процесу мали змогу брати участь в судовому засіданні не виходячи з дому та користуючись власними технічними засобами.

У 2022 році відбулось повномасштабне вторгнення рф. Вказані події змусили держателя публічних реєстрів (зокрема, реєстру судових рішень, автоматизованої системи виконавчого провадження) обмежити до їх доступ. Учасників справ спонукали брати участь у засіданнях дистанційно або подавати заяви про розгляд справи у письмовому провадженні, подавати документи в електронному вигляді, а для підпису документів було розроблено та впроваджено Дія.Підпис.

Триваюча збройна агресія з боку рф зумовила нові проблеми у процесі цифровізації правосуддя, зокрема: кібератаки на державні реєстри; зменшення державного фінансування на розвиток цифровізації правосуддя; пошкодження / знищення комунікаційних мереж, інфраструктури; обмежений доступ до електронних послуг у зоні бойових дій і тимчасової окупації. Усі ці проблеми ускладнювали упровадження цифрових технологій у судочинство.

З метою подолання вказаних проблем та покращення доступу до правосуддя, державою було запроваджено низку заходів:

– Запровадження нових способів повідомлення учасників справи без прив'язки до їх місця проживання (додатково до старих способів: надсилання повісток на поштові адреси учасників, телефонограма, повідомлення на електронну адресу, смс, додано також повістки у Viber). Відповідні зміни запроваджено Порядком надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі, затвердженим наказом ДСА України від 23.01.2023 р. № 28 [5];

– Запровадження отримання електронне судові рішення, весь перелік судових справ, у яких ви берете чи брали участь, та інформацію про майбутні судові засідання за допомогою додатку «Дія» [6];

– Доступ суддів до інформації щодо місця проживання фізичної особи через Електронний кабінет ЄСІТС [7];

– В електронному суді реалізовано сервіс надсилання сторонам електронних виконавчих документів, а також можливості їх пред'явлення до виконання в електронній формі [8];

– З 18.10.2023 наявність електронного кабінету в ЄСІТС обов'язкова для: адвокатів; нотаріусів; державних та приватних виконавців; арбітражних керуючих; судових експертів; органів державної влади та інших державних органів; органів місцевого самоврядування; інших юридичних осіб (у межах господарського процесу) [9].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, цифровізація правосуддя є необхідним кроком для покращення доступу для правосуддя, здатне підвищити ефективність роботи судової системи, створенню повноцінного онлайн-суду, який буде доступний 24/7 та зрозумілий кожному.

Окрім того, триваюча війна змушує шукати нові підходи щодо цифровізації правосуддя, які змогли б покращити судову систему, зокрема у світі набирає обертів сучасні технології, такі як ШІ, що в перспективі зможуть покращити ефективність, доступність та об'єктивність судової системи.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (IT) С. 2 URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it-/16806a1fc0> (дата звернення: 16.11.2023).

2. ДСА України оголосила про створення та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи URL: <https://court.gov.ua/press/news/611254/> (дата звернення: 16.11.2023).

3. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік: Указ Президента України В. Зеленського від 11.05.2021 № 189. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text> (дата звернення: 16.11.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2021, № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення 16.11.2023).

5. Про затвердження Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі: Наказ ДСА від 23.01.2023 № 28, URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/N_28_23.pdf (дата звернення 16.11.2023).

6. Українці можуть користуватися електронним судовим рішенням у Дії замість паперового документа: нова послуга в Дії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraintsi-mozhut-korystuvatysia-elektronnym-sudovym-reshenniam-u-dii-zamist-paperovalo-dokumenta-nova-posluha-v-dii> (дата звернення 16.11.2023).

7. Інформація про місце реєстрації фізичної особи стала доступною кожному судді на його запит в Електронному кабінеті ЄСІТС. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1400691/> (дата звернення 16.11.2023).

8. Електронні виконавчі документи тепер можна подати через Електронний суд. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/elektronni-vikonavchi-dokumenti-teper-mojna-podati-cherez-elektronniy-sud> (дата звернення 16.11.2023).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами Закон України від 29.06.2023, № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення 16.11.2023).

Дробуш І. В.,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до непоправних людських втрат та величезних матеріальних збитків, руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, житлового фонду територіальних громад.

Враховуючи невизначеність, зумовлену інтенсивністю та тривалістю війни в Україні на порядку денному стоїть питання якомога швидшої та інтенсивнішої діяльності партнерів України щодо надання зброї та посилення санкцій для Російської Федерації, а також втілення реформ під час війни, що є необхідним для посилення євро інтеграційних процесів та для майбутньої відбудови України.

Так, про фінансування відновлення та початкову підтримку післявоєнної відбудови, де це доречно, підтримку України на її шляху до членства в Європейському Союзі, що є доповненням до ресурсів, які надаються Україні міжнародними фінансовими організаціями та донорами в рамках двосторонньої співпраці для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості країни йдеться у Меморандумі про взаєморозуміння між Україною та Європейським Союзом[1]. П.4 Меморандуму передбачена додаткова безповоротна підтримка, яка може надходити від держав-членів, третіх країн або третіх сторін для фінансування заходів, спрямованих на досягнення однієї або декількох таких цілей: а) відновлення, наприклад, у частині критичної інфраструктури, такої як енергетична інфраструктура, системи водопостачання, транспортні мережі, внутрішні дороги чи мости, або в стратегічних секторах економіки та соціальній інфраструктурі, таких як заклади охорони здоров'я, школи та житло для переміщених осіб, у тому числі тимчасове та соціальне житло; б) секторальні та інституційні реформи, включаючи антикорупційну та судову реформи, повагу до верховенства права, належне врядування і модернізацію національних та місцевих інституцій.

Сьогодні вкрай важливим та першочерговим є питання відновлення деокупованих громад, а саме пошук шляхів оптимального поєднання демографічних, організаційно – правових, економічних ресурсів, які б дозволили максимально швидко відновити житловий фонд та інфраструктуру громад деокупованих територій. Так, Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України як комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання[2].

Важливим є те, що документи державної регіональної політики розробляються з використанням територіально-орієнтованого та безпекового підходу, що передбачає визначення функціональних типів територій. Для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій: 1) території відновлення; 2) регіональні полюси зростання; 3) території з особливими умовами для розвитку; 4) території сталого розвитку. Територіями відновлення є мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав.

План відновлення та розвитку територіальної громади розробляється та затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Проект

плану відновлення та розвитку територіальної громади повинен узгоджуватися з програмою комплексного відновлення території територіальної громади (її частини), якщо територіальна громада підпадає під один з таких критеріїв: зруйновано та/або пошкоджено понад 15 відсотків житлового фонду територіальної громади та/або окремих населених пунктів; чисельність населення змінилася порівняно із чисельністю станом на 1 січня 2022 р. більше ніж на 25 відсотків; рішення про розроблення програми комплексного відновлення прийнято в установленому законодавством порядку[3]. Таким чином, відповідно до підзаконного регулювання Програма є необхідною для підготовки Плану відновлення. Разом з тим, Закон «Про регулювання містобудівної діяльності» не передбачає обов'язковості наявності Програми комплексного відновлення, що свідчить про неузгодженість норм цих законів.

Згідно чинного законодавства, територіальна громада відноситься до території відновлення за умови наявності хоча б одного з таких критеріїв: 1) на території територіальної громади відбувалися бойові дії; 2) територія територіальної громади або її частина була тимчасово окупована; 3) на території територіальної громади наявні руйнування об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій та/або обстрілів; 4) територія територіальної громади характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку за такими показниками: чисельність населення змінилася порівняно із станом на 1 січня 2022 р. не менше ніж на 15 відсотків; рівень безробіття порівняно із станом на 1 січня 2022 р. збільшився не менше ніж на 15 відсотків; кількість внутрішньо переміщених осіб становить понад 10 відсотків загальної чисельності населення територіальної громади станом на 1 січня 2022 р.; зменшення обсягу надходжень від сплати податків та зборів до загального фонду місцевого бюджету з березня по грудень 2022 р. порівняно з відповідним періодом 2021 року (без урахування міжбюджетних трансфертів та податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами до місцевих бюджетів) становить не менше 15 відсотків. При цьому для підготовки обґрунтувань щодо оцінки відповідності тому чи іншому критерію громадам надається термін – один місяць. Для оцінки і віднесення територій до функціональних типів Мінінфраструктури утворює комісію, до складу якої входять представники Мінінфраструктури, а також народні депутати України – члени комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання регіональної політики та містобудування, за рішенням зазначеного комітету (чисельністю не менше ніж 50 відсотків складу такої комісії). При цьому варто виключити політичну складову та не перетворити процес відновлення громад у процес нераціонального використання коштів та підготовку до наступних виборів. Варто погодитись з необхідністю включення до складу такої комісії представників профільних асоціацій та громадських об'єднань, в т.ч. благодійних фондів.

Таким чином, відновлення деокупованих громад потребує комплексного підходу щодо удосконалення правової основи (зокрема усунення невідповідностей положень законів «Про засади державної регіональної політики» та «Про регулювання містобудівної діяльності» у частині розробки Програм комплексного відновлення), розробки локальних нормативно – правових актів, загальнодержавних програм повернення ВПО та біженців; державних та місцевих програм підтримки бізнесу для відновлення та розвитку; сприяння підприємницькій діяльності шляхом пільгового кредитування, надання грантів на відновлення зруйнованого та пошкодженого майна й подальший розвиток; запровадження податкових преференцій; комунікації громад з органами державної влади, громадськими організаціями, пошуку джерел фінансування зокрема шляхом залучення міжнародної допомоги, грантів та посилення відповідальності усіх суб'єктів владних повноважень за нецільове використання фінансових та матеріальних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським Союзом (Інструмент надання підтримки Україні на 2023 рік (макрофінансова допомога +) до 18 мільярдів євро.) URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>
2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
3. Про затвердження Порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023>.

Дробуш Л. В.,

аспірантка кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ГРОМАД В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реформа децентралізації, яка розпочалася в 2014 році та триває донині, не дивлячись на війну в Україні, спрямована на створення самодостатніх територіальних громад, які здатні власними силами забезпечити найсприятливіші умови проживання та розвитку кожного індивіда на рівні громади.

Держава намагається сприяти наданню різноманітних якісних послуг на рівні територіальної громади та визнає органи місцевого самоврядування партнерами у реалізації основних напрямів державної гуманітарної політики, де основним принципом є людиноцентричність, основним бенефіціаром – людина, а вся діяльність спрямована на зміцнення і розвиток людського капіталу, через стимулювання інтелектуального, творчого розвитку особистості, реалізацію її духовного і креативного потенціалу, збереження та розвиток загальнолюдських, загально цивілізаційних, національних цінностей, що в сукупному результаті створює підґрунтя для зростання можливостей самореалізації людини, її добробуту, освіченості, безпеки, здоров'я та духовності[1].

В Законі України « Про культуру» державна політика у сфері культури визначається як нормативно-правова, регуляторна (адміністративна, економічна, фінансова) та публічна діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення культурних потреб громадян відповідно до пріоритетів суспільного розвитку.

Така термінологія вкотре свідчить про важливість місцевого самоврядування у реалізації загально державної культурної політики шляхом гарантування базового набору культурних послуг (перелік, зміст та обсяг культурних послуг, які обов'язково мають надаватися жителям територіальної громади для забезпечення доступу до читання та інформації, музейних предметів, кінофільмів, можливостей для творчого самовираження, мистецької освіти); забезпечення доступності культурної послуги (що визначається економічною (фінансовою), територіальною, фізичною, соціальною та інформаційною доступністю у необхідному для споживача вигляді з урахуванням зручного для отримувача місця, часу її надання) та її якості (визначається сукупністю властивостей, що характеризують процес і результат її надання та обумовлюють здатність задовольнити певні потреби отримувача культурної послуги)[2].

Досягти такого результату можна шляхом створення Центру культурних послуг – багатофункціонального закладу культури, що має зручне розташування для відвідування жителями територіальної громади / суміжних територіальних громад, забезпечений кваліфікованими кадрами, має сучасну матеріально-технічну базу та спроможний забезпечувати надання комплексу культурних послуг, консультаційної, інформаційної допомоги, доступ до користування приміщеннями та обладнанням для творчості, неформального навчання та спілкування жителів територіальної громади з урахуванням чисельності, вікового, статевого, національного, соціального, професійного складу населення, мінімальних стандартів забезпечення населення культурними послугами (ст. 23 Закону України «Про культуру»).

Серед основних цілей діяльності Центру культурних послуг можуть бути: популяризація культури громади, залучення до проектів та заходів у сфері культури найширшої аудиторії всіх категорій та соціальних груп населення; формування ідентичності та згуртованості громади; формування єдиного культурного партнерського простору; формування активної та свідомої позиції у підлітків та молоді, підтримка реалізації молодіжних ініціатив, розвитку і втілення інновацій та креативних ідей; забезпечення високих стандартів надання послуг; неформальна освіта та просвіта серед працівників сфери культури, інших сфер гуманітарної політики, населення всіх вікових груп, популяризація читання; залучення позабюджетних коштів на гуманітарний розвиток громади; створення ефективного взаємозв'язку між розвитком культури та місцевим економічним розвитком в громаді[3, с.10].

Важливим є й те, щоб фінансування сфери культури відповідало потребам громадян та вимогам часу. Лише за такої умови вдасться забезпечити розвиток цієї сфери та задовольнити всі необхідні потреби. Попри те, що частка видатків на культуру залишається невисокою, але вже із 2019 року з'явилися

позитивні тенденції. Зокрема дещо зросли видатки на культуру з місцевих бюджетів і незважаючи на війну, у 2022 році вони досягли свого відносного максимального значення (3,01%) починаючи із 2015 року і майже досягли показника 2014 року (3,08%), при цьому фактичні суми коштів, передбачені в місцевих бюджетах на культуру у 2022 році значно зменшилися у порівнянні до попередніх років. Також через об'єктивні причини – зростання видатків на оборону у 2022 році, частка видатків на культуру з Державного бюджету зменшилася із 0,48% у 2021 році до 0,16% у 2022 році. Про це свідчать результати аналізу даних про виконання державного та місцевих бюджетів у 2012-2022 роках.[4, с.10-11].

Ефективність реалізації культурної політики на рівні громад вимагає зважених підходів держави у формуванні загальнодержавної доктрини розвитку культури та мистецтва, трансформації її засад у стратегії розвитку культури та мистецтва громад, які б реально відображали цілі, завдання та дії органів місцевого самоврядування, зокрема щодо джерел фінансування та залучення громадськості до вирішення питань у сфері надання культурних послуг. Доволі перспективним напрямом є залучення грантових коштів, налагодження партнерських відносин з муніципалітетами інших країн, створення спільних культурних проєктів, тощо. Адже, сфера культури і мистецтва, патріотичне виховання молоді має згуртувати український народ та стати фундаментом майбутньої відбудови України.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо створення і організації функціонування центрів культурних послуг у територіальних громадах: затв. Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 01.12.2022 № 466 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS38584>

2. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI (в редакції від 21.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

3. Посібник Центр культурних послуг у територіальній громаді / Петраков Я., Кулініч М., Чмир О., Копил О., Остапенко П., Остапенко Д. / Проєкт «Центри культурних послуг, як інструмент згуртованості громади», Міністерство культури та інформаційної політики України, Товариство дослідників України Київ.: 2022. 296 с.

4. Аналітичний звіт. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів у 2022 році: основні тенденції / Упоряд. Т.Маршалок. Київ: 2023. С. 183.

Коваленко Л. П.,

*докторка юридичних наук за спеціальністю 081 Право, професорка,
доцентка кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Незважаючи на те, що в Україні було прийнято ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів щодо організаційно-правової діяльності органів досудового розслідування стан такої діяльності не повною мірою відповідає реальним суспільним відносинам. Потребує вирішення проблема не лише належного правового регулювання діяльності органів досудового розслідування, а й вдосконалення організаційно-правових засад їх діяльності

До числа обов'язкових, які постійно повторюються, видів організаційно-правових засад діяльності органів досудового розслідування відносяться: визначення проблеми, постановка цілей; розробка варіантів рішення; прийняття (затвердження) рішення; підбір виконавців; оцінка процесу виконання рішення, його корегування; облік і оцінка результатів виконання акту. Реалізація актів органів досудового розслідування здійснюється поетапно і циклічно. Цикл реалізації актів органів досудового розслідування включає в себе одержання інформації, її аналіз, оцінку, визначення мети, постановку завдання, вироблення та прийняття акту, організацію його виконання. Такий цикл повторюється безперервно [1, с. 26].

При розгляді змісту організаційно-правових засад діяльності органів досудового розслідування слід мати на увазі, що вони включають в себе організаційний, технічний, виробничий, правовий і соціальний аспекти.

Інформаційно технологічне забезпечення діяльності органів досудового розслідування включає в себе сукупність дій, стадій та процедур, що виконуються співробітниками органів досудового розслідування, які складають комплекс організаційних актів і заходів щодо їх реалізації. Інформаційне забезпечення діяльності органів досудового розслідування являє собою органічну єдність діяльності органу досудового розслідування щодо визначення змісту, обсягів, якості інформації, необхідної для здійснення діяльності, а також заходів щодо раціональної організації збирання, систематизації, накопичення та обробки цієї інформації шляхом застосування різноманітних методів, методик і технічних засобів [2, с. 51].

Інформаційне забезпечення діяльності органів досудового розслідування ґрунтується на власній інформаційній системі. Структурними елементами такої системи є: а) зосередження у відповідних інформаційних масивах (банках даних) відомостей, необхідних для здійснення основних функцій органів досудового розслідування; б) джерела отримання цих відомостей і схеми потоків інформації; в) засоби обліку, зберігання і переробки інформації; г) канали зв'язку і передачі інформації, персонал суб'єкта і об'єкта діяльності, що забезпечує діяльність інформаційної системи орачів досудового розслідування.

Сучасні організаційно-правові засади діяльності органів досудового розслідування мають певні національні історико-правові традиції, загальновізанані міжнародні і конституційні цінності, але мають бути орієнтовані і на здобутки «менеджменту правоохоронних органів», цифрових технологій (зокрема, штучного інтелекту у сфері розслідування злочинів), електронного розподілу проваджень, блокування доступів до реєстрів, єдиної платформи контролю, протидію загрозам національній безпеці, глобалізацію антивоєнного адміністрування.

Перелік використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та НАБУ (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та НАБУ від 08.02.2022 № 21/20. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0371905-21#Text>.

2. Стратегія комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 р.: затверджена Указом Президента України №348/2021 від 11.08.2021 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348/2021#Text>.

Мартинюк Р. С.,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри національної безпеки та політології
Національного університету «Острозька академія»*

Хомич Т. М.,

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ

За змістом конституцій розвинених країн однією з найважливіших конституційних цінностей постає суверенітет держави. Поняття державного суверенітету відображає сутнісні характеристики державної влади і самої держави. Основоположником концепції державного суверенітету вважають французького політичного мислителя XVI ст. Жана Бодена. Свої погляди на державний суверенітет Боден виклав у роботі “Шість книг про республіку”, написаній в 1576 р. Відповідно до уявлень Бодена, суверенітет є основоположною ознакою держави. Державна влада, яку уособлював монарх, вважав Боден, мала верховний характер щодо підданих чи будь-якої іншої влади, санкціонованої нею, наприклад, влади глави родини над його домочадцями. Саму ж державу Жан Боден визначав як “здійснення суверенною владою управління відповідно праву”. Отже, влада держави, попри свій суверенний характер, усе ж не повинна бути свавільною, оскільки, стверджував Боден, закон природи та закон Бога мали зверхність над створюваним державою позитивним правом; саме втілення в законодавстві держави принципів божественного і природного права відрізняє справжню державу від звичайного ефективного застосування насильства.

Після появи “Шести книг про республіку” Жана Бодена упродовж наступних кількох століть ідея державного суверенітету була сприйнята багатьма європейськими політичними мислителями, набувши у їхніх роботах значення верховної влади в державі. У XVIII ст. швейцарський правник Еммеріх де Ваттель уперше зацентрував увагу на двох окремих – внутрішньому і зовнішньому проявах державного суверенітету, тобто на праві держави самостійно вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи.

Відтоді розуміння сутності державного суверенітету загалом не змінилося. Сучасна інтерпретація поняття державного суверенітету успадкувала від доби Середньовіччя ідею повновладдя суверена, з тією лише принциповою відмінністю, що якщо за умов типової для Середньовіччя монархічної форми правління суверен асоціювали з монархом, то за умов сучасної республіканської організації державної влади суверен має колективний характер – це народ, громадяни держави. У республіканському розумінні народ – єдине джерело влади держави і повноважень її органів. У республіканській версії державний суверенітет є похідним від народного суверенітету, його наслідком. Очевидно, що між суверенітетом народу і суверенітетом держави існує кореляція. Результатом реалізації народного суверенітету є поява суверенної державності, тоді як втрата суверенної державності знаменує припинення народного суверенітету. Водночас можлива ситуація, коли скасування народного суверенітету внаслідок, наприклад, узурпації влади чи встановлення тоталітарного режиму не призводить до втрати суверенної державності.

Саме та обставина, що єдиним джерелом державної влади є народ, надає їй суверенного, тобто верховного характеру. Для сучасних конституцій звичне закріплення положень про народ як джерело державної влади і повноважень її органів та положень про невідчужуваний характер суверенної влади народу. Оскільки саме існування суверенної держави втілює установче волевиявлення народу, народ неможливо легально позбавити суверенітету. Значення державного суверенітету як конституційної цінності пояснює, чому посягання на суверенітет держави кримінальне законодавство розвинених країн кваліфікує як злочинні діяння.

Загалом у сучасному державознавстві під державним суверенітетом розуміють визначальну властивість або невід’ємний атрибут державної влади, верховний характер влади держави в межах її власних кордонів та незалежність, самостійність у відносинах з іншими суверенними державами.

Оскільки державний суверенітет – сутнісна характеристика держави, неможливо говорити про існування суверенної держави, позбавленої незалежності. Держава, яка проголошує свій суверенітет,

однак неспроможна його реально гарантувати, фактично втрачає незалежність, припиняє своє існування як суверенна держава. Тому будь-які конституційні положення про державний суверенітет, якщо їх неможливо реально застосувати, насправді є юридичними фікціями. Між тим, самі норми, у яких зафіксовані положення про державний суверенітет, з огляду на природу конституції як основного закону держави, є її іманентною, невід'ємною складовою. Зазвичай у конституціях закріплення державного суверенітету здійснено шляхом визначення його ознак та суверенних прав держави. Суверенні права держави розкривають сутність її суверенітету. Під цими правами розуміють право держави оголошувати війну й укласти мир, право ухвалювати закони, право формувати власні органи влади, право визначати свою атрибутику (символіку та ін.), право встановлювати податки, право призначати своїх представників в інших державах і міжнародних організаціях, право вступати до міждержавних союзів та ін. Суверенні права, які держава реалізує у відносинах з іншими державами, втілюють принцип суверенної рівності держав.

Суверенна влада верховна і не залежить від будь-якої іншої влади. Наслідками суверенності державної влади є єдність та неподільність території держави, недоторканність її кордонів та невтручання у її внутрішні справи. Саме тому в конституціях положення про державний суверенітет часто супроводжують пов'язані з ними формулювання про поширення суверенітету на всю територію держави, про цілісність і недоторканність останньої.

Ідея державного суверенітету також часто відображена у преамбулі конституції. У багатьох випадках становлення нової суверенної держави супроводжує ухвалення спеціального акта – декларації про державний суверенітет. Прикладом такого акта є, зокрема, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.

Аналіз конституційних норм про державний суверенітет засвідчує, що визначення державного суверенітету як конституційної цінності зумовлює закріплення в основному законі держави і механізму забезпечення цієї цінності. Найважливішими елементами механізму забезпечення державного суверенітету є відповідні конституційні функції та повноваження органів державної влади.

Зазвичай конституційний обов'язок гарантувати державний суверенітет, з огляду на конституційний статус глави держави як верховного головнокомандувача збройних сил, покладено на нього. Зі статусом гаранта державного суверенітету безпосередньо пов'язаний статус глави держави як верховного головнокомандувача збройних сил, оскільки верховне керівництво збройними силами країни та іншими передбаченими законом військовими формуваннями – засіб безпосереднього гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності держави. Залежно від ситуації роль верховного головнокомандувача може полягати як у політичному керівництві органами, які забезпечують обороноздатність держави, так і в безпосередньому стратегічному управлінні збройними силами країни.

Складовою конституційно-правового механізму забезпечення державного суверенітету є також відповідні повноваження уряду. Конституції також часто містять положення, які засвідчують особливу роль збройних сил у забезпеченні суверенітету держави. Історично збройні сили відігравали роль найважливішої інституційної гарантії державного суверенітету і становлення суверенної державності завжди супроводжувало формування її збройних сил. Наявність збройних сил є принциповим атрибутом суверенної держави. Навпаки, відсутність власних збройних сил засвідчує примарність державного суверенітету. Саме тому одне з першочергових завдань, яке повинна вирішити суверенна держава у процесі свого становлення – сформувати власні боєздатні збройні сили. Особливість місця і ролі збройних сил у державному механізмі полягає в тому, що це один із його первинних елементів, який започатковує процес державотворення і забезпечує саме суверенне існування держави.

Мусій О. І.,

німецьке товариство міжнародного співробітництва GIZ,

молодший фахівець з енергетичних питань, аспірант

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

РОЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ГРОМАДЯН В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року держава-терорист росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Негайно о 06:42 в прямий ефір вийшов президент України та оголосив про введення на усій території України правового режиму воєнного стану (Указ президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року). З цього моменту в нашій державі розпочався час протистояння ворогу. Станом на 16 жовтня 2023 року за 600 днів повномасштабної війни слідчі Національної поліції України зафіксували понад 97 тисяч кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів російської федерації [1]. Жорстокі дії армії країни-агресора спричинили в країні чимало проблем, зокрема: руйнування житлового фонду, енергетичних об'єктів та соціальної інфраструктури, великі людські втрати, чималі показники внутрішньої та зовнішньої міграції, екологічні катастрофи, тощо.

У час розвитку цифрових технологій і їх поширення на всі сфери суспільного життя поруч з реальними бойовими діями з танками, дронами та автоматами, справжня війна розпочалась і в українському кіберпросторі. За словами міністра цифрової трансформації України Михайла Федорова, ця війна почалась задовго до початку повномасштабного вторгнення. Російські хакери атакували Україну з 2014 року. Мінцифри почало будувати цифрову державу вже в умовах кібервійни. Кількість і потужність атак значно посилювалися в кінці 2021 року. Були декілька потужних атак на державні органи та банківську інфраструктуру. Українці змогли вистояти, тому що останні три роки посилювали кіберстійкість, інвестували в цей напрям, працювали з міжнародними партнерами, залучали найкращих спеціалістів [2].

Станом на сьогодні Україна посідає високі місця в світових рейтингах цифровізації держав, незважаючи на те, що на території держави тривають активні бойові дії. Україна посіла 2-ге місце в рейтингу Open Data Maturity 2022 серед 35 країн. У 2021 році ми були на шостому місці, а в 2020 році – на 17-му. Цьогоріч рівень зрілості відкритих даних в Україні становить 97%. У той час як середній показник в Європі – 82% [3]. Також за підсумками 2022 року Україна посіла 8-ме місце у рейтингу технологічних навичок Global Skill Report 2022 від Coursera [4].

Важливим гарантом прав людини під час широкомасштабної кібервійни є захист персональних даних, банківської інформації, державних серверів, тощо. Від початку бойових дій, Міністерство цифрової трансформації працювало над тим, щоб захистити усі дані громадян у застосунку «ДІЯ», державні електронні реєстри, тощо. Зокрема за декілька днів до початку повномасштабного вторгнення рф, парламент прийняв закон «Про хмарні послуги», що дало можливість перенести усі реєстри закордон та зберігати дані українців на хмарних серверах, що убезпечило їх фізичне знищення.

Важливу роль в час війни відіграв застосунок «ДІЯ», адже мільйони українців по цілому світу не втратили зв'язок з державою, а і надалі змогли користуватись державними адміністративними послугами та реалізовувати свої права. Наприклад, в час коли мільйони громадян України тікали від бойових дій, втрачаючи все (в тому числі і документи), саме завдяки державному застосунку усі змогли бути ідентифікованими та отримати усю необхідну допомогу. Державний сервіс зберігає всю необхідну інформацію про особу у електронних державних реєстрах та дозволяє її відновити всього за декілька кліків у мобільному застосунку чи на сайті. В додатку «ДІЯ» запустили універсальний інструмент «Документ», що допомагає ідентифікувати кожного українця, чи то на блокпостах, чи для отримання послуг. Застосунок дозволив українцям продовжити отримувати соціальні та адміністративні послуги у будь-якій точці світу без паперових документів (які багато, хто втратив) та додаткових довідок.

Важливу роль у боротьбі з ворогом та забезпеченні прав громадян відіграла система оповіщення громадян через цифрові застосунки, оскільки стандартні системи цивільного захисту населення не були готові до війни. Застосунки «Повітряна тривога», телеграм канали та інші електронні інструменти

дали змогу повідомляти людям про небезпеку, отримати інформацію про найближче укриття та навіть слідкувати за траєкторією руху ворожих засобів ураження.

З метою залучення простих громадян до розвідувальних заходів Міністерство цифрової трансформації запустило чатбот «єВорог». Завдяки авторизації через застосунок «ДІЯ» військово-керівництво легко могло відрізнити достовірні дані від спаму та фейків диверсантів.

Цифровізація банківських послуг дозволила людям не втратити свої кошти, а також можливість розпоряджатися ресурсами на своїх банківських рахунках з будь-якої точки світу. Завдяки електронним інструментам, зокрема завдяки додатку «ДІЯ» мільйони українців, що втратили роботу через війну змогли безперешкодно отримати допомогу від держави.

Ворог нещадно знищував соціальну інфраструктуру, зокрема школи та лікарні. Тут теж на допомогу прийшли цифрові інструменти, зокрема платформи для групового онлайн зв'язку стали повноцінними електронними школами, що дало можливість реалізовувати право на освіту для мільйонів дітей, як в Україні так і за кордоном. Чимало чатботів та сайтів допомагали українцям надавати першу медичну допомогу та консультували їх щодо того, що робити у надзвичайних ситуаціях. Держава спільно з донорами, партнерами та волонтерами створили десятки цифрових систем для інформування, навчання та допомоги українцям, що постраждали від війни.

Електронні інструменти допомагають бізнесу, зокрема усі заявки на релокацію бізнесу опрацьовувались онлайн, адже усі необхідні документи уже були в державних реєстрах і навіть, якщо документи про право власності чи статуту підприємств були знищені фізично, український бізнес не боявся, адже держава до цього потурбувалась про їх документи і вже зберігала їх на хмарних ресурсах за кордоном.

Зараз, незважаючи на те, що активна фаза війни триває, але український уряд розпочав процес відновлення. Українська відбудова теж повністю цифровізована, усі заявки на компенсацію пошкодженого майна приймаються в електронній формі, а уся доказова база документується та теж завантажується на електронні ресурси. Коли тисячі людей гине на фронті, мільйони людей виїхали з країни, держава в умовах значної обмеженості людських ресурсів пробує і далі цифровізувати державні процеси і ставить перед собою ціль перевести усі 100% державних послуг у цифровий формат.

Отже, цифрові інструменти демократії відіграли ключову роль у забезпеченні прав громадян України в період дії правового режиму воєнного стану, що був спричинений агресією РФ та найбільшою сучасною війною на території Європи.

Список використаних джерел:

1. Глава МВС назвав кількість воєнних злочинів росіян за 600 днів вторгнення: Слово і Діло від 16.10.2023 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/novyna/suspilstvo/hlava-mvs-nazvav-kilkistvoyennyx-zlochyniv-rosiyan-600-dniv-vtorhnennya>
2. Федоров М. Цифрова Україна воєнного часу: Українська правда від 31 грудня 2022 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/12/31/7383062/>
3. Україна увійшла у топ-10 країн світу в рейтингу технологічних навичок: Черкаська обласна державна адміністрація від 16 червня 2022 року. URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/ukrayina-uvijshla-u-top-10-krayin-svitu-v-rejtingu-texnologichnix-navichok/>
4. Мінцифри: Україна друга в Європі в рейтингу відкритих даних: Урядовий портал від 14 грудня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfyry-ukraina-druha-v-ievropi-v-reitynhu-vidkrytykh-danykh>
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ президента від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Панчук І. О.,

кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри теорії та історії держави і права

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ В ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Право на приватність є одним із загально визнаних прав людини третього покоління. На сьогодні воно стосується великого та динамічного переліку можливостей, який досить ґрунтовно аналізується вітчизняною та зарубіжною правовою наукою. Науковці невпинно працюють над удосконаленням нормативно-правових актів, що регламентують право на приватність, а безліч технологій спрямовано на те, щоб перешкодити незаконному поширенню персональних даних. Але чи будуть ефективними усі ці заходи, якщо повага до приватності не стане частиною правової культури суспільства, його правовою цінністю? Особливо актуальним це питання є в контексті правової культури українського суспільства, адже роки радянської окупації призвели до появи у терміні «приватний» відверто негативних конотацій.

Право на приватність закріплене у багатьох міжнародних договорах різних рівнів. Так, згідно зі ст. 12 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його листування і кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [1]. Схожі визначення з невеликими відмінностями містять Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р та інші міжнародні документи.

В національному законодавстві право на приватність закріплене передусім у ст.ст. 28, 30, 31, 32 Конституції України. Окрім того, в Україні прийнято ЗУ «Про захист персональних даних». Також положення, що регулюють право на приватність містяться у ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ЗУ «Про банки і банківську діяльність» та в ряді інших нормативно-правових актів.

Варто визнати, що концепція приватності переважно розвивалася у західній правовій думці, де вона органічно еволюціонувала з так званого «права бути залишеним у спокої». Відносно сталий розвиток цієї категорії на доктринальному та нормативному рівні сприяв формування у західноєвропейському та північноамериканському суспільстві особливих правових установок, пов'язаних з приватною сферою життя людини. В той же час, незважаючи на закріплення в багатьох вітчизняних законодавчих актах права на приватність та навіть впровадження деяких механізмів його забезпечення, українське суспільство на різних рівнях демонструє відсутність повного та всебічного розуміння його змісту.

Цікавим і актуальним, на нашу думку, є дослідження Малес Л., яка пише, що досі приватність в українському суспільстві найперше асоційована із жіночим, тож саме жіночі ролі передбачають реалізацію тих чи інших її засад – це модель традиційного суспільства із патріархальним типом гендерних відносин, яка втрачає нині як свою поширеність, так і популярність. Авторка пише, що традиційність встановлює ще одні рамки – зведення соціальних кіл приватності до родинних, адже саме в межах розширеної патріархальної сім'ї знаходилася сфера інтимності [2, с. 95-96].

В той же час сучасні доктринальні підходи до розуміння приватності включають набагато більше компонентів, які в свою чергу знаходять своє закріплення і у нормах права. Так, за сферами, в яких реалізується суспільна активність людини можна, на думку Софіюка Т., виділити чотири види приватності: 1) інформаційна приватність, якою охоплюються правила стосовно збирання й обробки персональних даних; 2) тілесна (фізична) приватність, яка стосується захисту фізичної недоторканності людини від примусових процедур, таких як наркологічне тестування та ін.; 3) комунікаційна приватність, яка охоплює безпеку й конфіденційність поштових відправлень, телефонних розмов, електронної кореспонденції та інших форм зв'язку; 4) територіальна приватність, яка стосується встановлення правових рамок для захисту від втручання в сімейну сферу, інше оточення, на робочому місці або в транспортному засобі [3]. Така класифікація видається доволі корисною як для подальших наукових

досліджень права на приватність, так і для пошуку шляхів ефективної реалізації цього права та перетворення його на один з елементів правової культури українського суспільства.

Правовий вимір особистого простору людини та доступу до нього з боку держави, її органів та посадових осіб, а також приватних організацій та індивідів залежить від багатьох зовнішніх факторів. Це невід'ємна частина складної системи прав людини, демократичного правового режиму у державі та верховенства права як основи її правової системи. Комплексна природа цього права вимагає законодавчого закріплення та гарантування відповідно до європейських стандартів правового статусу людини та громадянина.

Забезпечення права на приватність в силу самої своєї природи передбачає поєднання таких елементів як належне нормативне регулювання, технічне забезпечення, фінансове забезпечення, а також суспільство, що має необхідні цінності та переконання. Звичайно, нормативно-правове підґрунтя та існування ефективної системи гарантій – це фундаментальна умова реалізації будь-якого права людини. Водночас формування концепції приватності як певної правової цінності в українській правовій культурі можливе за допомогою впровадження належної державної політики, через бізнес, медіа та приватно-правову сферу. Зокрема, через заохочення роботодавців до впровадження ідеї захисту права на приватність в корпоративну культуру компанії, більш детальне вивчення права на приватність у навчальних закладах, поширення актуальної інформації через медіа, забезпечення доступу громадян до ефективної правової допомоги для захисту їх порушених прав.

Як зазначає Гарфілд Б., медіа дослідження мають тенденцію обмежувати свою увагу дуже конкретними випадками чи проблемами приватності, а не тенденціями та культурою вцілому. В той же час, саме становлення культури приватності має найглибший вплив не лише на громадську думку, але й на формування та визначення майбутнього самої ідеї приватності, на колективну правосвідомість, яка керуватиме розвитком (чи ні) позитивного ставлення до неї, на формування попиту на зміни в технологіях, законодавстві та інших сферах [4].

З цього випливає, що завданням правопросвітницької діяльності як держави, так і громадянського суспільства на сьогодні є розширення меж розуміння приватності серед українців та перетворення цієї концепції на частину їх правової культури. Належна увага до цього питання є надійною інвестицією в розвиток та в майбутнє України як правової та демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Малес Л. Зміни та тяглість приватності у сучасному українському суспільстві. *Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр.* К.: ІС НАН України, 2009. Вип. 1 (12). С. 87–96.
3. Софіюк Т. Прайвесі і концепція поколінь прав людини [Електронний ресурс]. *Часопис Київського університету права*. 2020. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/384>.
4. Garfield B. Privacy as a Cultural Phenomenon [Електронний ресурс]. *Journal of Media Critiques*. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/318678201_Privacy_as_a_Cultural_Phenomenon...

R. S. Martyniuk,

Candidate of Political Science,

*Associate Professor of the Department of National Security
and Politology of the National University of Ostroh Academy*

I. V. Smachylo,

Deputy Head of Rivne Regional State Administration on

Digital Development, Digital Transformation and Digitalization (CDTO)

A 'BOUND INITIATIVE' OF A CONSTITUTIONAL JURISDICTION BODY AS A PROCEDURAL GUARANTEE OF ITS NON-ALIGNED STATUS

Although the bodies of constitutional control make decisions according to a formalized procedure, which shows a certain similarity to litigation, they are the political bodies by the order of their formation, often by the composition, but, what is the most important, by the nature of the cases they examine. The merits of such cases – constitutional law issues which always have political content and meaning. The constitution is the supreme law of the state and most of its norms directly regulate the organization of the state power. In other cases, constitutional norms provide such regulation indirectly. In this sense, any constitutional law issue is political.

However, only in the stated meaning it is possible to speak about a political character of the constitutional jurisdiction bodies. They are not such political bodies as the other higher state authorities which directly take part in a political procedure, in making political decisions, or exercising control of political character. Such nature of the specialized constitutional control bodies would contradict their functional purpose in a state mechanism and would undermine their ability to be impartial in their activity. To minimize political factors in the activity of the constitutional jurisdiction bodies, different means are used, mainly, the rule of a 'bound initiative', a particular order of formation of the constitutional control bodies and normative restrictions on the subject matter of their activity (the constitutional jurisdiction bodies examine only those cases which relate to constitutionally regulated issues, i. e. the cases which are examined according to constitutionally defined criteria). The constitutional jurisdiction bodies in their acts often underline that political issues, not regulated by the norms of supreme law, cannot be the subject of constitutional control, and the principle of political feasibility cannot be a criterion to examine the cases.

The peculiarity of organization of a constitutional jurisdiction body activity is that they do not start proceedings on their own initiative. The powers of a constitutional jurisdiction body are limited by the right of a 'bound initiative' so that they could not put pressure on the other bodies of state authority. A 'bound initiative' is the right of a constitutional control body to conduct proceedings in the case only after the request of the authorised subjects. For instance, in the Constitution of Slovakia of 1992, together with the definition of the subjects who possess the right to apply to a constitutional jurisdiction body, it is stated that only on their own initiative 'the Constitutional Court start proceedings' (P. 1, Art. 130) [1]. The powers of the Constitutional Court of Ukraine in a direct connection with the subjects who initiate their exercise are defined in the Constitution of Ukraine (Art. 52, 54, 56) [2] and the Law of Ukraine 'On the Constitutional Court of Ukraine' of July 13, 2017 [3].

As an element of the system of checks and balances, a 'bound initiative' gives no possibility to a constitutional jurisdiction body to dominate over any state power body whose acts are the object of constitutional control. As far as a 'bound initiative' deprives a constitutional jurisdiction body of any possibility to take an active position in a political process, it is a procedural guarantee of their impartiality.

At the same time there are several countries (Austria, Albania, Belarus, Poland, Uzbekistan) where a constitutional control body has the right to start constitutional proceedings on their own initiative. In some countries, a stated initiative expands on all kinds of normative acts. For instance, P. 2, Art. 127 of the Constitution of Belarus of 1995 stipulates that 'the Constitutional Court has the right at their sole discretion to examine the issue of conformity of normative acts of any state body, non-governmental organization with the Constitution, laws, international legal acts ratified by the Republic of Belarus' [4]. In other countries, the right of a constitutional jurisdiction body to start constitutional proceedings on their own initiative is restricted by some kinds of acts.

However, there is an exception from the rule of a 'bound initiative'. If a constitutional jurisdiction body, while establishing the constitutionality of some act, reveals that non-constitutional norms of this act are in

topical connection with the norms of the other acts, they may extend the object of constitutional control over such acts. This case is stipulated by the Law of Ukraine 'On the Constitutional Court of Ukraine' of July 13, 2017. Art. 61 of the Law sets forth that 'if, during the examination of the case on the constitutional submission or at the constitutional request, the non-conformity of the other legal acts (or their separate provisions) with the Constitution of Ukraine was revealed, except the acts, in relation to which the proceedings in the case were commenced, and which have an effect on making a decision or conclusion in the case, the Constitutional Court of Ukraine will declare such legal acts (their separate provisions) unconstitutional' [3].

The range of subjects who can apply to a constitutional jurisdiction body with the request relating to the unconstitutionality of a normative act is stated in the Constitution and (or) respective law. For example, Art. 61 of the Constitution of France of 1958 stipulates that '...the laws before their promulgation may be submitted to the Constitutional Council by the President of the Republic, Prime Minister, Head of the National Congress, Head of the Senate, sixty deputies or sixty senators' [5, p. 677].

In different countries the range of subjects who possess the right to apply to a constitutional jurisdiction body has significant differences and is determined by such factors as the scope of general competence of a constitutional control body, that is the scope of their powers to verify the constitutionality of normative acts (their array and kinds), whether the individuals have the right to file a constitutional claim, the forms and kinds of constitutional control. The type of the legal system of a country also plays a significant role. In the countries with the classical or modified American models of constitutional control, the subjects who initiate it are individuals and legal persons. In the countries with the European model of constitutional control, the range of respective subjects is comparatively narrow and is normatively defined. The constitutional legislation of developed countries usually determines such established subjects who have the right to apply to a constitutional control body: the higher state authorities (the President, parliament, government), bodies of power of political administrative units (federation subjects, autonomous units), courts and other law enforcement agencies (the Prosecutor General, the Ministry of Justice), ombudsman, legal persons and individuals.

In many countries the range of subjects who have the right to apply to a constitutional jurisdiction body is wide. In contrast, in other countries the range of such subjects is narrow and includes only the higher state authorities (their officials), but not all. For instance, in Kazakhstan, it includes the President, the Heads of the higher and lower chambers of the Parliament, one fifth of the general number of the Parliament deputies, the Prime Minister (P. 1, Art. 72 of the Constitution of Kazakhstan) [6, p. 231].

In some countries with the European model of constitutional control, the range of subjects who have the right to apply to a constitutional jurisdiction body varies depending on the subject matter of constitutional control. For example, in Ukraine the subjects who initiate the verification of the constitutionality of a normative act are the higher state authorities and their officials, individuals. However, only the Verkhovna Rada of Ukraine applies to the Constitutional Court of Ukraine to obtain the conclusion of adherence to the constitutional procedure of investigation and examination of the case about removing of the President of Ukraine from office through impeachment. Only at the request of the President of Ukraine or the Cabinet of Ministers of Ukraine the Constitutional Court of Ukraine draws conclusions about the conformity with the Constitution of Ukraine of the current international agreements of Ukraine or those international agreements which are submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine to be declared enforceable. Only at the request of the President of Ukraine or at least forty-five people's deputies of Ukraine the Constitutional Court of Ukraine draws conclusions about the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the issues which are the subject matter of an All-Ukrainian referendum on the national initiative (Art. 151 of the Constitution of Ukraine) [2].

References:

1. The Constitution of Slovak Republic of September 1, 1992. URL : <http://slovakia.kiev.ua>.
2. The Constitution of Ukraine : The Law of Ukraine of June 28, 1996. № 254/96-вр. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 141.
3. On Constitutional Court of Ukraine : The Law of Ukraine of July 13, 2017. № 2136-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2017. № 35. Art. 376.
4. The Constitution of the Republic of Belarus of March 15, 1994. URL : <http://together.lviv.ua>.
5. The Constitution of the French Republic of October 4, 1958. *Konstitutsii Gosudarstv Evropeiskogo Soyuzn. L. Okunkov (Ed.). M. : NORMA-INFRA.M, 1997. 816 p.*
6. The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995. *Konstitutsii Stran SNG i Baltii. M. : Yurist, 1999. 640 p.*

Стрельбіцька Л. Я.,

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут, проте відповідно до Конституції України даний документ може стати частиною національного законодавства лише після надання згоди на його обов'язковість Верховною Радою України, тобто після його ратифікації. Але ратифікація Римського статуту, так і не відбулася, оскільки у 2001 році Президент України звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду, де основними суперечностями, які вбачав Президент були питання про те, що Римським статутом передбачається:

- 1) однакове для всіх його застосування, отже виключення недоторканості Президента, народних депутатів та суддів, що суперечило статті 80, 105, 126 Конституції України;
- 2) можливість екстрадиції громадян України, що не узгоджується із статтею 25 Конституції України;
- 3) делегування функцій судів України іншому органу, а також створення суду не передбаченого Конституцією України, що не допускається статтею 124 та 125 Конституції України;
- 4) визнання державою-учасницею юрисдикції МКС та здійснення ним функцій та повноважень на території будь-якої держави, не узгоджується із статтею 5 Конституції України;
- 5) існування повноважень Асамблеї держав-учасниць встановлювати та змінювати Елементи злочинів та Правила в процедури доказування, що не узгоджуються з статтями 75 та 92 Конституції України ;
- 6) поширення на громадян України дії законів іншої держави, під час відбування ними покарань, що порушують статті 63 та 64 Конституції України;
- 7) доведення вини Прокурором МКС, а не прокуратурою України, що не відповідає статті 121 Конституції України.

Так, можна сказати, що Україна зробила перші кроки до МКС, але на її шляху все ще був прийнятий висновок Конституційного Суду України, в якому було чітко визначено один логічний сценарій дій – зміна законодавства України, але в першу чергу Конституції України.

Дослідниця Стенфордського університету та стажерка Центру громадських свобод Кіра Яспер, називає чотири міфи щодо ратифікації Україною Римського статуту МКС:

- 1) після ратифікації Римського статуту розпочнеться розслідування воєнних злочинів вчинених на Донбасі та в Криму;
- 2) МКС притягне до відповідальності українських військових та добровольців, оскільки війна на сході України не оголошена, а українські солдати «захищають землю із зброєю в руках»;
- 3) Російська Федерація зможе використовувати свій політичний вплив, щоб переслідувати Україну в суді;
- 4) розслідування МКС скоєних злочинів у Грузії призвело до того, що Грузія понесла основний тягар відповідальності за злочини вчинені в регіоні Південної Осетії, це саме чекає Україну [1]

А державний експерт експертної групи Директорату з прав людини, доступу до правосуддя та правової обізнаності Міністерства юстиції України Максим Стельмах, виділяє такі найпоширеніші аргументи противників ратифікації як:

- 1) навіщо Україні ратифікувати Римський статут та визнавати його юрисдикцію, якщо жодна країна, яка воює (наприклад, Китай, США) не ратифікували його?;
- 2) ратифікація Римського статуту дозволить в майбутньому притягнути українських захисників до відповідальності та дозволить подати велику кількість «фейкових» позовів з боку агресора проти України, так як таким прикладом вже є Грузія;
- 3) за 17 років існування МКС на нього витрачено 1,5 млрд. євро, але станом на 2019 рік МКС ухвалив лише 3 вироки;

4) МКС – це не панацея, а після ратифікації Римського статуту відразу не будуть розслідувані всі злочини та притягнуто всіх до відповідальності;

5) МКС – є неефективним, тому що більшість справ закриваються з причини «недостатньої обґрунтованості обвинувачення Офісу прокурора МКС»;

6) якщо Україна ратифікує Римський статут, потрібно вносити безліч змін до нормативно-правових актів, в тому числі до Конституції України, де в статтю 25 будуть внесені зміни, що дозволять видачу українських громадян іншим державам [2]

З викладених аргументів можна виділити 4 групи проблем ратифікації Україною Римського статуту: перша – проблеми роботи та репутації МКС, що включає заклики про те, що МКС є неефективним та затратним у роботі і при цьому не надає успішних результатів (наприклад, за 18 років роботи МКС виніс три вирокі); друга – приклад впливових іноземних держав, таких як США, Китай, Індія, Ізраїль, які наголошують, що діяльність МКС може зашкодити їх національним інтересам та суверенітету; третя – негативний досвід іноземних держав та побоювання притягнення до відповідальності українських військовослужбовців, таким прикладом стала Грузія, після конфлікту в Південній Осетії; четверта – значні зміни національного законодавства, в першу чергу зміни до Конституції України, Кримінального кодексу України та інших.

Але деякі науковці, наприклад, К. Юртаєва наголошують на тому, що поряд із загальним позитивним спрямуванням, зазначені законопроекти не позбавлені й певних недоліків. Зокрема, автори проекту Закону № 2689 від 27.12.2019 року, намагаючись як найточніше перенести зміст міжнародно-правових норм до КК України, використали юридичні конструкції, неприйнятні вітчизняному кримінальному законодавству, запропонували занадто громіздкі диспозиції статей КК, що невідповідно резонує з іншими нормами цього закону та утворює низку внутрішньо та зовнішньо системних суперечностей. Вбачається, що такий підхід може бути виправданим лише у випадку, закріплення кримінальної відповідальності за міжнародні злочини не в загальному кодифікованому, а в окремому нормативно-правовому акті, як це реалізовано в таких країнах як Великобританія, Канада, Королівство Нідерланди, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Тринідад і Тобаго, ФРН, Хорватія [3]

Список використаної літератури:

1. Яспер К. Міфи та страхи довкола Римського статуту [Електронний ресурс]. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/09/11/7225935/>.

2. Стельмах М. Маніпуляція фактами: чи насправді ратифікація Римського статуту є великою проблемою? [Електронний ресурс]. *Юридична газета*. 2019. № 48 (702). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/insh/manipulyaciya-faktami-chi-naspravdi-ratifikaciya-rimskogo-statutu-e-velikoyu-problemoyu.html>.

3. Юртаєва К. В. Чи готова нарешті Україна ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду? [Електронний ресурс]. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*. Харків, 2020. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/4428>.

Ткачук К. О.,

аспірантка, викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін ім. Василя Попелюшка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЛАГОДІЙНОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Невід’ємною частиною будь-якого громадянського суспільства виступає його розвиток та удосконалення. Основними такими формами можна визначити волонтерську та благодійну діяльність, що є основою його побудови. Сьогодні вони розвиваються та удосконалюються з шаленою швидкістю. Насамперед це пов’язано з подіями з якими стикнулася вся України і кожен українець зокрема у лютому 2022 року.

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» надано поняття «благодійної діяльності», а саме «благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» [3]. З такого визначення поняття можна визначити дані ознаки благодійної діяльності, а саме: добровільність, особиста та/або майнова допомога, спрямованість на досягнення певних цілей, без отримання прибутку.

Волонтерство в Україні стало одним із найвпливовіших інститутів сучасності. Після повномасштабного вторгнення країни-агресора велика кількість людей об’єдналися заради однієї цілі – допомогти людям, котрі постраждали внаслідок збройної агресії та здійснити підтримку нашим героям – захисникам. Зараз, мабуть, немає людини, яка б не була тим чи іншим чином задіяна у волонтерстві. Хтось допомагає армії, біженцям, лікарням, хтось перераховує кошти, а хтось волонтерить безкоштовно у різних сферах діяльності або надає свої послуги за донат на ЗСУ.

Законодавчо закріплено діяльність волонтера у Законі України «Про волонтерську діяльність», у якому визначено поняття «волонтер» та «волонтерська діяльність», види, статус волонтерської діяльності та волонтерської організації. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначає засади благодійної діяльності в Україні, її види та забезпечує умови для їх утворення та роботи.

У Загальна декларація волонтерів, прийнятої на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів визначено, що волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [9]. Насамперед, саме слово «діяльність» означає систематичні дії членів суспільства, їхніх об’єднань, спрямовані та досягнення певного результату. Діяльність таких осіб здійснюється в інтересах інших осіб та в інтересах суспільства (без мети отримання прибутку від виконаних робіт та наданих послуг).

Благодійну діяльність зазвичай виражають через благодійну організацію (товариство, установу, фонд), особисто через пожертву або власний вклад.

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлює визначення благодійної організації, як юридична особа приватного права, установчими документами якої визначено благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом, як основну мету її діяльності (п. 3 ч. 1 ст. 1). [3]

Якщо благодійна організація планує збирати кошти на потреби ЗСУ, в її статуті має бути прямо прописано таку сферу благодійної діяльності, як «сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану».

Загалом благодійна та волонтерська діяльність в Україні ґрунтується на ряді правових актів, які регулюють її засади та функціонування. Основні правові норми закріплені у таких нормативно-правових актах як Конституція України, Закон України «Про волонтерську діяльність», Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», міжнародних актах, що адаптовані до законодавства України.

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», котрий набрав чинності у 2013 році, визначає засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує сприятливі умови для створення

та діяльності благодійних організацій. Закон України «Про волонтерську діяльність» був прийнятий у 2011 році та забезпечує впровадження інституту волонтерства в Україні та його реалізації, визначає правовий статус волонтера.

Викликом сучасності є підтримка життєдайності волонтерства, виявлення нових ресурсів мотивації волонтерської діяльності, як ефективного розв'язання соціальних проблем; як добровільна, непримусова, безкорисна, благодійна діяльність, яка ґрунтується на прагненні допомогти іншому, дослідження соціально-психологічних аспектів зміцнення волонтерських організацій.

Волонтерська діяльність вимагає різних ресурсів, зусиль, чимало вільного часу добровольця. Ця безоплатна діяльність обмежує індивідуальні дії особи волонтера та потребує вміння групової співпраці, прийняття своєї професійної ролі, дотримання правил волонтерської групи. Залучення ширшого кола волонтерів, збільшення волонтерських організацій, посилення мотивації до волонтерства є надзвичайно важливим завданням багатьох країн, зокрема й нашої країни в час війни.

Благодійна та волонтерська діяльність є важливим елементом розвитку сучасної України. Такі форми діяльності відіграють важливу роль у покращенні життя інших людей, та відіграють значну роль у розвитку країни, зокрема у таких сферах як соціальність та гуманітарній.

Після прийняття відповідних законів для благодійних та волонтерських організацій були створені сприятливі умови для їх розвитку та ефективного впливу на соціальні проблеми громадян. Такі правові засади сприяють підтримці та заохоченню громадян, підприємців до об'єднання, яке формує свідоме громадянське суспільство.

Сьогодні в Україні сформована розвинена система благодійних та волонтерських організацій. Це можна спостерігати у широкому створенні різноманітних ініціатив та проектів, що спрямовані на допомогу таким верствам населення, котрим необхідна допомога, розвиток освіти, медицини тощо. Волонтери та благодійні організації активно працюють на благо громади, надаючи підтримку, послуги та необхідну допомогу тим, хто цього найбільше потребує.

Правові засади благодійної та волонтерської діяльності в Україні забезпечують створення та функціонування прозорої системи, що сприятиме їх розвитку. Законодавство забезпечує правовий статус та захист учасників благодійної та волонтерської діяльності, регулює процедуру реєстрації та фінансового звітування організацій

У зв'язку з останніми подіями, котрі відбулися в Україні (повномасштабне вторгнення, пандемія COVID-19) благодійні та волонтерські організації отримали новий поштовх для свого розвитку. Вони виконували важливі функції в розгортанні гуманітарних акцій, наданні медичної допомоги, забезпеченні необхідними ресурсами та підтримці вразливих груп населення. Проте, необхідно зазначити, що в Україні існують виклики та проблеми, пов'язані з ефективністю координації благодійної та волонтерської діяльності, недостатнім фінансуванням та відсутністю розвинутої інфраструктури. Для подальшого розвитку цих сфер необхідно забезпечити сприятливу правову основу, підтримку з боку держави, залучення бізнесу та формування партнерських відносин між різними секторами суспільства.

Список використаних джерел:

1. Горінов П. В. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
2. Закалик Г. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. URL: http://www.su.lj.oduvs.o.d.ua/archi ve/2022/4 /par t_ 1/ 17.pdf.
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17 # Text>.
4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
5. Кривенко Ю. В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 41-44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_11.
6. Волонтерство та формування духовних цінностей і ціннісних орієнтацій [Електронний ресурс] / В. А. Перетятко. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2014. Вип. 43. С. 386–393. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_43_59
7. Сучасна парадигма інституту благодійництва в Україні. Рец. на кн.: Сербин Р. А. Благодійництво в Україні: доктринальне адміністративно-правове дослідження. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 428 с. Н. О. Армаш. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 348–352. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknusv_2016_1_30

Українець М. П.,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ACQUIS COMMUNAUTAIRE ТА НОВА КОНЦЕПЦІЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом стало каталізатором євроінтеграційних процесів, що в першу чергу зумовлено збройною агресією російської федерації на території України та необхідністю консолідації зусиль, спрямованих на гарантії миру та безпеки, як в Україні, так і в європейських союзних державах. Доцільно підкреслити, що європейська ідентичність українського народу, вектор незворотнього європейського та євроатлантичного курсу закріплені у Конституції України, як і декларація про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1, 2]. Однак, увесь комплекс означених змін, поєднаних з визнанням та ратифікацією міжнародних норм, зумовлює «трансформацію» як національного законодавства, так і державного суверенітету у його класичному розумінні. Безумовно, суверенітет є необхідною політичною та юридичною ознакою держави, однак в контексті процесів глобалізації такі класичні підходи до визначення суверенітету вимагають переоцінки, що й зумовило мету нашого дослідження: ACQUIS COMMUNAUTAIRE та нова концепція суверенітету України в контексті глобалізації та євроінтеграції. Одразу зауважимо, що попри широке експлікативне поле, актуалізоване у працях багатьох сучасних дослідників (Ю. Барабаш, Ю. Битяк, Ю. Волошин, Є. Кубко, І. Кресіна, І. Куян, М. Майніна, Н. Пархоменко, О. Петришин, В. Погорілко, А. Селіванов, С. Серьогіна, Ю. Тодика, Н. Оніщенко, М. Орзіх, В. Шаповал, П. Шляхтун, Ю. Шемшученко, І. Яковюк), проблема нової концепції суверенітету України в контексті глобалізації та євроінтеграції так і не отримала достатньої наукової мотивації. Часткова добровільна передача державного суверенітету наддержавним утворенням спровокувала дискусії щодо руйнування суверенітету (десуверенізації), інші науковці вважають такі зміни одним з етапів його розвитку, що зумовило появу нових концепцій державного суверенітету, серед яких: «об'єднаний суверенітет», «розподілений суверенітет», «обмежений суверенітет», «пізній суверенітет», «постсуверенітет», «кооперативний суверенітет», змішаний суверенітет [4]. В сукупності вони відображають передусім політичні аспекти реалізації державного суверенітету, проте, юридичний аспект вказаної проблематики залишається мовби на узбіччі магістральних правових рішень і вимагає автентичного простору дослідження, правової визначеності та певною мірою усунення колізій на межі взаємодії державного суверенітету та наддержавних утворень. Наша пошукова стратегія передбачає з'ясування змісту «acquis communautaire» у науці та правозастосовній практиці. Офіційне тлумачення поняття Acquis communautaire (МФА: [a.ki.kɔmynɔ'ʈɛ:v] відсилає нас до французької етимології, що постає як «надбання спільноти» і в сучасному розумінні вживається на означення правової системи Європейського Союзу, яка включає його законодавчі акти, в тому числі всі правовідносини, що регулюються установчими договорами ЄС, вторинне законодавство та судову практику [3]. Водночас єдиного підходу до уніфікованого тлумачення змісту «acquis communautaire» як в науці, так і правозастосовній практиці не вироблено. За колом осіб така правова система поширює свою дію як на країни-члени ЄС, так і країни, що претендують на отримання членства ЄС. В Україні термін «Acquis communautaire» вперше було використано у Програмі інтеграції України до Європейського Союзу від 14 вересня 2000 р. на позначення правових і нормативних стандартів Європейського Союзу. Уже в 2004 році Верховною Радою України була затверджена загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що виражала механізм досягнення Україною відповідності критеріям набуття членства ЄС, зокрема адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші заходи, необхідні для ефективного правотворення і правозастосування – приведення у відповідність правової системи України до acquis communautaire. Відповідно до ст. 256 Угоди про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання наблизити українське законодавство про конкуренцію та практику застосування до acquis communautaire

Європейського Співтовариства. Так, 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС з наданням вимог, обов'язкових до виконання з метою збереження такого статусу. Відтоді Верховна Рада України в напружено працює над виробленням норм для виконання таких вказівок та наближення України до членства в ЄС. Цей факт зумовив форсування євроінтеграційного процесу, який прямо пропорційний кількісним та якісним змінам у національному законодавстві і пов'язаний з імплементацією *acquis communautaire*, реформуванням, адаптацією, стандартизацією, що стосується практично усіх сфер суспільних відносин та суверенних прав. Існують різні погляди на оцінку таких «трансформацій» щодо їх доцільності, якості, результативності чи наслідків, однак беззаперечним є факт визнання Україною європейських цінностей і той контраст, який очевидно демонструє їхню перевагу над попереднім «тоталітарним» спадком. Безумовно, наслідки глобалізації та євроінтеграції для України – кандидата в члени ЄС – на цій стадії треба визнати стрімкими, фундаментальними та невідворотними. Змінивши вектор у 2014 році, фактично жодна реформа будь-якої з гілок влади не проходить без участі директив ЄС, грантів уряду США, кредитування від МВФ, залучення міжнародних експертів і фондів. Доцільно також зауважити, що згадані методи, такі як інтеграція, імплементація, апроксимація та інші, не є простим копіюванням, запозиченням чи повторенням норм права від «донора» до «реципієнта». Законодавство ЄС, як і законодавство будь-якої держави, не є статичним та змінюється в прогресії з державами-учасницями та кандидатами на членство. На основі цього можна зробити висновок про те, що *Acquis communautaire* притаманний «поступальний рух» розвитку законодавства ЄС та держав-учасниць, який може припинитися хіба що після виходу з союзу та припинення участі у ньому. Окрім того, залежно від індивідуальних особливостей держави-учасниці, вимоги до членства можуть передбачати або надання преференцій, або, навпаки, покладення додаткового обов'язку. Проте, якщо навмисно спрощувати поняття суверенітету до категорії «самостійність» – Україна, як і будь-яка інша з країн-учасниць, добровільно поступається суверенними правами на користь наддержавних утворень, що крізь призму оцінки конкретних реформ чи директив, які можуть зумовлювати істотну зміну прав та свобод її громадян (наприклад підвищення пенсійного віку чи вимогу девальвації валюти, розкриття персональних даних та інше), ризикує отримати негативну оцінку у суспільстві та критику. Водночас в цілому подібна аберація сприйняття не має істотного впливу на суспільство та його рецепцію бажаних європейських цінностей та рівня життя. Саме тому і «*Status quo*», і перспективи України перебувають у площині закарбованих європейською ідентичністю незворотнього європейського та євроатлантичного курсу, а отже, звичний «довоєнний» спосіб самоідентифікації, самоврядування, законотворчості, судочинства, зовнішньої політики, а також реалізація інших суверенних прав докорінно змінюється на якісно-новий: «об'єднаний», «розподілений», «обмежений», «пізній», «пост-», «кооперативний» чи «змішаний» суверенітет. Консолідація зусиль держав-учасниць ЄС особливо ефективно зарекомендувала себе у побудові безпекових гарантій, спрямованих як на застосування санкцій до країни-агресора, так і боротьбу з тероризмом, надання озброєння, навчання військових, розвідку та інше. Таким чином, зміна парадигми, з одного боку, зумовлена глобалізаційними змінами у суспільстві (не лише на європейському континенті), регресом етичних та культурних цінностей, кліповим мисленням, зміною ідеології, агресивною пропагандою, втратою критичного мислення, а з другого, – формуванням нового суспільства без кордонів, безпечним майбутнім та нульовою толерантністю до насильства та агресії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року No 2680-VIII, Відомості Верховної Ради. 2019. No 9. ст. 50.
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. No 1629. Відомості Верховної Ради України. 2004. No 29. ст. 367.
4. Майніна М. С. Особливості реалізації державного суверенітету в Європейському союзі : дис.... д-ра філософії / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. 226 с

Хмарук Т. В.,

секретар Острозької міської ради Рівненської області, аспірант

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ ТА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Одним із головних напрямків удосконалення конституційного провадження є недопущення зайвої дискретності у повноваженнях Конституційного Суду України щодо можливого впливу на формування законодавства, шляхом перебирання на себе частини повноважень законодавчого органу в процесі визнання тих чи інших положень законодавства конституційними.

В цьому контексті найбільш показовим та дискусійним з точки зору розмежування повноважень органів державної влади є Рішення Конституційного суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. Фактично цим Рішенням КСУ визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними): п.п. 6, 8 ч. 1 ст. 11, п.п. 1, 2, 6-10-1, 12, 12-1 ч. 1, ч. 2-5 ст. 12, ч. 2 ст. 13, ч. 2 ст. 13-1, ст. 35, абз. 2, 3 ч. 1 ст. 47, ст.ст. 48-51, ч. 2, 3 ст. 52, ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII зі змінами; ст. 366-1 Кримінального кодексу України.

Фактично КСУ «доходить висновку про неконституційність окремих положень Закону №1700, що стосуються повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції в частині контрольних функцій (контролю) виконавчої влади над судовою гілкою влади [1]. Вказане рішення демонструє те, що КСУ, вирішуючи питання про неконституційність наведених вище нормативних актів, приймає позицію тих осіб, які звернулися до нього із відповідним конституційним зверненням, тобто народних депутатів, і жодним чином не враховує такі принципи як принцип суспільної необхідності, принципи національної безпеки, суспільного балансу тощо.

В такий спосіб підміняється поняття прав людини, деформується баланс суспільних інтересів та національної безпеки, оскільки визначено вказані положення неконституційними, а особливо норму Кримінального кодексу України, КСУ відходить від принципів конституційної юрисдикції та діє виключно в інтересах тих осіб, які звернулися за захистом прав. За таких умов пропонується доповнити статтю 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 2 наступного змісту: «2. Конституційний Суд в своїй діяльності керується домінуванням суспільної необхідності над приватним інтересом, будуючи свою діяльність таким чином, за якої дотримуватися міжнародні та європейські стандарти дискреційності повноважень». За такого формулювання засад діяльності КСУ нами передбачається не стільки уникнення проблеми перебирання судом на себе повноважень законотворчого органу, скільки формування правового підґрунтя для прийняття відповідних заходів впливу, в тому числі політичної відповідальності до суддів КСУ, а також створюватиме правове поле для скасування або відміни чи перегляду рішень чи висновків КСУ в законний спосіб у випадку невідповідності їх основним засадам діяльності КСУ.

Важливо зауважити на тому, що на сьогодні деталізація окремих процедурних аспектів здійснення конституційного провадження, а також загальної діяльності КСУ відбувається засобами правового регулювання, що містяться в Постанові Конституційного суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018 «Про Регламент Конституційного Суду України» [2]. Наявність такого Регламенту не суперечить, але в деяких випадках повторюється положеннями Проекту Закону 4533-1 [3], що може створити ситуацію, коли діяльність органу конституційної юстиції регламентує не сам цей орган, а Парламент (наприклад положення Розділів III-IV та положення Розділу II Регламенту в частині відкриття та реалізації конституційного провадження та ін.). Віддалено це може свідчити про втручання в діяльність КСУ з боку Верховної Ради України, оскільки алгоритмізацію процесу конституційного провадження як елементу функціонування КСУ – окремої інституції в системі органів державної влади – можуть і повинні визначати самі судді, оскільки це стосується організації їх безпосередньої діяльності.

Щодо низки процедурних недоліків та неточностей в роботі КСУ досить слушно висловлюється Венеціанська комісія, яка у своєму другому Терміновому висновку CDL-AD(2020)039-е [4] звернула увагу Верховної Ради України на ряд проблемних аспектів організаційного, процедурного, змістовного та функціонального характеру у діяльності КСУ, що потенційно можуть бути унормовані шляхом законодавчого врегулювання (наприклад, щодо законодавчого урегулювання розбіжності судової практики, сформованої сенатами КСУ; необхідності законодавчої деталізації та конкретизації важливих частин процедурних аспектів КСУ особливо в тій частині, що створюють права або обов'язки для фізичних осіб; покращення рівня правової аргументації Суду в частині належної аргументації та мотивування кожного законодавчого положення, визнаного Судом неконституційним та ін.). Вбачаємо за можливе подолання такої проблеми за рахунок наступного: по-перше, доцільно забезпечити Велику палату функціями з систематизації практики Сенату, перевірки рішень Сенату, підготовку узагальнення практики КСУ з окремих питань. Всі ці повноваження певною мірою доводять необхідність та доцільність запровадження процедури апеляційного перегляду актів Сенату Великою палатою, а також можливість ревізії Великою палатою рішень та висновків КСУ попереднього скликання; по-друге, важливо створити єдиний реєстр рішень та висновків КСУ, що дасть змогу доступу до їх аналітичного опрацювання науковцям в сфері конституційного права, а також експертам в галузі прав, в тому числі під час розробки змін до законодавства України. Такий реєстр, а також доступ до рішень та висновків КСУ на практиці забезпечить прозорість та гласність процесу конституційного провадження, а також дасть змогу сформуванню нового механізму контролю за діяльністю КСУ з боку громадськості та інститутів громадянського суспільства.

Таким чином, запропоновані вище напрямки удосконалення процедури розгляду звернень та скарг КСУ спрямовані на забезпечення прозорості, процедурної визначеності та неупередженості під час виконання судом своїх конституційних повноважень. Слід однак наголосити на тому, що політичний елемент функціонування КСУ не може бути нівельований законодавчим чином, навіть за умови застосування тих чи інших інструментів стримувань та противаг іншими гілками влади.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення 17.11.2023).
2. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n396> (дата звернення 17.11.2023)
3. Проект Закону про процедуру розгляду справ і виконання рішень Конституційного Суду України № 4533-1 від 06.01.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70801 (дата звернення 17.11.2023)
4. Ukraine – Urgent opinion on the Reform of the Constitutional Court, endorsed by the Venice Commission on 11 December 2020 at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020), CDL-AD(2020)039-е. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)039-е](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)039-е) (дата звернення 17.11.2023).

Яковець Т. В.,

студентка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану – виклик, який сміливо прийняли українці в період повномасштабного вторгнення росії в Україну. Звісно такі умови, так чи інакше впливають на всю правову сферу, на всі правовідносини і адміністративне судочинство не є винятком.

Згідно ст.26 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами¹. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Тобто, суди як здійснювали правосуддя так і здійснюють у воєнних реаліях, але мають деякі особливості у своїй діяльності.

Перша особливість – зміна територіальної підсудності судових справ. Ч.3 ст.26 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

В деяких областях України низка судів не мали можливості працювати, тому відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядалися в цих судах, було змінено. Реалізація таких повноважень можлива завдяки ч.7 ст. 147 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»². Дана стаття в редакції чинній станом на сьогодні передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється.

На деокупованих територія робота судів почала відновлюватися, але звісно ще є велика частина окупованих де українські суди не можуть чинити правосуддя. Щодо судів, де відновлено роботу, існує велика кількість проблем, які потребують вирішення – втрачені архіви, зруйновані приміщення та розграбована техніка.

Дистанційна участь в судовому засіданні. Така форма проведення судових засідань вже стала популярною не тільки в адміністративному судочинстві за період карантину. КАСУ зазнало змін і ст.195 КАСУ передбачено, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою³. Також було розроблено спеціальний

¹ ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», від 19.10.2023, підстава – 3378-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>

² ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», від 19.10.2023, підстава – 3378-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1452>

³ Кодекс адміністративного судочинства України, від 04.11.2023, підстава – 3424-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11007>

порядок проведення таких відоконференцій. Це був вихід із ситуації в період поширення короно вірусу, але умови війни принесли свої нові виклики. В Україні на сьогоднішній день відсутнє місце де люди змогли б залишатися в повній безпеці. Постійні повітряні тривоги і переміщення в укриття порушують не лише звичайне буденне життя, але і звичайний порядок проведення судових засідань. Тому законодавець передбачив, що учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву. Питання в забезпеченості технічного обладнання залишається відкритим, адже воно покладається на осіб, які подали заяву про такий формат участі в судовому засіданні.

Згідно ч.7 ст.195 КАСУ свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду. Так, як в більшості справ залучаються дані особи, то виникає проблема. Постійні тривоги, які переривають судові засідання і ті, в свою чергу мають спуститися в укриття. Тому дистанційна форма проведення судового засідання це, можливо, і вихід із ситуації, але подальші кроки розширення можливостей дистанційного адміністративного судочинства потребують також технічного та нормативного підґрунтя.

Ще одна проблема адміністративного судочинства – це пропущення строків. Звісно поновлення чи продовження строків – реальна процедура, яка відбувається при наявності поважних причин. Але чи є воєнний стан поважною причиною пропуску строків? На початку, коли воєнна стихія накрила Україну, війна була поважною причиною пропуску строків, але з часом, коли українці почали звикати жити в такому стані, то кожен суд виходить з поточної ситуації у відповідному регіоні.

Голова Верховного Суду зазначив, що «Воєнний стан є поважною причиною пропуску строків, але кожен суддя буде оцінювати цю причину індивідуально, у межах справи, яка розглядатиметься»⁴.

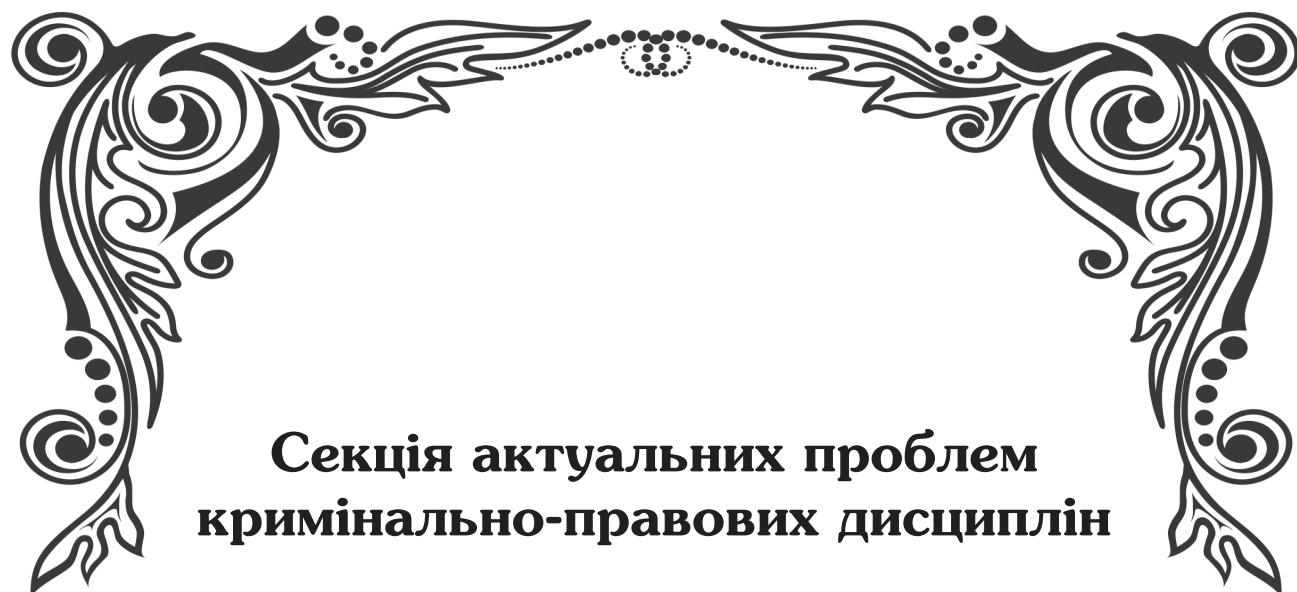
Таким чином, в умовах воєнного стану адміністративне судочинство, як і цивільне, кримінальне, продовжує здійснюватися за встановленими процесуальними законами процедурами, однак з певними особливостями викликаними загрозами воєнного стану. Здійснення провосуддя – важлива частина нашого існування, бо саме вона має забезпечувати недопущення обмеження конституційного права особи на судовий захист⁵. На сьогоднішній час, судді так чи інакше, пробують адаптуватися до реалій воєнного часу. Важливо, щоб така адаптація була в межах закону та мала на меті головне – забезпечення верховенства права.

Список використаних джерел:

1. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», від 19.10.2023, підстава – 3378-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>
2. ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», від 19.10.2023, підстава – 3378-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1452>
3. Кодекс адміністративного судочинства України, від 04.11.2023, підстава – 3424-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11007>
4. Судова влада України. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ, URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/
5. ЛІГА ЗАКОН «Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану», URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu

⁴ Судова влада України. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ, URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

⁵ ЛІГА ЗАКОН «Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану», URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu

**Секція актуальних проблем
кримінально-правових дисциплін**

Балацька О. Р.,

кандидат юридичних наук,

*директор Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

НАЯВНІСТЬ «СУДУ, ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ»: УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД У ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ

Такі поняття як «суд», «суд, встановлений законом» як загальні інституційні гарантії права на справедливий суд, зокрема його елементу доступу до правосуддя, досить вичерпно та детально розкрив Європейський суд з прав людини в прецедентній практиці щодо застосування п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. «Суд, встановлений законом» серед іншого включає забезпечення організації діяльності судової системи та наявності повноважень судових органів, тобто власне організаційні судоустрійні аспекти. В свою чергу вони передбачають легітимність процедури та порядку створення відповідного повноважного суду на території держави, набуття особою статусу судді та перебування на посаді судді відповідно до норм національного законодавства. Окреслені ключові елементи поняття «суду, встановленого законом», передбачають виконання державою ряду зобов'язань, також вони є сутнісно організаційними, оскільки за їх відсутності як доступ до правосуддя, так і право на справедливий суд в державі, виключається формально і фактично. І попри те, що право на суд не є абсолютним, такий критерій як «суд, встановлений законом» у статті 6 ЄКПЛ вимагає від держав призначати суддів відповідно до їхньої правової бази, адже відсутність судів, суддів, повноважень у суддів первинно унеможлиблює звернення та вирішення питань у рамках будь-якого провадження, відтак це нівелює доступ до правосуддя.

Варто зауважити, що протягом останніх років у судовій системі України спостерігається криза судової системи, що має прояв у наявності дефіциту суддів, які вправі здійснювати правосуддя; як наслідок, суди є перевантаженими, що часто призводить до порушення розумних строків вирішення судових спорів. Ця проблема залишилась невирішеною і в 2023 році, поряд з неналежним фінансуванням судової системи та недоукомплектованістю судів судьями. Законом України від 16.10.2019 № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» було достроково припинено повноваження всіх членів ВККС України. Як наслідок, всі оголошені та незавершені ВККС України конкурси фактично зупинилися до невизначеної дати. Починаючи з листопада 2019 року будь-який добір суддів та заміщення вакантних посад через відсутність повноважного складу ВККС України не здійснювався. 05.08.2021 набрав чинності Закон України від 13.07.2021 № 1629-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», яким передбачено відновлення роботи ВККС України шляхом утворення Конкурсної комісії за участю міжнародних експертів для проведення конкурсу на зайняття посади члена ВККС України. Питання відсутності належного кадрового забезпечення судової системи безпосередньо впливає на дотримання процесуальних строків при розгляді усіх категорій справ, в тому числі кримінальних.

Крім цього, як стверджує у річній доповіді діючий на сьогодні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець «Ключовими проблемами доступу до правосуддя у 2022 році стало недодержання розумних строків судового розгляду справ, порушення процесуальних прав під час досудового розслідування, неналежне виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), обмеження доступу до судових рішень.» Наявні проблеми в частині гарантування кожному права на справедливий суд вчергове констатовано Європейським судом з прав людини. Станом на кінець 2022 року на розгляді ЄСПЛ проти України перебувало 10 400 заяв. Загалом у 2022 році ЄСПЛ ухвалив 144 рішення у справах проти України, з них у 21 рішенні констатовано порушення положень статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).[1]

Слід зазначити, що названі проблеми зафіксовано й у Заключних зауваженнях Комітету ООН до 8-го періодичного звіту України щодо виконання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

від 09.02.2022 р. Комітет висловив своє занепокоєння щодо гарантування кожному в Україні права на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом. Зокрема, це пов'язано з відсутністю заходів щодо повного забезпечення незалежності суддів та прокурорів; відсутністю прозорих процедур призначення та звільнення прокурорів; проблемами, що виникають у процесі службової атестації суддів; недостатнім числом суддів у державі, що призводить до затримок і позбавлення значної кількості громадян доступу до правосуддя. Комітет також висловив стурбованість повідомленнями про осіб, включно з неповнолітніми, які перебувають під вартою до суду протягом тривалих періодів часу, що суперечить положенням Пакту.

На сьогодні діяльність Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів було відновлено після прозорого конкурсного процесу із конструктивним залученням незалежних експертів. Це дозволить знову розпочати процес заповнення понад 2000 суддівських вакансій місцевих загальних судів, оцінки (перевірки) кваліфікації близько 1900 діючих суддів, який було призупинено у 2019 році, проведення добору суддів у апеляційні суди, завершення конкурсних процедур з добору суддів місцевих загальних судів тощо. У серпні 2023 року Україна ухвалила законодавство, яке забезпечило прозорий попередній відбір суддів Конституційного Суду відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії Ради Європи, і розпочала процес імплементації, створивши Консультативну групу експертів та оголосивши конкурси до Конституційного Суду. Водночас законодавство про відбір суддів все ще потребує вдосконалення. Та незважаючи на значні виклики в умовах воєнного стану, українські інституції продемонстрували неабияку стійкість і запровадили необхідні законодавчі та організаційні заходи, які дозволяють їм продовжувати надавати послуги у сфері правосуддя громадянам і підприємствам під час війни. У 2022 році більшість судів зберегли 100% або навіть вищий показник розгляду справ (співвідношення кількості вирішених справ до кількості справ, що надійшли до суду протягом року). [3]

Список використаних джерел:

1. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік. 242 с. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
2. Лист Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf
3. Основні висновки Доповіді 2023 р. щодо України. Представництво Європейського Союзу в Україні. https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96-2023-%D1%80-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_uk?s=232

Басиста І. В.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕНІ ТА ВЧИНЮВАНІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ (продовження огляду)

У попередніх публікаціях вже зроблено акценти на притягненні до відповідальності за незаконну депортацію і незаконне переміщення українських дітей, розглядалися наявні підстави кваліфікації цих та інших протиправних дій, як вчинення геноциду, аналізувалися нові кроки у розслідуванні Міжнародного кримінального суду (МКС), а також аспекти притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, агресії та злочинів проти людяності тощо.

Ще станом на 19 жовтня 2023 року за даними міжнародної комісії з питань зниклих безвісти, відомо про близько 30 тисяч зниклих цивільних українців від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Про це повідомила генеральна директорка Міжнародної комісії зі зниклих безвісти Кетрін Бомбергер у коментарі Суспільному. «... зараз я не впевнена, кого саме включає ця цифра. Ми намагаємося зрозуміти, що це за цифри та що вони означають», – сказала Бомбергер [1]. Своєю чергою у Міністерстві внутрішніх справ України заявили про те, що станом на 5 жовтня 2023 року вважаються безвісти зниклими за особливих обставин 11 тисяч цивільних українців і майже 15 тисяч військових [2]. При цьому, значна кількість загиблих залишаються не ідентифікованими під час російської окупації Київської області [3].

Керівник Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу генпрокурора Юрій Белоусов розповів, що з моменту вторгнення 24 лютого 2022 року станом на 2 листопада 2023 року зафіксовано 107 863 воєнних злочинів. «Ми маємо 446 підозрюваних осіб – це не просто ті, кого ми вважаємо причетними, це ті, щодо кого ми збрали докази й офіційно повідомили про підозру. З цих 446 осіб по 267 вже направлені обвинувальні акти в суд. З тих, які в судах, по 63 вже є вироки. Тобто ми вже офіційно можемо назвати їх воєнними злочинцями. З 63 осіб 15 – це очні вироки, решта – заочні», – пояснює прокурор. «У нас є магістральне велике провадження, ми маємо 680 підозрюваних – це сенатори рф, депутати держдуми, керівники палат федеральних зборів, вище політичне і військове керівництво, навіть різного роду культурні діячі, пропагандисти. Це всі, хто через свій вплив на ситуацію у рф підготував і зробив вторгнення можливим, або виправдовує його» [4].

При такому стані справ росія ще й щодня продовжує вбивати українців. Крайнім із кричущих фактів, то був ракетний удар по кафе на Харківщині, де «...59 людей вбили росіяни прямим влучанням «Іскандеру» в селі Гроза», – написав Клименко у Telegram. За даними голови МВС, усі жертви – місцеві жителі. «Пенсіонери, медики, фермери, вчителі, підприємці. Усі – цивільні. Загинули цілими родинами у декілька поколінь», – зазначив Міністр» [5]. «19 осіб ідентифікували за допомогою мобільних ДНК-лабораторій. 6 діб криміналісти поліції цілодобово відбирали зразки у родичів, виводили профілі та шукали співпадіння фрагментів. Одного із загиблих – 60-річного чоловіка – криміналісти встановили по 20-ти частинах тіла. Ще двох осіб вдалося ідентифікувати за допомогою особистих речей, вилучених з помешкань загиблих, оскільки в них не було родичів прямої лінії для порівняння ДНК-профілів», – повідомив Клименко. Колосальну та безпрецедентну роботу, зі слів Міністра, провели слідчі та криміналісти поліції Харківщини. У тому числі завдяки сучасним мобільним ДНК-лабораторіям. «Без них на процес ідентифікації такої кількості тіл та фрагментів пішло би близько року» [5].

Також й незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування подій в Україні знайшла додаткові докази воєнних злочинів російських окупантів. Про це сказано в доповіді, яку комісія представила Генасамблеї ООН. «Нові докази, які члени комісії збрали в Херсонській і Запорізькій областях, «показують ту саму картину тортур» на тимчасово окупованих територіях... «Після спілкування зі свідками

та тими, хто пережив російський полон, комісія заявила про «глибоке нехтування людською гідністю з боку російської влади»... «Комісія підтвердила, що російські окупанти часто скоювали звалтування та інші види сексуального насильства разом з іншими актами насильства, зокрема жорстокими побиттями, задушеннями, пострілами поруч із головою та умисним убивством» [6]. І є підозра, що щодня на території України вчиняються сотні нових злочинів [7]. Задля їх ефективного розслідування, як на національному, так і на міжнародному рівні вже зроблено і робиться чимало. Так, у низці країн тривають власні розслідування, як і у МКС, про що вже йшлося неодноразово [8, с.17-21; 9, с.144-150]. Також й «робота слідчих і прокурорів, залучених до розслідування воєнних злочинів РФ у рамках міжнародної слідчої групи набуває розвитку. Під час зустрічі 5 жовтня в Гаазі була підписана додаткова угода, за якою до її складу увійшов Європол з усіма його можливостями у розслідуванні воєнних злочинів» [10]. Угоду про приєднання агентства ЄС до роботи слідчої групи підписали Генеральні прокурори семи країн-учасниць і виконавча директорка Європолу Катрін Де Болле під час 17-го засідання Консультативного форуму генеральних прокурорів при Євроюсті. Згідно зі своїм мандатом, Європол надаватиме аналітичну і криміналістичну підтримку членам слідчої групи, а також підтримуватиме збір та аналіз даних, законно отриманих із відкритих джерел, таких як соціальні мережі, теле- і радіопередачі. Європол також надасть свої знання й досвід у галузі розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших міжнародних злочинів через Аналітичний проект основних міжнародних злочинів, йдеться в повідомленні [11]. Тобто наявна серйозна підтримка Європолу і Євроюсту, «як у рамках Спільної слідчої групи, так і у розслідуваннях на національному рівні» [10].

Варто також підкреслити, що поряд із насильницькою передачею українських дітей, яка **поки що** кваліфікована МКС, як воєнний злочин [12; 13], хоча варто розглядати такі дії й з позицій вже вчиненого геноциду та триваючих актів геноциду [14], «РФ ще й протизаконно затримує українських громадян на тимчасово окупованих територіях та на території Росії». «... було б доцільно, щоб МКС висунув звинувачення російській стороні з приводу цивільних заручників» [15].

Слід відмітити, що ще 8 червня 2023 року у ЗМІ було повідомлення про те, що «... Міжнародний суд підтвердив і дозволив Литві вступити у справу «Україна проти Росії». Кількість епізодів, що спричинили розслідування проти Росії, наростає, як, наприклад, підриг Каховської ГЕС...» [16]. З цього приводу Україна поінформувала про черговий злочин Росії – підриг дамби Каховської ГЕС – країни Європейського союзу й НАТО, ініціювала скликання засідання Ради безпеки ООН, а також звертатиметься до Міжнародного кримінального суду, заявив президент Володимир Зеленський на прес-конференції ще 6 червня [17]. Днем пізніше стало відомо, що «... Генпрокурор Андрій Костін поінформував прокурора МКС Каріма Хана про підриг дамби Каховської ГЕС окупантами». «Також Генпрокурор підписав та направив документ, у якому українська сторона надає Офісу прокурора МКС всю необхідну інформацію», – йдеться у повідомленні ОГП. «Росію треба зупинити. Спільно з міжнародною спільнотою ми притягнемо до відповідальності винуватців цього та інших міжнародних злочинів» [18]. А згодом з'явилося повідомлення про візит представників МКС на Херсонщину [19; 20]. «Україна перша в історії, хто розслідує злочини проти навколишнього природного середовища як воєнні злочини». «Україна у цьому напрямку співпрацює з усіма міжнародними партнерами...». «Бувши першими ми не маємо права зробити помилку. Тому, об'єднуючи зусилля з країнами-партнерами, які допомагають нам, ми можемо досягнути мети. Перше – забезпечити невідворотність покарання тих, хто скоїв і продовжує скоювати воєнні злочини проти України та українців. Друге – створити відповідні стандарти притягнення до відповідальності тих, хто буде мати бажання скоїти такі ж злочини в іншій частині світу. Це має виконати превентивну роль для того, щоб інші агресори розуміли, що відповідальність за злочини проти навколишнього природного середовища, як за воєнні злочини – буде повною» [21].

За словами адвоката Скотта Мартіна, прокурори МКС розслідуватимуть справу як напад на цивільну інфраструктуру України, який став причиною людських жертв і завдав шкоди екології. «Я дійсно впевнений, що якщо сам Путін не понесе відповідальності, то правомочність та життєздатність усієї міжнародної юридичної системи буде поставлена під питання», – сказав Мартін журналістам. Крім того, за словами Мартіна, МКС також може залучити деяких російських чиновників, враховуючи керівників Міноборони Росії, військової розвідки, ФСБ, а також старших командирів на місцях, відповідальних за воєнні злочини [20].

Своєю чергою депутати Європейського парламенту рішуче засудили підриг греблі Каховської ГЕС і назвали ці дії воєнним злочином росії, який матиме наслідки. Про це йдеться у повідомленні

Європарламенту за підсумками пленарного засідання у Страсбурзі, під час якого європейські політики розглядали процес підготовки до наступної зустрічі Європейської ради [22]. «За словами депутата Європарламенту Віоли фон Крамон, сейсмічна станція зафіксувала вибух усередині споруди, а не внаслідок снарядів ззовні. Довгострокові ризики та потенційні збитки, пов'язані з руйнуванням Каховської дамби в Україні, можна порівняти з наслідками ядерного радіаційного забруднення... Вона також зазначила масштабне вирубування лісів російськими військами на території України, наявність численних хімічних і промислових об'єктів, а також масоване замінування тисяч квадратних метрів території» [23].

Список використаних джерел:

1. Близько 30 тисяч цивільних українців зникли безвісти від початку повномасштабного вторгнення РФ – Міжнародна комісія. NEW VOICE. 19.10.2023. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/blizko-30-tisyach-civilnih-ukrajinciv-znikli-bezvisti-novini-ukrajini-50361889.html>
2. МВС: 15 тисяч військових вважаються зниклими безвісти за особливих обставин. SPOTYV.INFO. 5.10.2023. <https://sprotyv.info/news/mvs-15-tisyach-vijskovih-vvazhayutsya-zniklimi-bezvisti-za-osoblivih-obstavini/>
3. 190 загиблих під час російської окупації Київщини не ідентифіковані, – Нацполіція. ЦЕНЗОР.НЕТ. 07.07.2023. https://censor.net/ua/news/3429667/190_zagyblyh_pid_chas_rosiyiskoyi_okupatsiyi_kyuyivschyny_ne_identyfikovani_natspolitsiya
4. В Офісі генпрокурора підраховали кількість російських злочинів з початку повномасштабної війни. UA.NEWS. 2.11.2023. <https://ua.news/ua/ukraine/v-ofisi-genprokurora-pidrahuvai-kilkist-rosijskih-zlochiviv-z-rochatku-povnomasshtabnoyi-vijni>
5. Юлія Шрамко Удар рф по селу Гроза забрав життя 59 людей, усіх жертв ідентифікували – голова МВС. YNN. Українські національні новини. 12.10.2023. <https://www.unn.com.ua/uk/news/2050453-udar-rf-po-selu-groza-zabrav-zhittya-59-lyudey-usikh-zhertv-identifikuvali-golova-mvs>
6. Ніна Григорська Депортація дітей, звалтування і тортури. Комісія ООН представила Генасамблеї доповідь про російські воєнні злочини в Україні. New Voice. 20.10.2023. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/voeyenni-zlochini-rosiji-v-ukrajini-komisiya-onn-predstavila-novu-dopovid-novini-ukrajini-50362225.html>
7. Як ЄС та МКС допомагають Україні в розслідуванні воєнних злочинів РФ. DW.COM. 7.06.22. <https://www.dw.com/uk/yak-yes-ta-mks-dopomahaiut-ukraini-v-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rf/a-62051363?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>
8. Басиста І. В. Невідворотність відшкодування росією шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах (продовження огляду). *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана, 19 травня 2023 року*. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 17–21.
9. Басиста І. В. Притягнення до відповідальності за вчинені міжнародні злочини в Україні: нові кроки у розслідуванні Міжнародного кримінального суду (продовження огляду). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи» (Запоріжжя, 18 травня 2023 року)*. м. Запоріжжя: Класичний приватний університет... 2023. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 144-150. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/220>
<https://doi.org/10.36059/978-966-397-315-9-36>
10. Політсили не впливають на роботу Спільної слідчої групи щодо злочинів РФ – Генпрокурор. Хвиля. 17.10 2023. <https://war.hvylya.net/uk/281153-politsily-ne-vliayut-na-rabotu-sovmestnoy-sledstvennoy-gruppy-po-prestupleniyam-rf-genprokuror>
11. Марія Ніколаєнко Європол допоможе розслідувати воєнні злочини Росії в Україні. 6 жовтня 2023. <https://gordonua.com/ukr/news/war/jevro-pol-dopomozhe-rozsliduvati-vojenni-zlochyni-rosiji-v-ukrajini-1683610.html>
12. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court (icc-cpi.int)
13. Заява Голови Міжнародного кримінального суду, судді Пйотра Гофманського від 17 березня 2023 р.: Судді Міжнародного кримінального суду видають ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової. Право України. № 3/2023. С.16-17. <http://www.pravoua.com.ua>
14. Басиста І.В. Насильницька передача українських дітей– акт геноциду чи воєнний злочин? Матеріали Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2023.

15. Міжнародний кримінальний суд має висунути звинувачення Росії і з приводу цивільних заручників – Лубінець. 22.07.2023. <https://hromadske.radio/news/2023/07/22/mizhnarodnyu-kryminalnyu-sud-maie-vysunuty-zvynuvachennia-rosii-i-z-pryvodu-tsyvilnykh-zaruchnykiv-lubinets>

16. Валерія Поліщук Суд у Гаазі дозволив Литві вступити у справу України проти Росії. РБК-Україна. 8.06.2023. www.rbc.ua/rus/news/sud-gaazi-dozvoliv-litvi-vstupiti-spravu-1686240549.html

17. Україна скликає Раду безпеки ООН і звернеться до МКС щодо підриву Каховської ГЕС – Зеленський. Радіо Свобода. 6.06.2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-damba-mks/32447437.html>

18. Іван Носальський Україна надала суду Гааги інформацію про підрив Каховської ГЕС. РБК-Україна. 7.06.2023. www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-nadala-mizhnarodnomu-kryminalnomu-1686145049.html

19. Tatiana Tkachenko Міжнародний кримінальний суд збирає докази екоциду з боку росіян. 12.06.23. https://myc.news/ua/politika/mezhdunarodnyj_ugolovnyj_sud_sobiraet_dokazatelstva_ekocida_so_storony_rossiyan

20. Звинувачення проти Путіна: суд у Гаазі розпочав розслідування підриву греблі Каховської ГЕС. Фокус. 14.06.2023. <https://focus.ua/uk/world/572645-obvinenie-protiv-putina-sud-v-gaage-nachal-rassledovanie-podryva-plotiny-kahovsky-ges>

21. Україна перша в історії розслідує злочини проти довкілля як воєнні — генпрокурор Костін. 20.10.2023. <https://hromadske.radio/news/2023/10/20/ukrayina-persha-v-istorii-rozsliduie-zlochyny-proty-dovkillia-iak-voieni-henprokuror-kostin>

22. Європарламент визнав воєнним злочином знищення Каховської ГЕС. UA.NEWS. 14.06.2023. <https://ua.news.ua/world/evroparlament-pryznal-voennym-prestuplenyem-unychtozhenye-kahovskoj-ges>

23. Анастасія Ковальова «Небували масштаби»: збитки від підриву Каховської ГЕС можна порівняти з вибухом атомної бомби, – євродепутат. Фокус. 21.10.2023. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/600731-nebyvalye-masshtaby-ushcherb-ot-podryva-kahovskoy-ges-sravnim-so-vzryvom-atomnoy-bomby-evrodeputat>

Боржецька Н. Л.,

кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшк, Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВТРАТОЮ ЧИННОСТІ ЗАКОНОМ, ЯКИМ ВСТАНОВЛЮВАЛАСЯ КРИМІНАЛЬНА ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Відомо, що 8 червня 2022 року Конституційний Суд України (далі – КСУ) прийняв рішення у справі за конституційною скаргою О. В. Кротюка щодо конституційності п. 4 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) (справа щодо презумпції невинуватості), в якому визнав неконституційним колись існуючий п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України (що формулювався наступним чином: «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою» [1]). До того ж КСУ визнав за доцільне відтермінувати втрату чинності пунктом 4 ч. 1 ст. 284 КПК України на 3 м. з дня ухвалення вищезгаданого рішення і зобов'язав ВРУ привести законодавство у відповідність із Конституцією України і вищезгаданим рішенням КСУ [2].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» від 1 грудня 2022 року, що набрав чинності 29 грудня 2022 року, було виключено з КПК України п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України [3], який попередньо був визнаний КСУ неконституційним.

Більше того, цим Законом України підстави закриття кримінального провадження, перелічені в ч. 1 ст. 284 КПК України, були доповнені пунктом «4¹) втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» [3], а підстави закриття судом кримінального провадження, визначені в ч. 2 ст. 284 КПК України, були доповнені пунктом «1²) з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті (тобто, «втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» – Н. Б.), якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою» [3], а також, зокрема, додана до КПК України нова глава «Глава 36¹. Кримінальне провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність» [3].

Варто погодитись з тим, що формулювання колись існуючого п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України було невдалим і справді потребувало змін, в першу чергу, пов'язаних із наявністю в ньому фрази-вказівки на «діяння, вчинене особою», яка суперечила презумпції невинуватості.

Водночас хотіла б наголосити на деяких інших аспектах і твердженнях, висловлених, зокрема, і в рішенні КСУ, які видаються дискусійними та навіть небезпечними.

Попри те, що в багатьох джерелах наукових та навчальних [4, с. 478; 5, с. 619; 6, с. 292] можна зустріти поділ підстав для закриття кримінального провадження на реабілітуючі (виправдувальні) та nereабілітуючі (обвинувальні), більш виваженими видаються підходи, відповідно до яких, крім реабілітуючих (виправдувальних) та nereабілітуючих (обвинувальних), виділяють також третю групу підстав – напр., нейтральні (формальні) підстави [7, с. 260], а ще точніше – нейтральні (процесуальні) [8, с. 134]. Не вдаючись до детального аналізу класифікації підстав для закриття кримінального провадження за різними критеріями, видається за необхідне звернути увагу на важливість виваженого підходу до класифікації підстав закриття кримінального провадження, а також на небезпеці поділу підстав для закриття кримінального провадження лише на дві групи: реабілітуючі (виправдувальні) та nereабілітуючі (обвинувальні). Адже при такому підході всі підстави закриття кримінального провадження, які не є реабілітуючими, автоматично зараховуються до nereабілітуючих. Проте розуміння всіх інших, крім реабілітуючих (виправдувальних) підстав закриття кримінального провадження, як nereабілітуючих, якраз і суперечить презумпції невинуватості.

В абзаці першому п. 3.1. згаданого рішення КСУ, значиться наступне: «3.1. Конституційний Суд України зазначає, що підстави для закриття кримінального провадження з огляду на спричинені ними юридичні наслідки для особи, стосовно якої відбувається таке закриття, в теорії права та правозастосовній

практиці прийнято класифікувати як реабілітаційні та nereабілітаційні. Втім у національному юридичному регулюванні немає такої чіткої класифікації.» [2].

Поділ підстав для закриття кримінального провадження по суті за наступною формулою: якщо підстава не є реабілітуючою, то значить вона є nereабілітуючою – створює ситуацію, коли будь-яке рішення, окрім як виправдальний вирок чи постанова (ухвала) про закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдальних) підстав, в розумінні прихильників такого підходу або вказує на винуватість особи (адже, за наведеною вище логікою: якщо не є реабілітуючою, значить – nereабілітуючою), або як мінімум залишає певні сумніви щодо невинуватості особи. І таке небезпечне тлумачення буквально читається в рішенні КСУ: «Конституційний Суд України вважає, що в розумінні приписів статей 3, 8, 58, 62 Конституції України у їх взаємозв'язку держава зобов'язана забезпечити завершення кримінального провадження стосовно особи в разі набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою. Однак принцип презумпції невинуватості обумовлює необхідність створення таких механізмів юридичного регулювання щодо завершення кримінального провадження, які убезпечать від сумнівів у винуватості особи у вчиненні такого діяння, яке вважалось кримінальним правопорушенням до його декриміналізації.» [2]. У разі застосування такого підходу, який відображений в цьому рішенні КСУ, закриття кримінального провадження з раніше існуючої підстави, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, свідчило про незавершення кримінального провадження і залишало сумніви щодо невинуватості особи. Це дуже схоже на інквізиційний процес, за якого існували обвинувальні, виправдальні вирок і ті вирок (щоправда там – вирок), що залишали у підозрі [4, с. 12]. І це точно не комплімент для нашої правової системи. Не є і не повинно бути нормою ні таке сприйняття, ні ситуація, коли такі сумніви культивуються в суспільстві взагалі, а юристами – і поготів. Згадує КСУ і про те, що закриття кримінального провадження за колись існуючим п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «... вказує на ставлення публічної влади до такої особи як до винної, але без обвинувального вироку суду. Тому закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування за nereабілітаційною підставою, визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, обумовлює закономірний сумнів у невинуватості особи, стосовно якої у такий спосіб закрито кримінальне провадження, негативно впливає на її репутацію, честь та гідність, а також спричиняє суперечливе сприйняття такої особи в суспільстві.» [2]. Справа в тому, що погані наслідки для честі, гідності, репутації особи, щодо якої відбувалося закриття кримінального провадження з цієї підстави, не повинні бути нормою і будь-які сумніви щодо її невинуватості, відповідно до презумпції невинуватості, не повинні бути і не могли бути «закономірними» (як їх названо в цьому рішенні КСУ).

Таке сприйняття ситуації, яке відображене в рішенні КСУ, зокрема в його процитованих фрагментах, суперечить презумпції невинуватості. Адже особа є невинуватою, поки протилежного не буде встановлено в законному порядку обвинувальним вирок суду, який набрав законної сили (ч.1 ст. 17 КПК України) [9]. І той факт, що їй, наприклад, раніше було повідомлено про підозру, не змінює цього. Сприйняття людини, якій попередньо було повідомлено про підозру і щодо якої після цього кримінальне провадження було закрито не за реабілітуючою підставою, як такої, що, так би мовити «залишається в підозрі», порушує ст. 17 КПК України. В цьому випадку обвинувального вироку немає і не буде, а значить ця особа не буде визнана винуватою, тому вона є невинуватою. Крапка.

Більше того, відповідно до ч. ч. 1 і 2 ст. 369 КПК України, «судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали.» [9]. І коли відбувається розмежування судових рішень, наприклад, на вирок і ухвали, критерієм їх розмежування, як видно із ч. ч. 1 і 2 ст. 369 КПК України, є так би мовити не ступінь сумнівності у невинуватості особи. Тут мова йде про вказівку на предмет доказування, що мав місце у цьому провадженні. І у випадку закриття кримінального провадження за колись існуючим п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, попри недосконалість його формулювання, питання про винуватість чи невинуватість особи судом в ухвалі не вирішувалося [10; 11; 12]. В деяких ухвалах можна знайти вказівку на ставлення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачення (напр., в деяких ухвалах вказувалося, що «в ході судового розгляду кримінального провадження обвинувачений ... свою винуватість у вчиненні кримінальних правопорушень ... не визнав.» [13], або до суду «надійшов обвинувальний акт з додатками та угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні» [14; 15]). При цьому докази ні на підтвердження, ні на спростування відповідних версій сторони захисту про невизнання винуватості чи сторони обвинувачення про можливе вчинення особою

відповідного діяння не наводяться. Таким чином, питання винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення судом по суті не з'ясувалося. А тому колись існуючу підставу закриття кримінального провадження, що була передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, попри її невдале формулювання (зумовлене наявністю фрази «діяння, вчинене особою» [1]), доречно було відносити до нейтральних (процесуальних) підстав закриття кримінального провадження.

Що ж стосується підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України (яка передбачає закриття кримінального провадження у зв'язку із «втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» [9]), а тим паче – п. 1² ч. 2 ст. 284 КПК України (яка передбачає закриття кримінального провадження у зв'язку із «втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою» [9]), – то після внесення відповідних змін до КПК України та набрання ними чинності в грудні 2022 року змінилось не лише формулювання відповідних підстав для закриття кримінального провадження (що фактично замінили колись існуючий п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України), в значній мірі трансформувалась і їхня правова природа. Застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України, законодавець, в першу чергу, пов'язує із наявністю / відсутністю заперечень підозрюваного щодо закриття кримінального провадження (якщо в цьому провадженні на цей момент вже є підозрюваний) / обвинуваченого, а у разі відсутності згоди підозрюваного – із тим, визнає чи не визнає прокурор докази, які були зібрані в цьому кримінальному провадженні під час досудового розслідування, достатніми для встановлення факту вчинення підозрюваним того діяння, яке на момент відкриття кримінального провадження було кримінально протиправним, але наразі таким не є (п. 4¹ ч. 1 ст. 284, п. 1² ч. 2 ст. 284, абз. абз. 2, 5 ч. 4 ст. 284, абз. 5 ч. 7 ст. 284, ч. ч. 1-3 ст. 479¹, ч. ч. 2, 3 ст. 479² КПК України) [9]. Таким чином, законодавець максимально наблизив відповідну підставу до nereабілітуючих. Приписи глави 36¹ КПК України в цілому, зокрема ч. ч. 2, 3 ст. 479² КПК України, вказують на те, що суд застосовує п. 1² ч. 2 ст. 284 КПК України у разі відсутності згоди підозрюваного / обвинуваченого на закриття кримінального провадження за п. 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України (що видно і з назви відповідної підстави закриття кримінального провадження), а також фактично у разі встановлення того факту, що особа вчинила діяння, яке раніше було кримінально протиправним, а зараз уже не є таким [9]. Таким чином, законодавець по суті зробив відповідну підставу закриття nereабілітуючою.

Видається, що підхід до поділу підстав закриття кримінального провадження, за якого всі ті підстави, що не підпадають в категорію nereабілітуючих, сприймаються як nereабілітуючі, окрім того, що суперечить презумпції невинуватості (про що вже було сказано вище), також культивує в суспільстві в цілому і навіть серед юристів (на що вказує рішення КСУ) сприйняття осіб, щодо яких кримінальні провадження були закриті за іншими підставами, ніж з nereабілітуючих підстав, як таких, що, так би мовити, «залишилися у підозрі», відкидає нас в розвитку правової системи на декілька століть. До того ж таке розуміння класифікації підстав закриття кримінального провадження в підсумку може призвести до необхідності законодавчих змін (наприклад, щодо потреби завжди отримувати згоду особи, щодо якої здійснюється провадження, на закриття кримінального провадження) стосовно й інших підстав закриття кримінального провадження, які сьогодні за процедурою цього не передбачають, що створюватиме стосовно деяких із них нонсенс, а іноді – і ставитиме під загрозу можливість дотримання окремих засад кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (в редакції від 6 листопада 2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20221106#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 4 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 8 червня 2022 року № 3-п(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Закон України від 1 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810-20#Text>

4. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1328 с.
6. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К. : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
7. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. К. : Істина, 2014. 432 с.
8. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монографія. 2-ге видання, змінене і доповнене. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. 600 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (в редакції від 6 листопада 2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20231106#Text>
10. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 14 липня 2020 року у справі № 757/32584/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90382428>
11. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 24 липня 2020 року у справі № 757/32615/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90587151>
12. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 30 вересня 2021 року у справі № 757/12221/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101371392>
13. Ухвала Гусятинського районного суду Тернопільської області від 7 квітня 2014 року у справі № 596/1906/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38568590>
14. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 23 липня 2020 року у справі № 757/33218/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90556379>
15. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 24 липня 2020 року у справі № 757/19032/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90587150>

Ваколюк Ю. О.,

прокурор, начальник відділу Корецького відділу Здолбунівської окружної прокуратури Рівненської області, аспірант Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПОРЯДОК ОБРАХУНКУ СТРОКІВ ПРИ ВІДКРИТТІ МАТЕРІАЛІВ ЗА СТ. 290 КПК УКРАЇНИ

При набранні Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) чинності, жодна зі статей кодексу не містила норми про те, чи включається строк, під час якого сторони ознайомлюються з матеріалами відповідно до ст. 290 КПК України, до строків досудового розслідування, в розумінні ст.219 КПК України. Так, у редакції КПК України від 13.04.2012, ч.1 ст.219 було передбачено, що досудове розслідування має бути завершене «протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку та протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [1]. Згідно ч.3 ст.219 КПК України, не включався у строк досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру лише «строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження» [1].

Досить часто сторони дозволяють собі використовувати певну процедуру не для встановленої мети, тобто зловживати правом. Саме при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування за ст. 290 КПК України сторона обвинувачення та сторона захисту часто діють не для досягнення завдань кримінального процесу. На жаль, не у кожному провадженні, яке містить значну кількість томів матеріалів, прокурор впевнено скеровує до суду обвинувальний акт та не у кожному кримінальному провадженні сторона захисту бажає прийняття кінцевого процесуального рішення, усвідомлюючи сукупність доказів та можливу неминучість покарання, і ознайомлення з матеріалами досудового розслідування за ст. 290 КПК України роками – чи не «найкраща» можливість відтягнути або уникнути небажаного кінцевого результату для кожної з сторін.

Зважаючи на об'ємність матеріалів досудового розслідування у законодавця виникла необхідність врегулювати питання невиключення строку ознайомлення з матеріалами у строк досудового розслідування, після повідомлення особі про підозру. Для прикладу, у жовтні 2023 року пресслужба Державного бюро розслідувань повідомила, про скерування до суду обвинувального акта у кримінальному провадженні щодо колишнього керівництва держави за організацію розгону та обстрілів демонстрантів 18-20 лютого 2014 року, яке «об'єднує в собі 1019 епізодів злочинного перешкоджання акціям протесту та налічує 1878 томів зібраних матеріалів» [2]. Ясна річ, що всі 1878 томів матеріалів мають бути відкриті стороні захисту та надані для ознайомлення потерпілим.

Проблеми включення/невключення строків ознайомлення з матеріалами відповідно до ст. 290 КПК України частково вирішено змінами до КПК України та висновками Верховного Суду. Вперше законодавець виключив зі строку досудового розслідування строк ознайомлення з матеріалами відповідно до ст. 290 КПК України Законом № 1950-VIII від 16.03.2017, яким частину третю ст.219 КПК України після слів «про відновлення кримінального провадження» було доповнено словами та цифрами «а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу» [3]. На даний час, у строк досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину (зазначена процедура не застосовується при наданні матеріалів при закінченні досудового розслідування у формі дізнання) не включається строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст.290 КПК України, крім «дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру (далі за текстом – заходів – Ю. В.), про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування» [4].

Разом з тим, постановою об'єднаної палати ВС від 11.09.2023 у справі №711/8244/18 сформувано правовий висновок, що «період ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не впливає на перебіг строку досудового розслідування, передбаченого ст.219 КПК України, та не зупиняє його» [5].

Перед цим, ухвалою Верховного Суду від 14.09.2021 у справі № 760/34267/19 було відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою прокурора, який вважав, що строк його звернення із запитом до захисника відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України і строк відповіді захисника варто зараховувати до строків ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, а тому не включати до строків досудового розслідування. Проте ВС зазначив, що, оскільки ч. 5 ст. 219 КПК України передбачено, що строк ознайомлення в порядку ст. 290 КПК України стосується саме матеріалів досудового розслідування, а не доказів сторони захисту, то цей строк (ознайомлення з матеріалами сторони захисту) включається в строк досудового розслідування [6]. Зазначена позиція, на нашу думку, дещо порушує засаду змагальності сторін у кримінальному процесі та надає можливості для зловживання стороною захисту, оскільки у разі ознайомлення з матеріалами досудового розслідування строк ознайомлення не включається у строк досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. У разі надмірного зволікання стороною захисту з ознайомленням завжди можна звернутись до слідчого судді задля встановлення строку (ч.10 ст.290 КПК України). Разом з тим, способу недопущення зловживання стороною захисту при наданні для ознайомлення матеріалів захисту не встановлено, очевидно, що прокурор змушений буде скеровувати обвинувальний акт до суду задля прийняття процесуального рішення у межах строку досудового розслідування.

Крім того, з метою формування єдиної правозастосовчої практики (на противагу постанові ВС від 28.09.2021 у справі №758/12538/20), оскільки день повідомлення про завершення досудового розслідування та день фактичного надання доступу до матеріалів досудового розслідування можуть не співпадати, об'єднаною палатою Верховного Суду у постанові від 24.10.2022 (справа №216/4805/20) сформовано висновок, згідно якого «відповідно до положень ч.5 ст.219 КПК України, не включається у строк досудового розслідування, строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, який обраховується з наступного дня після направлення або безпосереднього вручення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування заходів повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування із зазначенням дати, часу та місця ознайомлення із матеріалами розслідування, до моменту закінчення ознайомлення вказаних осіб з матеріалами досудового розслідування».

День направлення або безпосереднього вручення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування заходів, повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування, має рахуватися у строк досудового розслідування» [7].

Варто пам'ятати, що згідно правових позицій ВС, строк з моменту закриття протоколів, тобто з моменту завершення ознайомлення стороною захисту з усіма матеріалами, які сторона обвинувачення вважає за доцільне відкрити у порядку ст.290 КПК України, до моменту надходження (а не його складання, вручення, затвердження) обвинувального акту до суду, також включається у строки досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI., в редакції від 13.04.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text> (дата звернення: 10.11.2023);
2. ДБР завершило розслідування щодо найбільшої справи Майдану. Перед судом постане Янукович та весь тодішній силовий блок за розстріл «Небесної сотні». URL.: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zavershilo-rozsliduvannya-shhodo-najbilshoi-spravi-majdanu.-pered-sudom-postane-yanukovich-ta-ves-todishnij-silovij-blok-za-rozstril-nebesnoi-sotni> (дата звернення:10.11.2023);
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16.03.2017 р. № 1950-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#n5> (дата звернення: 10.11.2023);
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI., в редакції від 06.11.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20231106#Text> (дата звернення: 10.11.2023);
5. Постанова ОП Верховного Суду від 11.09.2023 у справі №711/8244/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536395> (дата звернення: 10.11.2023);
6. Постанова Верховного Суду від 14.09.2021 у справі №760/34267/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99575319> (дата звернення: 10.11.2023);
7. Постанова Верховного Суду від 24.10.2022 у справі №216/4805/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107050550> (дата звернення: 10.11.2023).

Венгерчук А. О.,

суддя Острозького районного суду, аспірант

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СПРОЩЕНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Виходячи з змісту засад (принципу) верховенства, то відповідно до чинного в Україні кримінального процесуального законодавства змістом цього принципу є факт визнання людини, її життя, здоров'я, а також інших прав та свобод найвищими цінностями, які відповідно визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

За вказаних обставин кримінальне провадження повинно здійснюватися за умови неухильного додержання принципу верховенства права.

При цьому, принцип верховенства права у кримінальному провадженні повинен реально застосовуватися з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, щоб максимально зменшити чи виключити необхідність майбутніх звернень громадян, залучених до сфери кримінального провадження, зі скаргами про порушення своїх прав до Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що значимість засад (принципів) кримінального провадження як інституту кримінального процесу полягає не лише в тому, що вони виступають процесуальними гарантіями прямої дії і створюють процедурну основу всього кримінального провадження. Основні засади яких закріплені в переважній більшості в Конституції України та в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, є показником демократичності кримінального процесу, їх практичне застосування виявляє проблемні питання і недосконалості окремих кримінально-процесуальних положень, що, своєю чергою, зумовлює шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства, визначає методологію наукових досліджень тощо.

Законодавець, визначаючи місце верховенства права серед засад кримінального провадження, відвів зазначеній засаді кримінального провадження чільне місце в системі кримінальних процесуальних засад.

Загальність та універсальність засади верховенства права дозволяє поширити її дію на абсолютно всі інститути і елементи кримінального провадження.

Верховенство права повинно бути безпосередньо і прямо застосовано як під час досудового розслідування, так і в процесі судових стадій кримінального провадження, зокрема, в процесі перегляду судових рішень.

Слід наголосити на тому, що верховенство права становить собою основу для реалізації процесуальних дій та винесення процесуальних рішень. Саме на засадах верховенства права повинні ґрунтуватися всі без винятку процесуальні дії і рішення, пов'язані, насамперед, з обмеженням прав і свобод людини у кримінальному провадженні в тому числі у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків. При цьому немає значення, які саме права обмежуються.

Основним проблемним питанням щодо реалізації засад верховенства права у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків є згода обвинуваченого на спрощений розгляд обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні. Вона повинна бути добровільною та усвідомленою. Якщо обвинувачений у присутності захисника підписав відповідні документи, які дали можливість прокурору відповідно до ст. 302 КПК звернутися до суду з клопотанням про розгляд обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному порядку, то згода засудженого в такому випадку була добровільною та усвідомленою.

Багато науковців Томін С. В., Гловюк І., Назарук О. І. та ін. висловлювали побоювання, що розгляд справ в порядку передбаченому ст. 381-382 КПК України, без дослідження доказів та без участі учасників, провадження, захисника призведе до численних порушень.

Однак, слід зазначити, що вимоги КПК чітко визначають, що підставою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором

під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечує проти такого розгляду, є запорукою фундаментального права людини на справедливий судовий розгляд в такому провадженні.

Наступним проблемним питанням спрощеного кримінального провадження щодо кримінальних проступків є обмеження фундаментального права людини на справедливий судовий розгляд (зокрема, права на захист, права брати участь у судовому розгляді, права на оскарження судового рішення). При цьому основною вимогою законодавця є те, що стороною обвинувачення мають бути належним чином виконані вимоги ст. 302 КПК України. Зокрема, йдеться про те, що клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні можливе про виконанні певних умов визначених ч.1, 2 ст.302 КПК, та при дотриманні вимог ч.3 ст.302 КПК. При перевірці виконання цих вимог суди по винні належним чином переконатися, що сторона обвинувачення виконала зазначені вимоги, а також належним чином перевірити скарги сторони захисту (у разі їх наявності) на порушення прокурором, слідчим положень указаної статті.

Чітко сформульовані вимоги КПК, що підставою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечує проти такого розгляду. Лише в такому випадку прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення розгляду в судовому засіданні.

Розгляд таких справ у суді здійснюється у визначеному порядку ст. 381-382 КПК України. Суд має право призначити розгляд обвинувального акта у судовому засіданні та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне або суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта;

Розгляд проводиться у порядку спрощеного провадження без проведення судового розгляду, основною ціллю якого є пришвидшення кримінального провадження, усунення необґрунтованої тяганини при розгляді кримінальних справ і дозволяє забезпечити вирішення завдань кримінального провадження при процесуальній економії;

Основою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечує проти такого розгляду. Тільки за таких умов прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення розгляду в судовому засіданні.

Отже, спрощене провадження щодо кримінальних проступків як особливий порядок судового розгляду, має бути з посиленими процесуальними гарантіями, оскільки даний розгляд відбувається за відсутності обвинуваченого у зв'язку з неможливістю реалізації призначення кримінального судочинства у звичайному порядку й наявністю виняткових причин, пов'язаних із забезпеченням особливо важливих інтересів держави, суспільства або особистості, а також наявністю умов, передбачених кримінально-процесуальним законом.

Список використаних джерел:

1. Балацька О. Р. Практичні проблеми забезпечення права на захист підозрюваного в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2018. № 1. <https://eprints.oa.edu.ua/view/subjects/criminal=5Flaw.html>
2. Боржецька Н. Л. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків як виняток із окремих засад кримінального провадження. *Modern directions of scientific research development: матеріали VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чикаго, США, 26-28 січня 2022 року). Чикаго, 2022.

3. Великодний Д.В. Спрошені форми кримінального провадження: огляд досвіду Франції та України. *Митна справа*. 2014. № 2 (92), частина 2, книга 1. С. 120–123.
4. Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61–72.
5. Томин С.В. Порядок проведення судового засідання з розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 316–327.

Вітрук А. О.,

студентка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄС

Конфлікти – невід’ємна частина життя суспільства. Вони виникають у будь-якій соціальній групі, від сім’ї до держави. У різні часи люди шукали шляхи вирішення конфліктів, і зараз набуває популярності метод саморегулювання спорів. Люди стають більш активними та відповідальними. Вони хочуть самостійно розв’язувати свої проблеми, а не звертатися до суду чи інших державних органів. В цьому контексті популярність набувають альтернативні методи вирішення конфліктів, в т.ч. – медіація.

Суть поняття медіації має давнє практичне застосування. Ще у стародавньому Китаю та різних країнах Африки застосовували цей метод, а медіаторами виступали старійшини племен. Також, ще у торговельних відносинах фінікійців, у Вавилоні та у Стародавній Греції існували практики використання посередників. Римське право з кодексу Юстиніана (530-533 рр. н.е.) застосовували посередництво [1, с. 12]. Багато інших суспільств та традиційних культур визнавали посередництво та ставились до стародавніх медіаторів на рівні з вождями та жерцями.

Медіація є міждисциплінарним явищем, тому існує багато визначень та трактувань поняття медіації, але з часу законодавчого закріплення цього поняття доцільно використовувати визначення, яке закріплено в ЗУ «Про медіацію». Так, відповідно, до ст. 1 «медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2].

Як вважає, професорка Мамич В., медіація є найбільш ефективною формою та одним із визнаних у світовій практиці способів позасудового вирішення цивільних спорів. Медіація сприяє впровадженню правових та моральних засад до сфери підприємницької діяльності. Світовий досвід свідчить про те, що медіація дає змогу вирішувати успішно різноманітні конфлікти, що виникають в усіх сферах суспільного життя, а саме: приватноправові спори щодо поділу майна, батьківської опіки над дітьми при розлученні, врегулювання відносин між сусідами, питання спадкового права, розв’язання конфліктів, що виникають між особами, пов’язаними трудовими відносинами та інші [3].

Німецький науковець Бесемер Х. зазначав, що медіація – це технологія вирішення конфлікту за допомогою нейтральної третьої сторони. Медіаторка та юрист М. Кузьміна вважає головним, що медіація є ще конференційним та добровільним процесом, а Белінська О. зазначає, що медіація – добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми. У більш практичному сенсі медіація – це примирення і знаходження конструктивного підходу до врегулювання суперечки, який дозволяє виявити важливі для обох сторін питання, під різним кутом розглядає предмет спору. дозволяє використати конфлікт як «інструмент навчання» та основу для покращання відносин між сторонами. Медіація забезпечує сторонам можливість відновити або іноді розпочати переговори [4].

Я ж своєю чергою, описала б медіацію виразом: «Tuto, cito, jucunde». Це латинський вираз, який означає «безпечно, швидко, приємно». Ці слова відображають основні переваги медіації як способу вирішення конфліктних ситуацій. У сучасному світі медіація набуває все більшої популярності. Це пов’язано з низкою факторів, зокрема:

– зростання складності суспільних відносин, що призводить до збільшення кількості конфліктів. Це пов’язано з тим, що в сучасному світі люди взаємодіють один з одним набагато більш різноманітно, ніж у минулому. Вони вступають в контакти з людьми з різних країн, культур, соціальних верств. Це призводить до збільшення кількості непорозумінь, конфліктів інтересів і цінностей;

– поява нових методів розв’язання конфліктів, які не передбачають застосування сили чи примусу;

– розвиток демократичних цінностей, зокрема, цінності свободи вибору та поваги до прав людини.

Головними перевагами медіації є:

– оперативність. У медіації сторони самостійно керують часом. Вони можуть розпочати медіацію в будь-який момент і закінчити її, коли вважатимуть за потрібне. За умови готовності співпрацювати, сторони можуть вирішити спор у медіації протягом декількох годин;

– відсутність тиску. Медіатор є нейтральною третьою особою, яка допомагає сторонам знайти спільне рішення. Медіатор не може примушувати сторони до прийняття рішення, яке їм не подобається;

– добровільність. Сторони можуть вийти з медіації в будь-який момент, якщо вони вважатимуть за потрібне.

Медіація є ефективним способом вирішення конфліктів, дозволяє сторонам конфлікту знайти рішення, яке влаштовує їх обох, досягти консенсусу, зберегти взаємини, а у певних випадках, навіть заощадити кошти.

Щодо медіації в Україні то вона, переживає період популяризації, поширення та прийняття у суспільстві. Зовнішній вплив та події, які відбувались в країні дали поштовх до розвитку та зацікавленість людей в альтернативних методах врегулювання конфліктів

В Україні медіація як альтернативний спосіб врегулювання конфліктів розвивається з 2000-х років, але лише у 2021 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про медіацію».

Згідно з даними Міністерства юстиції України, у 2022 році в Україні було проведено понад 20 тисяч медіацій. Це свідчить про те, що медіація в Україні активно розвивається та впроваджується в практику.

Альтернативні методи врегулювання конфліктів є дуже популярними у багатьох державах світу, зокрема державах ЄС. Все більше держав вносить у своє законодавство певні пункти або закони, які впроваджують медіацію у судову систему тієї чи іншої країни. Сприяє цьому і низка міжнародно-правових актів, які регулюють питання медіації тощо.

Але через різний економічний потенціал країни, або через певні культурні чи історичні особливості процедура медіації у багатьох країнах може суттєво відрізнятись [5].

Одним дуже цікавим та незвичним прикладом медіації є Італія. У Італії медіація розвивалась від часу створення самої держави, але отримала велику перерву у практиці під час тоталітарного режиму Б. Муссоліні. Головною особливістю медіації в Італії є те що у 2010 році італійський уряд вирішив змінити одне з головних правил медіації – добровільність. Італійці створили наказ у котрому було прописано, що деякі за темою та суттю конфлікти повинні обов'язково розглядатись за допомогою медіації. Таким чином, вони хотіли збільшити досвід медіації та створити більше позитивних кейсів. Але ця ідея не була успішною та хоч кількість медіацій збільшилась, але відсоток з них успішних зменшився. Це показує те, що як байдужість держави може знижувати рівень довіри, так і насильний, обов'язковий метод може викликати не довіру [1, с. 60-61].

Цікавою є практика у сімейних конфліктах, зокрема, якщо є діти, справа спочатку передається для інформаційно оцінювальної зустрічі та далі вже за висновком медіатора сторони можуть погодитись, або відхилити можливість процедури медіації. Вважаю, це ідеальний приклад того, як добровільність може бути поєднана з розумним обов'язковим процесом.

Список використаних джерел:

1. Асланова Є.А. Діалог та медіація як метод вирішення конфліктів: Україна у контексті світового досвіду : дипломна робота. Київ, 2021. 73 с.

2. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>.

3. Мамич М. В. Медіація як технологія врегулювання конфліктів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 34. С. 338–341.

4. Белінська О. В. Медіація – Альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158–160.

5. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92–100.

Демчук К. В.,

студентка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

НАГЛЯД ТА КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань та його територіальні органи управління відповідають за безпосередній нагляд за діяльністю органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Основною частиною системи контролю за діяльністю установ виконання покарань є особи, які його здійснюють. Важливо відзначити, що специфіка та особливості інших аспектів системи контролю, таких як об'єкт, предмет, форми та методи, адміністративні процедури, залежать від особливостей правового статусу цих осіб, які відповідають за державний контроль у цьому контексті. Компетенція цих суб'єктів грає важливу роль у визначенні цих аспектів системи контролю.

Оболєнський О., наголошує на тому, що «контроль як тип відносин є ставленням суб'єкта до власної діяльності або до діяльності інших суб'єктів з погляду дотримання певних норм. За допомогою контролю суб'єкт управління отримує інформацію для коригування управлінської діяльності. Діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю, спрямована на досягнення управлінських цілей і заснована на використанні принципів, типів, методів і технологій контролю, визначається як процес контролю» [1, с.138].

Структура установ і організацій виконання покарань є складовою частини правоохоронних органів України, яка має за мету боротьбу зі злочинністю та її попередження. Оскільки це завдання стосується всього суспільства, останнє, через систему державних і громадських інститутів, забезпечує постійний соціальний контроль за діяльністю правоохоронних органів. Діяльність персоналу установ та органів виконання покарань також піддається контролю, що має свої особливості.

Згідно до завдань, які покладені на Міністерство юстиції України, вони виконують ряд функцій, таких як: організація та контроль виконання вироків суду та інших судових рішень, а також застосування передбачених законом засобів виправлення для засуджених; координація контролю за поведінкою осіб, які звільнені від відбування покарання з випробуванням; нагляд за організацією охорони установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки в них; підтримка діяльності спостережних комісій та громадських об'єднань, що здійснюють громадський контроль за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань; вжиття заходів щодо запобігання корупції та контроль за їх реалізацією в органах і установах виконання покарань, в рамках повноважень, визначених законом. [2]

Виконання завдань громадського контролю вимагає застосування різноманітних методів діяльності для спостережних комісій, серед яких важливе місце приділяється моніторингу – основному методу, пов'язаному з практикою відвідувань місць позбавлення та обмеження волі та їх перевірки щодо умов тримання засуджених. Цей вид огляду, зазвичай, базується на порівнянні практики тримання з вимогами законодавства або перспективними концепціями [3, с. 284].

Важливим обов'язком прокуратури є контроль за дотриманням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших примусових заходів, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян. Повноваження прокурора під час контролю за виконанням судових рішень, що стосуються позбавлення волі, визначаються законом і включають його права та обов'язки. Ці повноваження спрямовані на запобігання, виявлення та усунення будь-яких порушень закону, які можуть виникати як зі сторони адміністрації та посадових осіб установ виконання покарань, так і від осіб, позбавлених волі. Метою є відновлення порушених прав та застосування заходів для притягнення винних до відповідальності [4, с. 18].

Що ж стосується міжнародного нагляду функціонування органів та установ виконання покарань відбувається за допомогою спеціально створених міжнародних та міждержавних організацій. Цей

контроль включає в себе взаємодію через повідомлення, звіти, рекомендації, доповіді, обмін інформацією, проведення розслідувань, консультацій, інспекцій, відвідування об'єктів спостереженням, розгляд петицій та вирішення суперечок.

Нагляд та контроль за виконанням кримінальних покарань представляють собою значущі заходи для запобігання девіантної поведінки, включаючи протиправну та злочинну, серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Загальний висновок полягає в тому, що нагляд та контроль за виконанням кримінальних покарань є невід'ємною частиною реформування та вдосконалення системи правосуддя в Україні, спрямованою на забезпечення справедливості, прав та безпеки усіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Мельник А. Ф. Державне управління : навч. посіб. / [А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко] ; за ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
2. Положення про Міністерство юстиції України: від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/228-2014-%D0%BF>
3. Загальні засади діяльності спостережних комісій: науковопрактичний посібник / О. В. Анпілогов, Ю. В. Кутєпов, І. С. Яковець, К. А. Автухов ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2014. 284 с
4. Курило М. П. Прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі : автореф. дис.... канд. юрид. наук. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Х., 1998. 18 с.

Жуковська О. Ю.,

суддя Дубенського міськрайонного суду Рівненської області, аспірантка
Національного університету «Острозька академія»

ХТО ЧИТАТИМЕ ВИПРАВДУВАЛЬНИЙ ВИРОК?

Для кого суддя пише вирок? Буде помилкою вважати, що читачами є лише сторони кримінального провадження, потерпілий, їх представники. Навіть ті, хто не були присутні під час судового розгляду і особисто не зацікавлені у результатах, прискіпливо вивчатимуть кінцевий документ, ухвалений іменем України. І єдина можливість суду першої інстанції чітко озвучити свою позицію і переконати в її правильності – це викласти мотиви у вирокі. А враховуючи мізерну статистику виправдувальних вироків в Україні, такі вердикти викликають інтерес у ще більшої кількості читачів. Якісно написаний вирок формує довіру до суду в суспільства, натомість, невмотивований і незрозумілий може негативно вплинути на авторитет судової влади.

Сліпачук Т. у статті, що стосується міжнародного комерційного арбітражу, розглядає рішення як витвір арбітражного мистецтва і виділяє його читачів: 1) сторона, яка виграла; 2) сторона, яка програла; 3) арбітражна інституція; 4) державні суди; 5) професійна спільнота [1]. Здавалось би, яке це має відношення до кримінального провадження? Однак, Стефанів Н. С., Фазикош Г. В., Шаповалова О. А. та ін. у посібнику з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві також пропонують сприймати процес написання вироку не як рутинну роботу судді, а саме як справжнє мистецтво [2, с. 141]. Автори звертають увагу загалом на адресатів рішення: 1) учасники процесу; 2) особи, які не були залучені судом до участі у розгляді справи, але рішення стосується їхніх прав та інтересів; 3) суди (і вищої інстанції); 4) особи, які будуть виконувати судові рішення; 5) інші судді, адвокати, правозахисники, науковці, тобто особи, для яких судові рішення може мати професійний інтерес; 6) представники медіа; 7) суспільство в цілому.

Тобто, коло читачів судових рішень значно ширше, ніж, наприклад, рішень міжнародного комерційного арбітражу, але підходи до написання документів схожі. Під час оформлення рішення варто пам'ятати про тих, хто його читатиме, аналогічно як і в літературній творчій роботі.

Проте, чи можливо виготовити таке судові рішення, зокрема, виправдувальний вирок, яке би задовольнило всіх читачів-адресатів? Якщо орієнтуватись на 7 запропонованих вище груп, то це видається неможливим. Суспільство в цілому – надто широка категорія з різними потребами, яка включає в себе і представників медіа, і усіх, хто має професійний інтерес, і людей без юридичної освіти. А враховуючи складність кожного кримінального провадження окремо і процесуальні вимоги до змісту вироку, завжди будуть невдоволені читачі. Однак, для того, щоб виправдувальний вирок сприймався широким загалом, він повинен бути зрозуміло написаним. Професійна майстерність судді – це викласти вирок так, щоб і конфліктну ситуацію вирішити, і врахувати усі процесуальні вимоги, проаналізувати докази, надати відповіді на питання учасників і тих, чиїх прав це стосується, щоб все було зрозуміло суддям з вищих інстанцій та тим, хто виконуватиме рішення, а на додачу – ще й щоб текст був зрозумілим для сприйняття читачами без юридичної освіти. Найвищим проявом майстерності судді є такий вирок, який сприймається як справедливий і всіма учасниками процесу, і сторонніми читачами. Але для виправдувального вироку це недосяжна ціль.

З практичної точки зору під час написання вироку загалом має сенс орієнтуватись на: 1) конкретних адресатів (в першу чергу на того, хто програв); 2) суди вищих інстанцій (професійна аудиторія); 3) читача, який не має юридичної освіти (непрофесійна аудиторія).

До конкретних адресатів відносяться учасники процесу; особи, чиї права зачіпає рішення; і ті, хто його виконуватиме. У виправдувальному вирокі особливу увагу треба приділити стороні, яка програла. І тут мається на увазі не сторона в процесуальному розумінні, а фактично, хто розчарований чи незадоволений таким рішенням суду. Це може бути прокурор, потерпілий, цивільний позивач. На всі їх основні аргументи мають бути надані відповіді. Це ж по суті є вимогою кримінального процесуального

законодавства згідно з п.1 ч.3 ст.374 КПК України: мотивувати, чому докази сторони обвинувачення відкидаються [3].

У процесі написання вироку немає сенсу автору виділяти окремо читачів, які мають професійний інтерес, та вищі суди. Бо вищий суд уже уособлює професійного читача.

Журналісти читають, аналізують і перекладають вирок на ще простішу мову. А пересічна людина, яка виявить високий рівень свідомості і ознайомиться з першоджерелом у реєстрі судових рішень, але не розбереться через накопичення юридичної термінології і цитування статей, зрештою сприйме інформацію так, як подано журналістом. Тому писати треба, пам'ятаючи про уявного читача, який зовсім не розуміється в юриспруденції.

Справжнє мистецтво написання вироку і полягає в тому, щоб були задоволені потреби читача-професіонала, і одночасно щоб таке рішення зрозумів читач-не юрист.

В українській дійсності впродовж майже десятиліття не вистачає професійних суддів. Очевидно, що інституційні недоліки в роботі судової влади негативно впливають на якість рішень, коли на написання немає потрібного часу, бо кількість справ в провадженні судді перевищує його фізичні можливості. Проте, все ж варто прагнути змінити підходи і писати так, ніби є невидимий цензор-не юрист. І розглянути процес написання судового рішення як літературне нехудожнє мистецтво, коли автор дбає про читача.

Вирок має бути логічним і мотивованим. Читач не повинен плутатись у часі та сумніватись, про що саме пише суддя. Тому оповідь варто викладати послідовно. Можна за загальною хронологією подій чи відповідати на аргументи спочатку однієї сторони, а потім іншої, або розділяти за епізодами і описувати позиції за кожним окремо. Краще сприймаються короткі речення, тому складні конструкції можна розбивати на кілька менших. Цитування цілком юридичних норм значно ускладнює усвідомлення тексту, тож краще узагальнювати, виділяти головне і посилатись на певні пункти, частини чи статті норми. Або викладати нормативне обґрунтування окремим блоком, тоді той, кого не цікавлять цитати, зможе їх оминати. Структурування тексту значно покращує його розуміння аудиторією в цілому, а також полегшує роботу юристам у подальшому. Доречно уникати пасивних конструкцій і вживати активні дієслова. Можна викидати зайві слова, які не несуть змістовного навантаження. Все це, зрештою, полегшить розуміння тексту.

Багатоаспектний підхід до створення документу, яким закінчується розгляд справи, в підсумку дозволить виготовити більш якісне рішення. Вирок, який суддя чи судді писали, пам'ятаючи про читачів і їх потреби, буде прийматись суспільством краще. Також логічний, зрозумілий вирок суду першої інстанції має більше шансів набрати законної сили, а спірна ситуація вирішиться. Це особливо важливо, враховуючи, що в середньому два з трьох виправдувальних вироків у подальшому скасовуються.

Список використаних джерел:

1. Рішення як витвір арбітражного мистецтва. Деякі питання складання рішення в міжнародному комерційному арбітражі (частина 1) Тетяна Сліпачук. Електронне видання «Юрист&Закон». URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016670 (дата звернення: 14.11.2023).
2. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві / Стефанів Н. С., Фазикош Г. В., Шаповалова О. А., [та ін.]. К. : Ваіте, 2016. С. 136-158. URL: [http://www.nsj.gov.ua/files/1485510942Opinion_writing_civil_and_criminal_matters%20\(27.01.2017\).pdf](http://www.nsj.gov.ua/files/1485510942Opinion_writing_civil_and_criminal_matters%20(27.01.2017).pdf) (дата звернення: 14.11.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.11.2023).

Зеленський С. М.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства

Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» м. Кропивницький

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ФОРМІ ЗАЛУЧЕННЯ ПОНЯТИХ

Актуальність означеної теми обумовлена необхідністю побудови демократичної, правової і соціальної держави, що потребує проведення низки перетворень, у тому числі й реформування системи кримінального судочинства. Судово-правову реформу було розпочато одразу після проголошення незалежності нашої держави, проте лише через двадцять років було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). З прийняттям нового кримінального процесуального закону виникла потреба у переосмисленні багатьох категорій кримінального процесу. Виходячи з цього пропонується це дослідження одного з найбільш консервативних та найстаріших інститутів кримінального процесу – інституту понятих, яких, на наш погляд, слід ототожнювати зі свідками.

Зі змінами у кримінальному процесуальному законодавстві України виникла потреба у визначенні процесуального статусу понятих (свідків) та їх ролі і значення у кримінальному судочинстві.

Про понятих (свідків), «достойних осіб», та необхідність їх залучення до провадження процесуальних дій зазначалося у Руській правді, Судебнику Казимира 1468 р., Литовських статутах (1529, 1566, 1588 рр.) тощо. «Достойними» вважались найбільш шановані та освічені люди, яким довіряла громадськість. Саме вони сприяли розкриттю, розслідуванню злочинів та залучались у судовому кримінальному провадженні для забезпечення здійснення громадського контролю. Пережиток, як вважається, давньоруського інституту участі громадськості, інститут понятих, й сьогодні використовується у кримінальному процесі для підтвердження правдивості подій на стадії досудового розслідування та в суді.

Інститут понятих збережений і донині. Його подальшим етапом розвитку стало прийняття нового КПК України, що пов'язано зі значними змінами, зумовленими соціальними та економічними перетвореннями в суспільстві, досягненнями науково-технічного прогресу та з огляду на досвід використання понятих [1, с. 177].

Слід зазначити, що в юридичній літературі висловлюються два протилежних погляди стосовно інституту понятих (свідків). Перший погляд – це той, що поняті (свідки) втратили своє значення й підлягають виключенню з кримінального процесу, другий – це той, що поняті (свідки) були й залишаються важливим інститутом, який забезпечує достовірність зібраних доказів, а отже з огляду на таке понятіх (свідків) не можна вилучати з кримінального процесу. Проте, повинні відбутися зміни у процесуальному порядку їх залучення та необхідно визначити їх права і обов'язки.

Пропонуємо згадати проект Закону України № 6454-1 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо дотримання розумних строків кримінального провадження)», що стосується оптимізації строків кримінального провадження й реалізації основної засади, гарантії кримінального провадження, розумності строків.

Важливість цієї засади проглядається через призму внутрішньої і зовнішньої політичної ситуації, що склалась сьогодні в нашій країні, зокрема із введенням військового стану. Через завантаженість слідчих і окремі процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) дій ця засада порушується. Вчені вважають, що кримінальна процесуальна форма стає на заваді провадження [2, с. 37]. Згаданим проектом запропоновані нововведення, що на думку авторів сприятимуть збиранню фактичних даних під час досудового розслідування. Зокрема, при використанні відео фіксації, якщо особа, яка брала участь у процесуальних діях, відмовляється підписати протокол пропонується фіксувати цю відмову за допомогою технічних засобів, що використовуються, та зазначити про це в протоколі.

Нині така відмова, за ч. 6 ст. 104 КПК України фіксується в протоколі з наданням можливості особі, яка брала участь у процесуальних діях та відмовляється підписати протокол, викласти свої пояснення в протоколі. Відмова учасника процесуальної дії від підписання протоколу й факт викладення

письмових пояснень особи стосовно причин її відмови засвідчується підписом її захисника чи законного представника, а в разі його відсутності – підписами понятих (свідків).

В організаційному порядку задля упередження такої ситуації слідчі перед початком, зокрема, слідчого експерименту залучають понятих задля заповнення прогалин у кримінальному процесі [3, с. 275]. Таке вирішення представленої слідчої ситуації є проблемним, оскільки люди налякані війною і відмовляються бути понятими, знаючи, що в подальшому вони можуть бути викликані до суду в якості свідків.

В якості пропозиції вважаємо необхідним внести зміни до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, де зазначити, що поняті є учасниками кримінального провадження, які мають права та обов'язки, передбачені для свідків.

Список використаних джерел:

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін. : монографія : за заг. ред. О. Г. Шило. Х. : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
3. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 602 с.

Катунова А. В.,

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України*

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАЛИШЕННЯ ДЕЯКИХ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ

Характеризуючи місце й функції прокуратури в системі органів державної влади та статус прокурора за наслідками внесення (2016р.) змін до Конституції України, Конституційний Суд України у Рішенні від 18 червня 2020 р. (№ 5-р(П)/2020) зазначив, що інститут прокуратури втратив відокремлений статус у структурі державної влади і нині за змістом ст. 131-1 Конституції, виступає як «... інститут, що виконує функцію кримінального переслідування, структурно вмонтовано в загальну систему правосуддя...» [1]. І зараз, згідно з Конституцією України, норми, які визначають засади функціонування прокуратури, прописані в розділі VIII «Правосуддя», де у ст. 131-1 зазначено, що прокуратура, серед інших (функцій), здійснює нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Після прийняття нового КПК України (далі – КПК), переважно під час розслідування корупційних правопорушень та кримінальних проваджень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, широко використовуються негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д); такі, зокрема, як контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину (п.4 ч.1 ст.271 КПК). За вимогами чинного КПК ця процесуальна дія проводиться лише за наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин (ч.1 ст.271 КПК). Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (п.1.12.5) визначає мету такої НС(Р)Д – запобігання злочину [2]. Але на практиці часто така імітація лише провокує особу на вчинення кримінальних правопорушень. Одним з негативних факторів у цьому процесі є те, що в ньому не задіяний слідчий суддя, а бере участь прокурор якій, відповідно до вимог п.2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», є координатором боротьби із злочинністю [3] і, відповідно, має свій інтерес – він зацікавлений у створенні видимості благополуччя у боротьбі, наприклад, з корупцією (в КПК передбачене застереження щодо зловживання прокурором своїми процесуальними правами – прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність провокування особи на вчинення злочину – ч. 7 ст. 271 КПК).

Лобойко Л.М. з цього приводу, цілком справедливо зазначає, що органи кримінального переслідування є заінтересованими у поліпшенні результатів боротьби зі злочинністю, оскільки фінансуються з державного бюджету; вони також заінтересовані у збільшенні показників виявлених кримінальних правопорушень, аби виправдати перед суспільством своє існування. Тому держава покладає вирішення питання про визнання осіб винуватими у вчиненні кримінального правопорушення і призначення їм покарання на державний орган, перед яким не ставиться завдання боротьби зі злочинністю, – суд. Суд приймає рішення на основі доказів, поданих сторонами обвинувачення і захисту, здійснюючи у такий спосіб кримінальну процесуальну функцію правосуддя [4, с.24].

Треба виходити з того, що Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у рішенні по справі *Teixeira de Castro v. Portugal* (9 June 1998, Reports 1998-IV) визначив, що обвинувальний вирок не можна обґрунтовувати доказами злочинної поведінки, отриманими в результаті вчинення злочину, ініційованого поліцією. Суд, зокрема, визначив дві обов'язкові умови: дії поліції повинні бути складовою частиною загальної операції (наприклад, операції з викриття посадовців якоїсь державної структури у вчиненні корупційних дій), а отже повинні бути дані про те, що особа, яку будуть підбурювати до вчинення злочину – систематично їх вчиняє; а по-друге, ця операція повинна здійснюватися під контролем суду (судді).

В практиці ЄСПЛ є багато й інших справ з цього приводу: «Калабро проти Італії» (*Calabro v. Italy*) № 59895 від 21 березня 2002 р.; «Мілінієне проти Литви» (*Miliniene v. Lithuania*) № 74355/01 від 24 червня 2008 р.; «Раманаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*) № 74420/01 від 5 лютого 2008 р.; «Худобін проти Росії» («*Khudobin v. Russia*») №59696/00 від 26 жовтня 2006 р. та ін.

На практиці частіше за все таких загальних операцій не проводиться, і поліція не має достовірного підтвердження, що підозрюваний вчиняв до цього злочину (це лише їх припущення), і таким чином, всі докази отримуються в результаті лише операції правоохоронних органів. А це свідчить про порушення ст.6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – принцип справедливості судового процесу, якій стоїть на заваді перевірка оперативно-розшуковими заходами чи спеціальними операціями реакції особи на пропозицію вчинити злочин та подальшого засудження, якщо вона не встояла перед такою спокусою [5, с. 35-36]. Про це, зокрема, може свідчити аналіз рішень судів (вироків), де у провадженнях про корупційні правопорушення, де йшлося про проведення зазначених НС(Р)Д, як правило, особа засуджена обвинувачений лише за одним епізодом корупційних дій (тобто, за так званий «провокативний хабар»). За таких умов, можна говорити про вчинення дій, які передбачені ч. 2 ст. 370 КК України (провокація підкупу, вчинене службовою особою правоохоронних органів) або про непродуманість законодавчого підходу, згідно з яким дані, що отримані в результаті підбурювальної діяльності, не можуть використовуватися як докази у кримінальному провадженні [6, с. 240].

Підсумовуючи вище наведене, вважаємо, що у разі запровадження судового контролю за проведенням НС(Р)Д, передбачених ст. 271 КПК, під час перевірки обставин, які свідчать про відсутність при проведенні НС(Р)Д провокування особи на вчинення злочину, слідчий суддя буде проводити таку перевірку більш об'єктивно, порівняно з часто достатньо формальним викладенням, без відповідної перевірки, цих обставин у постанові прокурора при здійсненні контролю за вчиненням злочину, що є обов'язковим поряд із іншими відомостями, передбаченими у ст.251 КПК.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/572-prokuratura>
2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Затверджено Наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5.
3. Порядок координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності: Наказ Генерального прокурора №2 8 від 08 лютого 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text>
4. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.
5. Юдківська Г. Допустимість доказів як одна з гарантій справедливого судового процесу відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Слово національної школи суддів України*. Загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання. 2014. № 2(7). С. 29–38.
6. Навроцька В.В. Доказове значення даних, здобутих в результаті провокацій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 235–241.

Кедрук В. В.,

прокурор Рівненської окружної прокуратури Рівненської області

СПІВВІДНОШЕННЯ МЕЖ ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНІ ТА СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Згідно положень статті 337 КПК України, «судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта» [1], крім випадків, коли під час судового розгляду прокурор змінить обвинувачення, висуне додаткове обвинувачення, відмовиться від підтримання публічного (державного) обвинувачення, розпочне провадження щодо юридичної особи, а також крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 337 КПК України, коли суд може вийти за межі висунутого обвинувачення [1].

Використовуючи буквально тлумачення статей 337-340 КПК України, можна дійти висновку, що визначальним суб'єктом у питанні меж обвинувачення є саме прокурор.

Такий висновок вдається зробити через виключну компетенцію прокурора змінити не лише правову кваліфікацію висунутого обвинувачення, але й обсяг обвинувачення.

І насправді, роль прокурора щодо висунутого обвинувачення є ключовою. Але потребує з'ясування питання про те, чи є вона виключною і як можуть вплинути на нього (на висунуте обвинувачення) суд та всі інші учасники судового розгляду.

Учасники процесу, для прикладу, можуть клопотати перед прокурором про зміну, висунення додаткового чи взагалі відмову від обвинувачення. Таким самим чином учасники процесу орієнтують суд на можливість використання повноважень, визначених ч.3 ст.337 КПК України.

Існували й випадки, коли учасники справи орієнтували прокурора та суд на зміну існуючого обвинувачення в частині фактичного звинувачення іншої особи, окрім обвинуваченого, та на вчинення злочину в групі осіб, коли обвинувачення висунуто лише одній особі. Водночас, суд позбавлений можливості коригувати обвинувачення в частині кола осіб, яким його висунуто. Так, 19 квітня 2018 р. Верховний Суд у справі № 204/6235/15-к відмовив у задоволенні касаційної скарги потерпілих, оскільки суд не вправі «... притягати до кримінальної відповідальності інших осіб, яким не пред'являлося обвинувачення» [2].

В контексті співвідношення меж обвинувачення та меж судового розгляду в кримінальному процесуальному законі роль суду є достатньо вагомою з огляду на можливість зміни правової кваліфікації у відповідності до ч. 3 ст. 337 КПК України.

У судовій практиці правові позиції щодо меж судового розгляду та повноважень суду в контексті ч. 3 ст. 337 КПК України неодноразово наповнювалися новим змістом.

Так, на перший погляд, беззаперечно обґрунтованою була позиція щодо того, що положення ч. 3 ст. 337 КПК України «не вказують на те, що у разі непідтвердження за результатом судового розгляду висунутої особі обвинувачення сторона обвинувачення може очікувати, що суд самостійно віднайде в діях цієї особи бодай якийсь інший злочин і ухвалить обвинувальний вирок, оскільки саме доведення перед судом винуватості особи у вчиненні злочину є прямим обов'язком сторони обвинувачення» [3]. Доволі очікуваною була поява подібних правових позицій також з огляду на вжиття законодавцем словосполучення «має право» у вищевказаній статті закону.

У разі ж застосування судом можливості виходу за межі обвинувачення, через недосконалість ч. 3 ст. 337 КПК України, суди, як правило, змінювали лише правову кваліфікацію без формулювання нового обвинувачення. Верховний Суд у цьому контексті не визнавав це істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [4].

На сьогодні позиція змінилася. Верховний Суд вважає, що «якщо ... органом досудового розслідування дії обвинуваченої особи кваліфіковано неправильно, а прокурор наполягає на попередній кваліфікації, то суд, лише якщо цим не погіршується становище обвинуваченої особи, при постановленні вироку зобов'язаний самостійно змінити правову кваліфікацію дій такої особи» [5]. Таким чином, застосування положень ч.3 ст.337 КПК України, за наявності відповідних підстав та умов, вже

тракується не як право суду, а як обов'язок. При цьому, суд, змінюючи правову кваліфікацію, формулює нове обвинувачення.

Однак цим зміна підходів до можливостей втручання суду у межі обвинувачення і судового розгляду не обмежилася.

Суд, використовуючи вимоги п.2 ч.3 ст.374 КПК України, не просто дотримується вимог щодо змісту вироку, але й фактично іноді корегує висунуте прокурором обвинувачення в контексті фактів, викладених у ньому, незалежно від зміни правової кваліфікації, що покращує становище особи [6; 7; 8; 9; 10; 11]. Не вважає подібне корегування формулювання обвинувачення порушенням кримінального процесуального закону й Верховний Суд [12; 13].

З точки зору практики, я погоджуюсь у вимушеності саме такого «розширеного» трактування недосконаlih норм права з метою забезпечення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). З іншого боку, правові позиції, висновки Верховного Суду не повинні створювати, так би мовити, нових «норм права», тому, з урахуванням неоднозначного регулювання даного питання кримінального провадження, потребує більш детального аналізу співвідношення існуючої практики із засадами кримінального провадження, що визначені ч.1 ст.7 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10.11.2023)
2. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 року у справі № 204/6235/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627842> (дата звернення 10.11.2023)
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 243/1573/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94194571> (дата звернення 10.11.2023)
4. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 червня 2022 року у справі № 363/3952/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104667123> (дата звернення 10.11.2023)
5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 336/5497/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114052698> (дата звернення 10.11.2023)
6. Вирок Вищого антикорупційного суду від 15 лютого 2023 року у справі № 362/4895/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109002711> (дата звернення 10.11.2023)
7. Вирок Вищого антикорупційного суду від 14 червня 2023 року у справі № 991/7682/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111546466> (дата звернення 10.11.2023)
8. Вирок Вищого антикорупційного суду від 20 січня 2023 року у справі № 761/32259/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108500091> (дата звернення 10.11.2023)
9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 17 серпня 2023 року у справі № 991/1126/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112874596> (дата звернення 10.11.2023)
10. Вирок Вищого антикорупційного суду від 31 січня 2023 року у справі № 758/6794/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108683803> (дата звернення 10.11.2023)
11. Вирок Вищого антикорупційного суду від 31 жовтня 2023 року у справі № 263/13252/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114539003> (дата звернення 10.11.2023)
12. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 листопада 2023 року у справі № 712/2994/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685447> (дата звернення 10.11.2023)
13. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 вересня 2022 року у справі № 728/834/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454402> (дата звернення 10.11.2023)

Козак І. Р.,

старший судовий розпорядник Волинського окружного адміністративного суду

студент Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ, У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Сьогодні Україна здійснює відбиття повномасштабного російського нападу. Одним з наслідків цієї агресії є вчинення російськими військовослужбовцями воєнних злочинів на території України, серед яких сексуальне насильство щодо мирного населення та представників сил безпеки та оборони.

Сексуальне насильство в рамках воєнних конфліктів не тільки порушує основні принципи гуманітарного права, але і має подвійний вплив, спричиняючи значну травматизацію як самим постраждалими, так і суспільству в цілому. Воєнні злочини, включаючи сексуальне насильство, є не тільки безпосередньою загрозою для безпеки та гідності громадян, але й створюють труднощі в доказуванні і притягненні винних до відповідальності через складнощі, пов'язані із збиранням та представленням доказів у воєнних умовах.

Актуальність даної теми полягає в тому, що сексуальне насильство, пов'язане із збройним конфліктом, є серйозною проблемою в Україні, а МКС має юрисдикцію щодо цього злочину. У таких умовах доказування сексуального насильства є складним завданням, особливо з огляду на те, що потерпілі від цього злочину часто є вразливими особами, які можуть бути залякані або примушені мовчати. Тому дослідження питання доказування сексуального насильства в українському контексті є важливою справою, яка може сприяти притягненню винних у цьому злочині до відповідальності та забезпеченню справедливого правосуддя для потерпілих.

Злочини СНПК (сексуальне насильство під час конфлікту) є грубим порушенням норм Міжнародного гуманітарного права, Женевських конвенцій, а також національного законодавства. Згідно КК України такий злочин відноситься до правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що буде кваліфікуватися за статтею 438 «порушення законів та звичаїв війни». Відповідно до Статуту МКС «згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства...» розглядаються як воєнні злочини, злочин проти людяності або геноцид.

В українському контексті доказування сексуального насильства має свої особливості. Зокрема, слід враховувати, що в Україні сексуальне насильство, пов'язане із триваючим збройним конфліктом.

За інформацією Офісу генпрокурора станом на 5 жовтня 2023 року, зафіксовано «...уже 235 фактів сексуального насильства. Вік постраждалих становить від 4-х до 82-х років. Наразі найбільша кількість випадків сексуального насильства зафіксована у Херсонській області – 72, у Київській області – 52, у Донецькій області – 55, у Харківській області – 21, у Запорізькій області – 15, у Чернігівській області – 6, у Луганській області – 3, у Миколаївській області – 9, у Сумській області – 2» [2].

Серед них: згвалтування, каліцтво або насильство над статевими органами, примусове оголення, погрози та спроби згвалтування, примус дивитися на сексуальні знуцання над близькими особами [5].

Проте, випадків СНПК на деокупованих чи тимчасово окупованих територіях є набагато більше. Оскільки, потерпілі не хочуть звертатися до правоохоронних органів, виїхали за кордон, або ж продовжують залишатися на окупованих територіях. Крім того, досвід Балканський країн показує, що через 5-10 років після завершення бойових дій потерпілі від сексуального насильства звертаються до правоохоронних органів.

У минулому році в Україні створено підрозділи для розслідування СНПК. В ОГП було створено спецуправління з питань розслідування злочинів сексуального насильства під час війни, яке діє в департаменті щодо розслідування воєнних злочинів. В НПУ створено спеціальні мобільні групи поліції для виявлення та фіксації статевих злочинів на деокупованих територіях. Важливу роль відіграють спільні групи розслідування через міжнародне співробітництво України з Польщею, країнами Балтії та Скандинавії. До збору доказової бази залучають сучасні технології, наприклад веб-сайт ОГП

«warcrimes.gov.ua», головна платформа збору доказів злочинів РФ, методи розпізнавання цифрового обличчя Clearview AI та інші.

Запроваджено найкращі світові практики методів документування і переслідування злочинів війни. Зокрема, Протокол розслідування сексуального насильства, вчиненого в умовах збройного конфлікту, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, «...Кодекс Мурад – Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту. Тобто розслідування проводиться так, щоб не допустити повторної травматизації, за згоди потерпілої або потерпілого. Головне – це зосередження усіх зусиль органів правопорядку саме на постраждалому або постраждалих» [5].

Розслідуванням злочинів СНПК займається прокурор МКС, для якого у пріоритеті у документуванні злочинів є «...максимальна людиноцентричність, конфіденційність, врахування інтересів постраждалих, недопущення повторної травматизації...» [1].

Україна підписала Римський статут у 2000 році, але станом на 2023 рік його не було ратифіковано. Проте, щоб легалізувати співробітництво з МКС були внесені зміни до КПК України.

Загалом доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у МКС має свої особливості, що зумовлені, зокрема, характером цих злочинів. Сексуальне насильство часто є прихованим злочином, і тому докази його вчинення можуть бути обмеженими або відсутніми. Крім того, потерпілі від сексуального насильства часто є вразливими особами, і тому вони можуть бути не готові або не здатні надати свідчення.

У практиці МКС доведено, що для притягнення особи до відповідальності за вчинення сексуального насильства не обов'язково довести наявність фізичного насильства. Достатнім є встановлення факту наявності примусових обставин, які зробили згоду потерпілої особи неможливою. Такими обставинами можуть бути, наприклад, загроза застосування насильства, насильство, обман або зловживання становищем.

Цікавою є практика МКС у справі «Прокурор проти Жермена Катанги», де вказується, що для «...визнання зґвалтування та сексуального рабства злочинами проти людяності за змістом статті 7 Статуту, необхідно довести:

- об'єктивну сторону злочину – ця поведінка була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення;

- суб'єктивну сторону злочину – умисел винної особи, а також усвідомлення наявності збройного конфлікту і того, що його діяння були частиною цього нападу, спрямованого проти цивільного населення.

Щоб визнати зґвалтування та сексуальне рабство воєнними злочинами у розумінні статті 8 Статуту, треба довести:

- об'єктивну сторону злочину – дія мала місце в контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та була пов'язана з ним;

- суб'єктивну сторону злочину – усвідомлення порушником фактичних обставин, які визначили наявність збройного конфлікту, а також умисел на вчинення таких дій» [4].

Крім того, МКС розробив спеціальні рекомендації щодо доказування сексуального насильства. Ці рекомендації спрямовані на допомогу прокурорам у зборі та оцінці доказів. Суд керується наступними принципами «Правила 70»:

- «згода не може бути презюмована на підставі будь-яких слів або поведінки потерпілої особи, коли сила, загроза силою, примус або використання вимушених обставин підірвали здатність потерпілої особи дати «добровільну» та «справжню» згоду;

- згода не може бути презюмована на підставі будь-яких слів або поведінки потерпілої особи, коли у неї відсутня здатність давати «справжню» згоду;

- згода не може бути презюмовано на підставі мовчання або відсутності опору потерпілої особи у відповідь на передбачуване сексуальне насильство;

- довіра, характер і схильність до статевої зв'язки потерпілої особи або свідка не можуть бути презюмовані на підставі попередньої або подальшої поведінки сексуального характеру потерпілої особи або свідка» [3].

Можна зробити висновок, що Україна не тільки стикається із серйозною проблемою сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, але й вчиняє вагомі кроки для її вирішення. Активне

збирання доказової бази у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, свідчить про рішучість української влади захищати права громадян та протидіяти безкарності. Невід'ємною частиною цього процесу є також співпраця України з МКС, що дозволяє впроваджувати сучасні протоколи розслідування та надавати об'єктивні та ефективні рішення у справах сексуального насильства. Ці заходи не лише сприяють притягненню винних до відповідальності, але й покликані забезпечити справедливе правосуддя та відновлення гідності для жертв цього найжахливішого злочину в умовах конфлікту. Активна позиція України у цьому напрямку є переконливим свідченням відданості виконанню міжнародних зобов'язань та зміцненню правових механізмів у боротьбі із сексуальним насильством на міжнародному рівні.

Список використаних джерел та літератури:

1 Андрій Костін на «Respect. Support. Justice»: Зброя росії – терор проти мирного населення, тортури та сексуальне насильство. Наша зброя – людяність і закон. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-na-respect-support-justice> (дата звернення: 19.11.2023).

2. Українська правда. Російські гвалтівники: найбільше випадків на Херсонщині, постраждалим – від 4 до 83 років. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/5/7422781/> (дата звернення: 19.11.2023).

3. Шуневич К. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст – *Jurfem*. URL: <https://jurfem.com.ua/dokazuvannya-snpk-u-mizhnarodnomu-kryminalnomu-sudi-ukr-kontext/> (дата звернення: 19.11.2023).

4. Popov G. Features of pre-trial investigation of crimes against sexual integrity of children, committed in conditions of armed conflict. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Т. 2, № 75. С. 125–129. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.20> (дата звернення: 19.11.2023).

5. Ukrinform. Сексуальне насильство на окупованих територіях – елемент тероризму і пригнічення спротиву. Як покарати злочинців?. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747968-seksualne-nasilstvo-na-okupovanih-teritoriah-element-terorizmu-i-prignicenna-sprotivu-ak-pokarati-zlocinciv.html> (дата звернення: 19.11.2023).

Кулинич М.-М. А.,

*адвокат в адвокатському об'єднанні «Стандарт», аспірант
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИТЯГУ З ЄДИНОГО РЕЕСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Автори навчального посібника «Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування» відносять витяг з Єдиного реєстру досудового розслідування до документів, що стосуються початку досудового розслідування, поряд із заявою, протоколом про прийняття заяви та іншими повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення, дорученням про проведення досудового розслідування, а також повідомленням про початок досудового розслідування [1, с. 38].

Поряд з тим, Верховний Суд у низці постанов висловив власну позицію щодо правової природи витягу з ЄРДР, аналіз яких дозволяє виокремити такі концептуальні підходи:

1. Витяг з ЄРДР *не є процесуальним джерелом доказів*, оскільки *реєстр є лише електронною базою даних*, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до реєстру [2].

2. Витяг з ЄРДР *не є процесуальним рішенням*, а отже, *не породжує правових наслідків* щодо визначення групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування [3].

3. Витяг з ЄРДР *не є процесуальним рішенням*, і в ньому *відображаються лише актуальні дані*, які мали місце на момент його формування [4].

4. Витяг з ЄРДР *не є процесуальним джерелом доказів* у розумінні ст.84 КПК України, а лише *підтверджує свідчення фіксації правоохоронним органом фактів* вчинення чи підготовки до вчинення кримінального правопорушення [5]. У цій справі Верховний Суд надавав оцінку доводам касаційної скарги стосовно відсутності підтвердження внесення відомостей до ЄРДР, з огляду на що захист вказував на недопустимість усіх доказів, зібраних у кримінальному провадженні. Втім, суд касаційної інстанції, покликаючись на вже усталену позицію (витяг з ЄРДР є електронною базою даних та не є процесуальним джерелом доказів), відхилив такі доводи з формальних підстав – стороною захисту не ставилось питання про дослідження витягу з ЄРДР судами попередніх інстанцій.

Як бачимо, Верховний Суд не розглядає витяг з ЄРДР ні як процесуальне рішення, ні як процесуальне джерело доказів. Однак, чи застосовний такий підхід у всіх випадках?

На наше переконання, така позиція суду касаційної інстанції безумовно релевантна у тому разі, коли витяг з ЄРДР не може замінити процесуальне рішення, прийняття якого передбачено КПК України. Так, витяг з ЄРДР самостійно не може підтверджувати повноваження слідчих чи прокурорів, які в ньому вказані, за відсутності постанов про створення слідчої групи та про визначення групи прокурорів. У цьому разі витяг з ЄРДР не може замінити процесуальні рішення про визначення групи слідчих та про визначення групи прокурорів у кримінальному провадженні, прийняття яких витікає з п. 1 ч. 2 ст. 39 та ч. 1 ст. 37 КПК України відповідно [6]. Внесення ж даних щодо конкретних слідчих та прокурорів до ЄРДР відбувається саме на підставі вже прийнятих процесуальних рішень, а не навпаки. Як вірно зазначає І. В. Басиста, варто розмежовувати процес прийняття процесуального рішення певним суб'єктом, набуття таким рішенням процесуальної форми, визначеної КПК України, від їх обліку в ЄРДР, адже неприпустимо підміняти поняття прийняття процесуального рішення, обволікання його у визначену процесуальну форму його обліком в ЄРДР [7].

Іншим прикладом застосовності означених позицій Верховного Суду може бути ситуація, за якої за даними ЄРДР матеріали досудових розслідувань були об'єднані, проте постанова про їх об'єднання у матеріалах кримінального провадження відсутня. Знов-таки, необхідність оформлення постановою прийнятого рішення про об'єднання матеріалів досудових розслідувань прямо передбачена у ч. 5 ст. 217 КПК України.

Втім, чи можна враховувати означений підхід у випадку, коли йде мова про початок досудового розслідування, котрий в силу частин 1 та 2 статті 214 КПК України пов'язаний саме із внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань?

Чинний кримінальний процесуальний закон не визначає процесуальної форми окремого процесуального рішення про початок досудового розслідування, на відміну від КПК 1960 року, котрий прямо передбачав прийняття рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи, яке викладалося у відповідній постанові [8]. Відтак, законодавець де-юре змінив алгоритм початку досудового розслідування, пов'язавши його не з процесуальним рішенням (прийняття рішення про початок досудового розслідування), а з процесуальною дією (внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР).

У свою чергу, де-факто, слідчий чи прокурор все ж приймає процесуальне рішення про початок досудового розслідування, однак таке рішення отримує втілення (обволікається) не у процесуальному документі, а в процесуальній дії – внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Судова практика переповнена ухвалами слідчих суддів за результатом розгляду скарг на бездіяльність слідчих, детективів та прокурорів, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Не рідко слідчі судді відмовляють у задоволенні означених скарг з тих підстав, що: 1) вказані у заяві про вчинення кримінального правопорушення обставини не є такими, що зумовлюють початок досудового розслідування, а це позбавляє орган досудового розслідування можливості провести перевірку конкретних фактів на предмет наявності чи відсутності у діях або бездіяльності особи складу злочину [9]; 2) слідчий, прокурор після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, виходячи з їх змісту, має перевірити достатність даних, котрі можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внаслідок чого слідчий чи прокурор приймає рішення про початок досудового розслідування шляхом внесення відповідних відомостей до ЄРДР [10].

Така позиція простежується і в постановках Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.09.2021 у справі №556/450/18 та від 02.02.2023 у справі №347/1400/18 [11;12]. Наведене дозволяє виснувати, що перед внесенням відомостей до ЄРДР слідчий, детектив, прокурор в кожному конкретному випадку надає оцінку змісту заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, що в подальшому слугує підставою для прийняття процесуального рішення про початок досудового розслідування. В той же час, первинний витяг з ЄРДР є не лише способом фіксації прийнятого процесуального рішення та вчиненої процесуальної дії, але породжує правові наслідки – надає законну підставу здійснювати досудове розслідування.

Поряд з тим, не можна не згадати прийняті законодавцем у березні-квітні 2022 року зміни до ст. 615 КПК України щодо особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану [13]. У п. 1 ст. 615 КПК України передбачено, що у разі введення воєнного стану відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, слідчий, прокурор приймають рішення про початок досудового розслідування, про що виносять постанову. Остання має містити відомості, передбачені ч.5 ст.214 КПК України, тобто ті ж відомості, що вносяться до ЄРДР [6]. А отже, така постанова є і способом фіксації прийнятого процесуального рішення, і створює альтернативу процесуальній дії (внесення відомостей до ЄРДР), проте така альтернатива буде законною до моменту настання першої можливості для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Таким чином, за загальним правилом витяг з ЄРДР не є ні процесуальним рішенням, ні процесуальним джерелом доказів. Водночас, первинний витяг з ЄРДР, сформований внаслідок внесення відомостей до ЄРДР про вчинення кримінального правопорушення в порядку ст.214 КПК України має подвійну правову природу, адже є не лише фіксацією прийнятого процесуального рішення, але й породжує правові наслідки, позаяк є єдиною законною передумовою для початку здійснення досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 384 с.
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.09.2020 у справі № 761/28347/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555054>.
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2021 у справі № 724/86/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214751>.

4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.11.2021 у справі № 991/492/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010>.
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.08.2022 у справі № 753/8631/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105879672>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI у редакції від 06.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
7. Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства : навчальний посібник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, Ю. А. Комісарчук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 39.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 у редакції від 19.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
9. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 23.01.2023 у справі №991/261/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108633037>.
10. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 19.10.2022 у справі №991/4503/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106907094>.
11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.09.2021 у справі № 556/450/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396>.
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.02.2023 у справі № 347/1400/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108822259>.
13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n7>.

Лотиш Т. В.,

аспірант

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЛЕЖНОСТІ ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ ВІД ЯКОСТІ ОЦІНКИ СУДДЕЮ ДОСЛІДЖЕНИХ ДОКАЗІВ

Одним з найважливіших аспектів діяльності суду під час здійснення правосуддя є обґрунтування обрання норм права, які підлягають застосуванню у конкретній справі, а також аналіз доказів і аргументів сторін, що становлять основу для ухвалення судового рішення. В юридичній науці цей аспект традиційно вивчається як вмотивованість судового рішення. Належно вмотивоване рішення є індикатором того, що аргументи сторін були враховані, а громадськість має можливість відстежити хід здійснення правосуддя. Вмотивованість є важливою, оскільки вона дозволяє учасникам процесу та суспільству розуміти і оцінювати причини ухвалення конкретного рішення. Вмотивованість судового рішення, як пояснення механізму ухвалення рішень, також забезпечує дотримання принципів гласності та відкритості правосуддя, сприяє прийняттю справедливих судових рішень та є складовою права на захист. Саме вмотивованість судових рішень у контексті пояснення оцінки доказів, кваліфікації дій, визначення виду та розміру покарання, а також мотивів спростування доказів сторін, є необхідною умовою для забезпечення доступності та якості правосуддя.

Вмотивування судових рішень за своєю суттю є формою зовнішнього вираження внутрішнього переконання судді як результату оцінки ним доказів за правилами передбаченими процесуальним законодавством. Оцінка доказів – це розумова діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду при участі інших учасників кримінального провадження, яка зводиться до того, що ці суб'єкти процесу «за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення» [1]. Проблема в цьому контексті є застосування судом спеціальних знань та формування індивідуальних когнітивних суджень на їх основі. Для якісного реагування на вказану проблему існує необхідність пошуку інноваційних підходів, які можуть зменшити вплив суддівського суб'єктивізму та підвищити об'єктивність судових рішень. Одним з таких можливих підходів є застосування технологій штучного інтелекту.

Штучний інтелект має потенціал для трансформаційної зміни роботи судів, з акцентом на розробку алгоритмів, здатних обробляти великі обсяги фактичних та юридичних даних, норм законодавства та інформації, що стосується конкретних справ. Завдяки інтеграції методів машинного навчання програми штучного інтелекту можуть не лише опрацьовувати значний обсяг інформації, але й забезпечувати послідовну та неупереджену оцінку доказів. Штучний інтелект у судах може покращити організацію даних, консультування та прогнозування, забезпечуючи при цьому дотримання етичних принципів, прав людини, рівності, безпеки даних, прозорості та контролю з боку користувачів [2].

Оцінка доказів, що базується на внутрішньому переконанні суб'єкта відрізняється від автоматичного аналізу даних, який може здійснити система штучного інтелекту. Під час оцінки інформації штучний інтелект бере дані по з бази, аналізує їх, використовуючи математичні алгоритми, та робить звіт з оцінкою відповідних параметрів. Чим більше даних наявних у системі, тим вища точність звіту. Однак, якщо штучний інтелект враховуватиме дані, що будуть штучно створені або підроблені, базуватимуться на неправильному перекладі, неправильному висновку і поясненнях експерта, будуть враховані завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, то висновок штучного інтелекту буде неправдивим і недопустимим для застосування при мотивуванні рішення [3].

Цікавим для аналізу ризиків та можливостей використання штучного інтелекту у системі правосуддя є досвід Великої Британії у використанні системи штучного інтелекту HART – Harm Assessment Risk Tool (далі – HART). HART – це інструмент оцінки ризиків, покликаний допомогти в оцінці потенційної

шкоди або ризику, пов'язаного з особою. Розроблений на основі інтеграції передових методів аналізу даних і прогностичного моделювання, HART має на меті забезпечити систематичний і стандартизований підхід до оцінки ризиків. Його основна функція полягає в наданні допомоги суддям і комісіям з питань умовно-дострокового звільнення у прийнятті більш обґрунтованих рішень щодо досудового звільнення, винесення вироку та умовно-дострокового звільнення засуджених [4]. Однією з помітних переваг HART є його здатність об'єктивувати процес прийняття рішень шляхом зменшення впливу людських суджень. HART використовує великі масиви даних і методи прогностичного моделювання для створення оцінки ризиків. Цей підхід, орієнтований на дані, дозволяє інструменту виявляти закономірності і тенденції, які можуть бути не одразу очевидними для особи, що приймає рішення. Це може підвищити точність прогнозування ризиків. Хоча HART має на меті передбачити ймовірність шкоди або ризику, він не може охоплювати всю складність людської поведінки в повному обсязі. Такі фактори, як особистісне зростання, реабілітація та зовнішні чинники, не можуть повністю бути врахованими в прогностичній моделі. Також використання інструментів штучного інтелекту в процесі прийняття судових рішень порушує етичні питання щодо делегування повноважень алгоритмам. Існує ризик, що покладання виключно на алгоритмічний підхід може порушувати права людини або сприяти дискримінаційній практиці, особливо якщо не здійснювати ретельний моніторинг і регулювання.

Застосування штучного інтелекту є потенційно можливим способом вирішення проблеми залежності вмотивованості судового рішення від якості оцінки суддею досліджених доказів, проте при його використанні потрібно забезпечити дотримання тонкого балансу між збереженням внутрішнього переконання судді та необхідності алгоритмізації та об'єктивного аналізу даних. Штучний інтелект може відіграти трансформаційну роль у забезпеченні доступу до правосуддя та постановлення вмотивованого судового рішення у справі, але його застосування має відбуватися після ґрунтовних наукових та практичних досліджень та внесення відповідних змін до законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10.11.2023).
2. Bazarov, S. The use of artificial intelligence in the judiciary: theory and practice. *Jurisprudence*, 2022. <https://doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.2.3./hhkt6836> (Accessed 10.11.2023)
3. Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. URL: <https://vkslaw.knu.ua/ua/4-2019-aktualni-problemy-kryminalnoho-sudochynstva-3/295-problemy-kryminalnoho-protsesu/1016-praktychne-zastosuvannia-shtuchnoho-intelektu-u-kryminalnomu-provadhenni> (дата звернення 10.11.2023).
4. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment' (Council of Europe, 3–4 December 2018) URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (Accessed 10.11.2023)

Москалик К. П.,

студентка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ 2022-2023 РР.

Повномасштабна агресія РФ на території України вплинула на всі сфери життя як українського народу загалом, так і кожного громадянина окремо. Багато людей водночас зіткнулися з безпорадністю та розгубленістю, втратою контролю та відчуттям постійної небезпеки. Окрім того, війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострила проблеми людей і не зупинила вчинення правопорушень, які були поширеними в державі раніше. Домашнє насильство є одним із таких явищ, що в період військової агресії лише загострюється, водночас може залишатися невидимим або мати неналежний рівень реагування з боку суспільства внаслідок багатьох причин. Проблема домашнього насильства не нова. Вона існує та набула нових рис в умовах повномасштабного російського вторгнення.

Поняття домашнього насильства визначає Закон України від 07.12.2017 «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Відповідно до ст. 1 Закону домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Для ефективного попередження домашнього насильства в умовах війни, необхідне оперативне та результативне реагування на випадки домашнього насильства, а також визначення безпосередніх чинників, які впливають чи сприяють вчиненню та виникненню такого явища у суспільстві. Для ефективного запобігання домашньому насильству, яке вже сталося, насамперед, потерпілій особі має бути забезпечено право на захист. Проте однією з проблем виявлення та належного реагування на випадки домашнього насильства в Україні є його латентність. Потерпілі не звертаються із заявою до органів поліції, зокрема і через обставини, що виникли внаслідок війни.

До таких обставин варто віднести наступні:

- знецінення постраждалою особою цієї проблеми, тобто зараз «не на часі»;
- пріоритетність вирішення інших нагальних проблем: безпека, житло, робота, нове місце проживання, нове оточення, діти, тощо;
- перебування постраждалої у тимчасовій окупації або в зоні ведення бойових дій
- виїзд закордон в іншомовне середовище, без розуміння іншої мови та особливостей звернення про допомогу в іншій країні у випадках домашнього насильства;
- знижена швидкість реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства у зв'язку із охороною громадського порядку працівниками поліції, особливо в районах, наближених до зони бойових дій тощо.

Тобто в умовах військової агресії безпекова ситуація в Україні залежить в тому числі і від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Як свідчать фахівці, чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством. Зазначені чинники впливають на кількість звернень постраждалих від домашнього насильства до правоохоронних органів.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну показники офіційної статистики щодо фактів домашнього насильства, як і стосовно більшості інших правопорушень, суттєво знизилась. Так, за словами заступниці міністра внутрішніх справ України Катерини Павліченко, за період з 24 лютого до 01 листопада 2022 р. органи Національної поліції зареєстрували понад 58 тисяч повідомлень про домашнє насильство, що вдвічі менше, ніж за такий самий період 2021 р.

Відповідно, знизилась кількість кримінальних та адміністративних проваджень за фактами домашнього насильства. Так, за 12 місяців 2022 р. було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом, у той час як за такий же період 2021 р. вказані показники становили 4800 та 4432 відповідно. Тобто, і кількість облікованих кримінальних правопорушень, і кількість кримінальних правопорушень, направлених до суду з обвинувальним актом протягом 2022 року зменшилися майже на третину.

У січні 2022 року було обліковано на 28 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством більше, аніж у січні 2021 року. Проте, починаючи з лютого 2022 року ці показники є меншими за аналогічні дані попереднього року. Так, у лютому 2022 року було обліковано на 109 кримінальних правопорушень менше, аніж у лютому 2021 року; у березні 2022 р. було обліковано усього 47 кримінальних правопорушень цієї категорії (що на 337 менше, аніж у березні 2021 р.);

Що стосується осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, то за 12 місяців 2022 року їх було виявлено 2812 проти 3942 осіб за той же період 2021 року (тобто, менше на 29%). Статистичні дані надають нам наступні соціально-демографічні характеристики цих осіб. Основна маса кривдників, що вчинили кримінально каране домашнє насильство протягом 2022 року – особи чоловічої статі (2618 осіб, або 93%). Не дивлячись на те, що практично усі виявлені кривдники мали достатній рівень освіти (вищу і фахову передвищу – 188 осіб, професійну (професійно-технічну) – 590 осіб, базову середню та профільну середню – 2010 осіб, початкову – 16 осіб, без освіти – 8 осіб), 82% з них не мали власних джерел доходів (2200 осіб – працездатні, які не працюють і не навчаються, ще 107 – безробітні). Невелика частина (18 осіб, або 0,7%) з них – військовослужбовці, зокрема 16 – учасники АТО, ООС. У стані алкогольного сп'яніння кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, вчинили 739 кривдників, ще 3 – у стані наркотичного, токсичного або психотропного. Майже кожен п'ятий злочинець цієї категорії (532 особи) має кримінальне минуле, а у 261 – попередня судимість не знята і не погашена [2]. Залежно від віку виявлені особи, що вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, розподілились таким чином: 16–17 років – 3 особи (0,1%); 18–28 років – 286 осіб (10%); 29–39 років – 1063 особи (38%); 40–54 років – 1091 особа (39%); 55–59 років – 185 осіб (6,5%); 60 років і більше – 184 особи (6,4%). Тобто, найбільша кількість кривдників – це дорослі особи, що вчинили домашнє насильство відносно більш слабких членів сім'ї (дружин або співмешканок, дітей, літніх членів родини) [2].

3-поміж основних факторів зниження кількості зафіксованих випадків варто зазначити наступні:

1. Фактори соціально-демографічного характеру:

- через евакуацію з територій, які є небезпечними зменшилась загальна кількість мешканців України;
- велика кількість людей, які залишились на території України, розлучилися із сім'єю, у тому числі у зв'язку з мобілізацією чоловіків до лав Збройних Сил;
- багато людей виїхали за кордон, або ж евакуювались в інші регіони України разом зі своїми кривдниками, сподіваючись, що вони змінять свою поведінку через війну.

2. Фактори соціально-психологічного характеру:

- зміна пріоритетів (на першому місці азіві потреби: їжа, житло, безпека);
- знецінення безпеки домашнього насильства як самими постраждалими, так і оточуючими і навіть представниками органів влади («...людей вбивають, а мені тільки раз вдарили»);

3. Фактори правового характеру:

- фізична неможливість звернутися до правоохоронних органів у випадку відсутності телефонного зв'язку, або ж не має поліції (у регіонах найбільш близьких до зони бойових дій)
- за викликами щодо фактів домашнього насильства відповідні органи не реагували як належить (тобто, не виїжджали через недостатню кількість фахівців та ресурсів: внаслідок обстрілів з'явився дефіцит пального та були знищені транспортні засоби; працівники були мобілізовані до збройних сил або залучені до заходів щодо відбиття агресії; багато фахівців евакуювались або переїхали в інші місця; приміщення загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих зазнали руйнувань або використовувались не за призначенням);
- нерестрація заяв та повідомлень про факти домашнього насильства (зупинка роботи реєстрів);
- обсяги домашнього насильства збільшились на окупованих територіях, при цьому створені у цих громадах українські системи запобігання та протидії домашньому насильству були фактично зруйновані, більшість суб'єктів взаємодії евакуйовані, а окупаційна влада на факти домашнього насильства не

реагувала (за їх «законами» домашнє насильство взагалі не відноситься до категорії правопорушень; за його вчинення відповідальність не настає; сервіси для постраждалих не передбачені).

Психологи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, що працюють на сході України, в інтерв'ю порталу «Громадський простір» зазначають, що протягом весни – початку літа 2022 року постраждали від насильства внутрішні переселенці часто просто не знали, куди звернутися на новому місці. Експерти зауважують, що подвійний вплив війни відчули і діти, які виявились зручною «мішенню» для прояву негативних емоцій батьків чи родичів, які їх заміняють. Таке насильство набувало систематичного характеру, так як головним подразником є війна, і вона нікуди не зникла.

У мирний час розірвати коло домашнього насильства нелегко, так як часто постраждалі співчують кривднику і намагаються зрозуміти його, в той же час звинувачуючи себе у тому, що відбувається. В умовах війни до цього додається невідомість майбутнього, страх, та психологічна травма від пережитого, тлуму в таких обставинах дуже складно протистояти противнику.

Отож, варто зазначити, що протягом 2022 року облікована кількість звершень щодо фактів домашнього насильства знизилась приблизно вдвічі від обсягів попереднього, 2021 р., у першу чергу, через вплив низки факторів, пов'язаних з війною. Ефективне реагування та запобігання вимагає вирішення широкого кола соціальних, психологічних, правових та економічних питань, які необхідно вирішувати як на рівні громади, так і на національному рівні.

Список використаних джерел[^]

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)» підготовлений Аналітичним центром ЮрФем. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/Проект-дослідження-РЄ.docx—копія.docx-2.pdf>.

Пальона Я. І.,

студентка спеціальності «Право»

Центральноукраїнського інституту «ВНЗ «МАУП» м. Кропивницький

РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Прийняття змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) і введення нових складів злочинів, таких як ст. 111-1 (Колабораційна діяльність) КК України, ст. 111-2 (Пособництво державі-агресору) КК України, призвело до чисельних звернень мешканців окупованих територій України до громадських правозахисних організацій з проханням роз'яснити, чи є, наприклад, трудова діяльність, яку вони продовжували здійснювати на окупованій території, колабораційною.

Однак, на наш погляд, самі правоохоронні органи досі не визначилися, яким чином розмежовувати склад злочину «колабораційна діяльність» із іншими складами, передбаченими КК України. Причиною такої невизначеності є, на наш погляд, неточне формулювання ст. 111-1 КК України потребує розмежування поняття «колабораційної діяльності» із діяльністю, зазначеною у суміжних складах злочинів, таких, як ст. 111 (Державна зрада) КК України, ст. 111-2 (Пособництво державі-агресору) КК України, ст. 436-2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) КК України [1].

Проаналізуємо склад злочину ст. 111-1 (Колабораційна діяльність) КК України:

1. Об'єкт кримінального правопорушення:

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека.

Видовий об'єкт – зовнішня та внутрішня безпеки України.

2. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення

Публічне заперечення громадянином України:

– здійснення збройної агресії проти України;

– встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

Публічні заклики громадянином України до:

– підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

– співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [2].

Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації [3].

Кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними та які заподіюють істотну шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заподіяння [4]. Колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, виглядати як окремі випадки (іноді – як привілейовані склади) державної зради.

Основною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються особою, яка притягається до кримінальної відповідальності, вже в умовах здійсненої окупації чи агресії. В якості ознак для відмежування, можна зазначити такі: державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, як уже зазначалося, склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК, є

різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить); державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора; державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України; в ч. 6 ст. 111-1 КК вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради [5].

Таким чином, критеріями розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та 111-1 КК України слід визнавати ознаки їх складів, обстановкою вчинення кримінальних правопорушень, а також із суб'єктом та суб'єктивною стороною. Важливим є визначення мети вчинення кримінальних правопорушень та на рахунок якої держави здійснюється кримінальне правопорушення.

Отже, у підсумку варто зазначити, що ст. 111-1 КК України є недосконалою, але необхідною і в сучасних умовах кримінальної правової політики України та такою, що забезпечує охоронну та регулятивну функцію стосовно забезпечення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України, прийнятий 05.04.2001 р. зі змінами, станом на 10 жовтня 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Гладкова Є. Протидія злочинності. Вісник кримінологічної асоціації України. Випуск від 17.03. 2018. [Електронний ресурс]. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti/>.
3. Дерейко І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України: в 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4. 440 с.
4. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах. Упор. Л. Павлик, У. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
5. Як розмежувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень [Електронний ресурс]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>

Сандер В. А.,

студент

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливе значення для належного та ефективного виконання завдань, покладених на суди України, має визначення гарантій їхньої діяльності на рівні чинного національного законодавства. Ці гарантії визначають реалізацію судами своїх функцій та повноважень. Вони впливають на ключові аспекти судочинства, такі як самостійність, неупередженість, оперативність у вирішенні справ, об'єктивність і багато інших. Сутність, особливості і види юридичних гарантій діяльності судів є необхідними та актуальними.

Під юридичними гарантіями розуміється сукупність нормативно-правових актів, які визначають правові засади функціонування судів [1, с. 6]. Такі гарантії, беручи до уваги їхній юридичний характер, випливають з положень відповідних нормативно-правових актів. Згідно з ч. 3 ст.129 Конституції України, основні засади судочинства включають в себе рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін і свободу представлення доказів, підтримання публічного обвинувачення, право на захист, гласність та фіксація судового процесу, розумні строки розгляду справи, право на апеляційний перегляд та обов'язковість судового рішення [2].

У зв'язку із вторгненням РФ в Україну процес здійснення судочинства теж зазнав змін, в тому числі і юридичні гарантії діяльності судів.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється, але забезпечити безперервну роботу суду під час війни не завжди вдається. Існують суди, які взагалі не здійснюють судочинства або працюють, не проводячи судових засідань, оскільки за даними Верховного Суду 20 % судів опинилися під окупацією або в зоні бойових дій.

Для врегулювання даного питання 24.02.2022 Рада суддів України прийняла ряд важливих та актуальних рішень «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень Вищої ради правосуддя та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ». А, 02 березня 2022 року Рада суддів України опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них можна виокремити такі як: а) відкладати розгляд справи (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, оскільки велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи чи не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя; б) справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; в) роз'яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції; для цього учасники справи мають заявити про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції [3].

У разі неможливості участі в судовому засіданні, рекомендується подавати до суду клопотання про відкладення розгляду справи та розгляд справи за участі представника, участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Відповідні клопотання можливо буде направити до суду засобами поштового зв'язку або через систему Електронного суду.

Питання впровадження можливості дистанційного правосуддя набуло піку своєї популярності ще в лютому-березні 2020 року, коли весь світ був стурбований Covid-19 та викликами, які постали у зв'язку з його поширенням.

Навесні 2020 року Верховна Рада України прийняла закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях дистанційно, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд.

Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференції зв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Таким чином, було передбачено

використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку.

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте практика підтверджує, що умови воєнного стану перешкоджають реалізацію права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб. В Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що, в свою чергу, передбачає необхідність особи (судді, учасників справи або працівників суду) переміститись в укриття.

Ситуація, яка сьогодні склалася в країні потребує нестандартних рішень та ідей для того, щоб налагодити доступ учасників до суду. Зараз, як ніколи, всі виклики, які постали перед судовою системою на шляху до запровадження електронного судочинства, повинні вирішуватись рішуче і без зволікань, надмірний формалізм за таких обставин шкодить авторитету судової влади, яка повинна захищати інтереси громадян у будь-яких умовах. Для учасників судового процесу створюються всі необхідні та водночас комфортні умови для якісного та ефективного вирішення спору. Запроваджений в Україні карантин, а згодом нині триваючий воєнний стан попри суттєві обмеження та негативні наслідки, стали поштовхом для діджиталізації правосуддя, запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду.

Так, й загалом, як бачимо, чинне законодавство у сфері судоустрою теж зазнало змін, що маємо, надію, позитивно впливає на стан дотримання юридичних гарантій діяльності судів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Петренко І. В. Характеристика діяльності судів. *Forum Prava*. 2017 (5). 305–310. URL : <https://forumprava.pp.ua/files/305-310-2017-5-----48-.pdf>
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
3. Мисник Н. Нормативні акти, які регулюють діяльність судів в умовах воєнного стану. URL : https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu

Скарбарчук О. Г.,

доктор філософії у галузі права,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ ФАКТУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНТЕРЕСАХ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Частинами 1, 4-6 ст. 96-3 КК України передбачено що однією з підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб є вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи.

Приміткою 2 до ст. 96-3 КК України вказане поняття тлумачиться у двох значеннях – як наслідок у вигляді отримання юридичною особою неправомірної вигоди, або ж створення умов для отримання нею такої неправомірної вигоди, а також як намір (мета) ухилитися від передбаченої законом відповідальності. В першому випадку вчинення кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи відноситься до об'єктивної сторони такого правопорушення як один з його наслідків, а в другому – до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, як один з видів мети.

Виникає питання – в який момент розгляду кримінального провадження встановлюється обставини, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи?

У зв'язку з відсутністю в кримінальному процесі України окремого провадження щодо розгляду питання про застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, маємо виходити з припущення, що наслідки вчинення кримінального правопорушення у вигляді отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створення умов для її одержання юридичною особою та мета кримінального правопорушення у формі наміру уникнути кримінальної відповідальності передбаченої законом підлягають встановленню в рамках дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення яке стало підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру.

Одразу стає очевидним, що в такому випадку до складу кримінального правопорушення вводяться нові обов'язкові елементи об'єктивної (наслідки) або суб'єктивної (мета) сторони, які формально не передбачені диспозицією норми Особливої частини КК України. Навіть наявність в диспозиціях окремих кримінально-правових норм положень про можливість вчинення кримінального правопорушення в інтересах іншої особи (ч.1, ч.3 ст. 354, ч.1ст. 368, ч.1, ч.3 ст. 368-3, ч.1, ч.3 ст. 368-4, ч.1 ст. 369 КК України) не спрощує ситуації.

Так, ще в 2018 році В.В. Шаблистий встановив, що поняття «інтерес» зазначається 27 разів у Загальній частині КК України та 73 рази в Особливій частині КК України. Водночас, дослідник резюмує, що «будь-якої системності у використанні поняття інтересу в чинному КК України не має, що зумовлює цілу низку як теоретичних, так й практичних проблем кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є інтерес. Саме поняття інтересу, його правова природа ... в кримінальному праві не встановлені»[3, р. 179]. В подальшому у 2020 році К.М. Глуховець встановила, що «в науці кримінального права це питання [поняття «інтерес»] майже не досліджено. Підтвердженням цього є відсутність в кримінальному праві єдиної дефініції інтересу»[1, р. 5]. Водночас, науковець довела, що поняття «інтерес» вживається в КК України в двох значеннях: 1) як об'єкт кримінально-правової охорони 2) як злочинні мотиви [1, р. 5]. Відповідно, відсутні підстави для отождолення поняття «інтерес» використаного в диспозиціях норм ч.1, ч.3 ст. 354, ч.1ст. 368, ч.1, ч.3 ст. 368-3, ч.1, ч.3 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369 КК України з поняттям «інтерес» вжитим у примітці 2 до ст. 96-3 КК України.

Перед тим, як перейти до пропозицій щодо усунення вказаних недоліків, нам варто змиритися з тим, що обставина «вчинення в інтересах юридичної особи» залишиться у диспозиції норми ч.ч. 1, 4-6 ст. 96-3 КК України, оскільки це положення взяте напряду зі ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 року. Питання лише в тому наскільки вдалим буде запропоноване трактування цього поняття у примітці до згаданої норми. Так, я вже звертав увагу на фізичну

неможливість доведення отримання юридичною особою неправомірної вигоди у розумінні абз. 8 ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» та прим. 2 до ст. 354 КК України [2]. Також, у вітчизняній доктрині відсутнє тлумачення поняття «створення умов для отримання неправомірної вигоди юридичною особою».

Тому, вважаю за доцільне обмежити трактування поняття «вчинення кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи» як «вчинення кримінального правопорушення з метою збільшення або збереження активів юридичної особи», при цьому фактичне недосягнення поставленої мети не впливає на звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. В цьому випадку ми маємо справу із поняттям яке достатньо детально розроблене в доктрині та визначене у чинному законодавстві – активи, як сукупність матеріальних і нематеріальних благ, що перебувають у власності юридичної особи.

Із застосуванням означеного підходу відпадає необхідність у виділенні такої форми вчинення кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи як «з метою ухилення від передбаченої законом відповідальності», оскільки, відповідальність юридичних осіб, носить як правило, майновий характер (сплата штрафу (пені), конфіскація), за винятком таких адміністративних заходів як позбавлення ліцензій чи примусова ліквідація. У цьому випадку дії службової особи спрямовані на уникнення передбаченої законом відповідальності юридичної особи можуть розглядатися як такі що вчинені з метою збереження активів юридичної особи (за рахунок несплати штрафу, уникнення втрат на оформлення нових дозвільних документів, незастосування конфіскації, тощо).

Список використаних джерел:

1. Глуховець К. М. Поняття інтересу за кримінальним правом України : автореф. дис.... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2020, 24 с.
2. Скарбарчук О. Г. Проблемні аспекти у доказуванні одержання неправомірної вигоди юридичною особою як форми вчинення злочину в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція»: тези наукових доповідей (м. Київ, 7 грудня 2017 року)*. Київ, 2017. С. 165–167.
3. Шаблістий В. В. Поняття інтересу в кримінальному праві України: постановка проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 175–180.

**Секція актуальних проблем
цивільно-правових дисциплін**

Блащук Т. В.,*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін**Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»,**член науково-консультативної ради при Верховному Суді***ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ ІНВАЛІДНОСТІ**

Інвалідність – це не лише фізичний стан здоров'я або певні обмеження, але і особливий виклик для особи з інвалідністю та суспільства в цілому. Незважаючи на значний прогрес у розвитку сучасного суспільства, особи з інвалідністю нерідко стикаються з дискримінацією, що обмежує їхні можливості та участь у різних сферах життя. Подолання цієї дискримінації – це не тільки моральний обов'язок, але й важливий крок для побудови справедливого і інклюзивного суспільства.

Дискримінація за ознакою інвалідності може проявлятися у різний спосіб, зокрема: відмова у працевлаштуванні, обмеження участі осіб з інвалідністю в соціальній чи політичній сферах життя, образливе ставлення, відсутність «доступного середовища» – проходу або проїзду в громадських місцях, обмеження в отриманні соціальних пільг тощо.

З метою закріплення поваги та рівного ставлення до осіб з інвалідністю, забезпечення ними повного здійснення всіх прав людини у 2006 році ООН було ухвалено Конвенцію про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року (надалі – Конвенція) [1]. Україна ратифікувала дану Конвенцію 16 грудня 2009 року, яка набрала чинності 06 березня 2010 року.

У Конвенції визначено «інвалідність як поняття, яке еволюціонує, і є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими» [1].

Також Конвенція визначає дискримінацію за ознакою інвалідності, як «будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері» [1].

Щодо національного законодавства про запобігання дискримінації осіб з інвалідністю, то в Україні діє спеціальний Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року» (надалі – Закон) [2].

Окрім негативних зобов'язань щодо людей з інвалідністю національне законодавство містить низку компенсаційних чи «позитивних дій». Так, Закон гарантує особам з інвалідністю рівні можливості для участі в різноманітних сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість їм ефективно реалізовувати свої права та свободи, вести повноцінний спосіб життя. Водночас Закон зобов'язує державу створити спеціальні умови для реалізації такими особами прав нарівні з іншими громадянами, забезпечити їх соціальний захист та забороняє будь-які найменші прояви дискримінації осіб за ознакою інвалідності.

Також відповідно до п. «и» статті 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я (1992), право на охорону здоров'я передбачає правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я» [3].

Проте, незважаючи на наявність міжнародного та національного законодавчого регулювання, проблема дискримінації осіб з інвалідністю залишається актуальною в сучасному суспільстві і є несумісною із загальними принципами прав людини.

У всьому світі однією з основних перешкод для осіб із інвалідністю є обмежений доступ до освіти. Якісна освіта є ключовою для розвитку індивіда та його можливостей у подальшому житті. Кожна держава повинна активно утворювати інклюзивні навчальні середовища, де будь-яка людина, незалежно від її фізичних можливостей, може отримати освіту. Це також передбачає адаптацію навчальних програм, інфраструктури та використання спеціальних технологій для можливості навчання осіб із інвалідністю.

До прикладу, В. Церклевич наводить для порівняння такі показники: у Франції кількість студентів з обмеженими функціональними можливостями становить 5% від загальної кількості студентів. Водночас в Україні, як і в інших пострадянських країнах, цей показник є значно нижчим, лише близько 2% [4, с.70]. Це зумовлено, зокрема, відсутністю інклюзивної архітектури та транспорту, джерел інформації, які адаптовані до потреб студентів з інвалідністю, матеріального забезпечення тощо.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) визначає осіб з інвалідністю, як осіб «з особливими освітніми потребами – осіб з інвалідністю, які потребують додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти» [5].

Стаття 4 Закону України «Про вищу освіту» (2014) вказує, що задля реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами вищі навчальні заклади створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти [5]. Новацією є «спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ», тобто підрозділ навчального закладу, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності (стаття 33 Закону України «Про вищу освіту» (2014)). Вказаний закон також включає також низку гарантій для осіб з інвалідністю, зокрема: а) рівний доступ до зовнішнього незалежного оцінювання за місцем проживання (перебування) таких осіб; б) безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я; в) проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд і приміщень вищих навчальних закладів здійснюються з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми потребами [5].

Безперечно, реалізація зазначених реформ вищої освіти обмежена економічними, соціальними та зовнішньополітичними обставинами. Проте вибраний нашою державою курс у справі захисту осіб з інвалідністю від дискримінації, зокрема і у сфері освіти, є перспективним початком, який з часом може сприяти адаптації до європейських стандартів.

Також невід'ємною складовою подолання дискримінації осіб з інвалідністю є забезпечення доступу до інформації та комунікації для людей із інвалідністю, що допомагає їм бути повноцінними учасниками суспільства. Для цього є необхідним використання сучасних технологій, розробка доступного програмного забезпечення та інших інновацій, що піднімає суспільство на новий рівень інклюзивності.

Костюк Віктор Леонтійович, серед основних напрямків гармонізації (адаптації) законодавства України та ЄС із питань прав осіб з інвалідністю визначив «впровадження механізмів просвітницько-виховної, роз'яснювальної роботи з питань прав осіб з інвалідністю» [6, с.54].

Усунення дискримінації за ознакою інвалідності вимагає не лише прийняття ефективних правових норм та політичних рішень, але і зміни свідомості нашого суспільства. Наразі необхідно впроваджувати різноманітні заходи з підвищення усвідомленості, які висвітлюють життя та досягнення людей із різними видами інвалідності. Це може стати потужним інструментом для зміни стереотипів та упереджень, які є підґрунтям дискримінації.

Загалом подолання дискримінації за ознакою інвалідності – це завдання, яке потребує спільних зусиль уряду, громадськості та бізнесу. Суспільство, яке поважає різноманітність і намагається забезпечити рівні можливості для всіх своїх учасників, успішно побудує майбутнє, де інклюзія стає нормою, а дискримінація – відстороненим і забутим явищем.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція; ООН від 13.12.2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71 (дата звернення: 22.11.2023).
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Церклевич В. С. Реалізація права на отримання вищої освіти молоддю з обмеженими функціональними можливостями у зарубіжній практиці: від дискримінації до інтеграції. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2009, № 1, С. 67–71.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (дата звернення: 22.11.2023).
6. Костюк В. Проблеми гармонізації законодавства України щодо прав осіб з інвалідністю з відповідними стандартами Європейського Союзу. *Право України*. 2016. № 8, С. 47–54.

Заїка Ю. О.,

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу проблем приватного права

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

ІНСТИТУТ СПІВАВТОРСТВА І ЙОГО ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ

Об'єктом авторського права виступають і наукові твори. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 13) поняття «співавтори» визначено як авторів, спільною творчою діяльністю яких створено твір. Тобто, у процесі створення твору приймають участь декілька осіб, творча праця яких повинна бути спрямована на досягнення єдиного результату – колективного твору.

Підготовка кадрів вищої наукової кваліфікації – важливий напрям діяльності вищої школи. Утворення разової спеціалізованої вченої ради закладу та присудження нею здобувачеві ступеня доктора філософії здійснюється відповідно до законодавства, що регулює порядок присудження ступеня доктора філософії. Компетентність членів разової ради визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років. Тобто, для того, щоб підготувати об'єктивний висновок офіційний опонент повинен мати наукові напрацювання і відповідні професійні знання за проблематикою дисертації. Аналогічним вимогам повинні відповідати і рецензенти дисертації.

Для того, щоб уникнути конфлікту інтересів, які можуть вплинути на рішення разової спеціалізованої вченої ради у законодавстві передбачено, що особа не може входити до складу разової ради у разі, коли вона:

- 1) є науковим керівником здобувача;
- 2) є керівником закладу, в якому утворюється разова рада;
- 3) є співавтором наукових публікацій здобувача;
- 4) має реальний чи потенційний конфлікт інтересів щодо здобувача (зокрема, є його близькою особою) та/або його наукового керівника.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502 внесені зміни до Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. і абзац третій пункту 15 викладено у наступній редакції:

«Офіційні опоненти не можуть працювати в одному і тому ж закладі, мати спільні публікації за останні п'ять років з головою, рецензентами та науковим керівником та включаються до складу разової ради за їх письмовою згодою» [1].

Створення творчого колективу для написання наукової праці дозволяє ретельніше опрацювати великий обсяг інформації, ширше охопити існуючу проблематику, за менший проміжок часу підготувати роботу високої якості.

Саме завдяки результату спільної праці вчених світ побачила низка академічних підручників, монографій з цивільного, кримінального, адміністративного та інших підгалузей права, коментарів до чинного законодавства, проблемних статей.

Так співавторами Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України (2019), виступили 34 доктора юридичних наук, які представляють наукові цивілістичні школи Києва, Харкова, Одеси, Львова, Хмельницька, Тернополя, Івано-Франківська та ін.

Підсумками потужної творчої праці найвідоміших вчених-цивілістів, зокрема, 59 докторів юридичних наук (9 дійсних академіків і 13 член-кореспондентів НАПрН України) та 45 кандидатів юридичних наук став дев'ятий том «Великої української юридичної енциклопедії «Цивільне право» (2023). Тобто, якщо один із 104 провідних вчених-юристів керував підготовкою дисертації доктора філософії він позбавлений можливості запросити до рецензування чи опонування своїх найавторитетніших колег, оскільки формально вони є його співавторами. Не виключається, що призначені за таких

«обмежувальних» вимог опоненти можуть не мати високого рівня компетентності та професіоналізму в досліджуваній сфері, вагомих публікацій, авторитету та високої репутації у науковій спільноті.

У чинному законодавстві відсутнє легальне визначення поняття «спільні публікації». Водночас законодавець у сфері творчої діяльності використовує поняття «співавторство».

Законодавець як і цивілістична доктрина розрізняють як нероздільне, так і роздільне співавторство.

У ч. 1 ст. 436 Цивільного кодексу України зазначено, що *нероздільне співавторство* має місце, коли твір становить одне нерозривне ціле, а *роздільне співавторство*, відповідно, коли твір складається із частин, кожна з яких може мати й самостійне значення.

Створення разових спеціалізованих рад при широкому тлумаченні поняття «співавторство», яке розглядається як синонім поняття «спільна публікація», зумовлює штучне усунення від атестації найбільш кваліфікованих наукових кадрів та знижує якість експертиз, представлених до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеню доктора філософії, що не може не суперечити ідеї створення інституту докторів філософії і підготовці наукових кадрів у цілому.

Пропонується у п. 15 абзацу 3 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. слова «*мають спільні публікації*» замінити словами «*мають спільні публікації у нероздільному співавторстві*».

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2023-%D0%BF#Text>

Лідовець Т. М.,

старша викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, НАБУТОЇ НА УМОВАХ АУКЦІОНУ

З огляду на численні спори, пов'язані із витребуванням земельних ділянок у добросовісних набувачів, постає проблема у визначенні ефективного способу захисту їх порушених прав. Складність такого визначення полягає у різноманітності способів та обставин набуття земельних ділянок набувачем. Практика вирішення подібних спорів, яка склалася сьогодні в Україні, окреслила кілька можливих способів захисту прав добросовісного набувача земельної ділянки.

Насамперед, слід враховувати положення частини другої статті 388 ЦК України, згідно з яким витребувати майно у добросовісного набувача неможливо, якщо майно було набуто в порядку виконання рішення суду або за наслідками проведення електронного аукціону у порядку, встановленому для приватизації державного та комунального майна. Вказані положення є своєрідною гарантією добросовісному набувачу бути упевненим у легітимності набуття свого статусу як власника. Таку позицію висловлює у правових висновках і Велика Палата Верховного Суду у постанові від 02.11.2021 у справі № 925/1351/19 (провадження № 12-35Гс21) [1]. При оцінці добросовісності/недобросовісності набувача майна слід враховувати, що прилюдні торги у межах здійснення виконавчого провадження мають виступати найбезпечнішим способом набуття майна, публічна процедура реалізації якого гарантує невідворотність результатів торгів та «юридичне очищення» майна, придбаного у такий спосіб.

Верховним Судом сформована усталена практика у справах щодо витребування майна в особи, яка придбала його в результаті електронних (публічних) торгів, відповідно до якої віндикаційний позов до добросовісного набувача підлягає задоволенню лише в тому разі, якщо торги були визнані недійсними, оскільки відповідно до частини першої статті 388 ЦК України власник має право витребувати майно, яке вибуло з володіння поза його волею, і в добросовісного набувача (Постанова ВС від 26 липня 2021 року у справі № 454/662/19 (провадження № 61-12850св20)) [2].

Яким має бути належний та ефективний спосіб захисту своїх прав добросовісним набувачем – переможцем електронного аукціону (покупцем) у разі визнання аукціону недійсним, витребування земельної ділянки первісним власником, якщо набувач має намір повернути сплачені ним кошти за придбану земельну ділянку?

За змістом частин першої та другої статті 216 ЦК України правовими наслідками недійсності правочину є реституція та відшкодування збитків (додатковий наслідок). Системне тлумачення абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України та пункту 1 частини третьої статті 212 ЦК України свідчить, що: (а) законодавець не передбачив можливість здійснення односторонньої реституції; (б) правила абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України застосовуються тоді, коли відбувається саме двостороння реституція; (в) коли тільки одна із сторін недійсного правочину здійснила його виконання, то для повернення виконаного підлягають застосуванню положення глави 83 ЦК України (ст.1212-1215 ЦК України).

Отже, застосування наслідків недійсності правочину як способу захисту порушеного права набувача земельної ділянки може бути належним лише у випадку звернення вимоги до сторони договору. У випадку примусового продажу майна (аукціон) стороною – продавцем договору купівлі-продажу, водночас, організаторами аукціону, будуть, до прикладу, державна виконавча служба чи іпотекотривач (банк). У такому випадку сплачена добросовісним набувачем земельної ділянки сума коштів за недійсним правочином підлягає стягненню на його користь саме з продавця. Зокрема, у Постанові ВС від 03.11.2021 у справі №334/4600/15 (провадження №61-1045св20)) зазначено, що оскільки державна виконавча служба виступала від свого імені як продавець, то саме на неї покладається обов'язок повернути позивачу оплачену загальну вартість придбаного на прилюдних торгах майна незалежно від того, як ці кошти в подальшому були розподілені [3].

Ефективним способом захисту права добросовісного набувача у намірі повернути сплачені кошти за земельну ділянку у разі витребування її первісним власником є кондикційний позов (ст. 1212 ЦК України). У цьому випадку добросовісний набувач має право витребувати кошти від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа коштами, сплачені за ділянку. Положення статті 1212 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Окрім того, у Постанові ВС від 02.03.2016 у справі №6-3090цс15 зазначив, що... «Конструкція статті 1212 ЦК, як і загалом норм глави 83 ЦК, свідчить про необхідність установаження так званої «абсолютної» безпідставності набуття (збереження) майна не лише в момент його набуття (збереження), а й станом на час розгляду спору» [4].

Також особа, із володіння якої витребується земельна ділянка, не позбавлена можливості відновити своє право, пред'явивши вимогу до особи, в якій він придбав цю ділянку, про відшкодування збитків на підставі статті 661 ЦК України. Зокрема, відповідно до частини першої статті 661 ЦК України у разі вилучення за рішенням суду товару у покупця на користь третьої особи на підставах, що виникли до продажу товару, продавець має відшкодувати покупцеві завдані йому збитки, якщо покупець не знав або не міг знати про наявність цих підстав.

У рішенні ЄСПЛ, від 11.06.2020, у справі «МПП «Фортеця» проти України», заява №68946/10 сформульовані правові висновки згідно з якими у контексті скасування помилково наданого права власності принцип належного урядування може не лише покладати на органи влади обов'язок діяти невідкладно при виправленні своєї помилки..., але й може також вимагати виплати колишньому добросовісному власнику належної компенсації або іншого виду відповідного відшкодування.

З огляду на викладене, для визначення ефективного способу захисту прав добросовісного набувача земельної ділянки слід ураховувати підстави та умови витребування земельної ділянки. Додаткового дослідження потребує питання щодо компенсації моральної шкоди, заподіяної добросовісному набувачу.

Список використаних джерел:

1. Постанова ВП ВС у справі № 925/1351/19, провадження № 12-35гс21 від 02.11.2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829977>
2. Постанова ВС від 26 липня 2021 року у справі № 454/662/19 (провадження № 61-12850св20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98671644>)
3. Постанові ВС від 03.11.2021 у справі №334/4600/15 (провадження №61-1045св20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101028935>
4. Постанові ВС України від 02.03.2016 у справі №6-3090цс15 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56280404>
5. Постанова ВП ВС від 14 грудня 2022 року в справі № 461/12525/15-ц <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «МПП «Фортеця» проти України» від 11.06.2020, заява №68946/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f32#Text

Чернецька Т. В.,

адвокат, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

В більшості країн світу сурогатне материнство заборонено на законодавчому рівні та карається кримінальною відповідальністю. В окремих країнах, таких як Чехія, Нідерланди, Бельгія, Японія, Китай, Мексика, Аргентина не має чіткої заборони сурогатного материнства, однак відсутнє законодавче регулювання з цього приводу, що породжує безліч правових питань та колізій. Натомість, Казахстан, білорусь, Фінляндія, Україна, деякі штати Сполучених Штатів Америки дозволяють сурогатне материнство та регулюють це питання нормами національного законодавства. Загалом, у світі переважає тенденція заборони сурогатного материнства. У зв'язку з цим, а також враховуючи цінову доступність, чимало подружніх пар з країн Європи обирають Україну для участі у програмі сурогатного материнства.

Так, за даними Міністерства юстиції України 2015 року по квітень 2020 в Україні від сурогатних матерів народилося 6599 дітей, з них – 6126 дітей, які мають батьків-іноземців. Незважаючи на це, в Україні відсутнє чітке визначення поняття сурогатного материнства, також не існує окремого законодавчого акту, який би визначав та регулював відносини пов'язані із наданням послуг сурогатного материнства.

Николайчук Л. М., Купчак Н. М., Срібна Б. Р. визначають, що сурогатна мати – це жінка, яка виношує дитину відповідно до домовленості-контракту, укладеного до її вагітності. Вона носить у собі дитину з єдиною метою – віддати цю дитину іншій особі або особам [1, с.115].

На думку О. Розгон із правової точки зору під сурогатним материнством розуміють запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу подружжя з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя, як правило, на комерційній основі на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю [2, с.132].

Законодавчими актами у сфері сурогатного материнства є Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787.

Так, статтею 123 Сімейного кодексу України регулюється питання визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. У разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя [3]. Таким чином жінка, котра виносила та народила дитину не може залишити її собі, оскільки батьками цієї дитини є подружжя, що звернулось за послугами додаткових репродуктивних технологій.

Згідно ч.7 ст.281 Цивільного кодексу України передбачено, що повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством [4].

Згідно Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 09 вересня 2013 року за № 787 допоміжні репродуктивні технології (далі – ДРТ) повинні застосовуватись в закладах охорони здоров'я, що мають ліцензію на впровадження господарської діяльності з медичної практики, відповідне оснащення та обладнання. Повнолітні жінки та/або чоловіки мають право за медичними показаннями на проведення лікувальних програм ДРТ. Пацієнти мають право обирати заклад охорони здоров'я для проведення ДРТ. Питання щодо застосування методик ДРТ вирішується після оформлення заяви пацієнта/пацієнтів щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій. Медична допомога за методиками ДРТ надається в умовах конфіденційності відповідно до статті 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я [5].

Що стосується сурогатного материнства, то згідно норм чинного законодавства подружжя (або один з майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинно (повинен) мати генетичний зв'язок з дитиною. Право на проходження програми сурогатного материнства надається виключно подружній парі: чоловіку та дружині. Неможливе проходження програми сурогатного материнства самотнім чоловіком чи жінкою [6, с.41].

Разом з тим в Україні передбачено можливість звернення за послугами сурогатної матері іноземних громадян. У випадку, якщо батьками дитини, народженої сурогатною матір'ю, є іноземці, вони повідомляють тимчасове місце проживання до моменту оформлення документів та виїзду з країни для здійснення патронажу спеціалістами з педіатрії та спостереження.

Таким чином повнолітні особи в тому числі іноземні громадяни за наявності медичних показів на власний розсуд мають право звернутися до закладу охорони здоров'я, що має необхідну ліцензію, з метою подальшого лікування із застосуванням методик допоміжних репродуктивних технологій.

Нормами чинного законодавства передбачено, що сурогатною матір'ю може бути повнолітня дієздатна жінка за умови наявності власної здорової дитини, добровільної письмово оформленої заяви сурогатної матері, а також за відсутності медичних протипоказань. Правові аспекти відносин між сурогатною матір'ю, потенційними батьками та закладом охорони здоров'я регулюються укладенням відповідних договорів між цими суб'єктами. Недоліком є специфічність договору про сурогатне материнство. За своєю правовою природою даний договір є договором про надання послуг медичного характеру, однак законодавчо не визначено порядок укладення та обов'язкові умови такого договору, надання гарантій сурогатній матері на майбутнім батькам. Норми чинного законодавства обмежуються тим, що договір між подружжям та сурогатною матір'ю має бути нотаріально завіреним.

Таким чином, поки законодавство в цій сфері не буде уніфіковане, необхідно дуже уважно ставитися до укладення договору про сурогатне материнство, враховуючи норми національного законодавства та розуміти, що невідворотні негативні наслідки наступатимуть не лише для сторін договору, а передусім для дитини, що народиться внаслідок виникнення цих зобов'язальних відносин.

Список використаних джерел:

1. Николайчук Л. М., Купчак Н. М., Срібна Б. Р. Сурогатне материнство: суть, проблеми та правове регулювання. *Публічне право*. 2020. № 2 (38). С. 113–120.
2. Розгон О. Сурогатне материнство: проблеми правового та договірного регулювання. *Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса»*. 2010. № 3. С. 132.
3. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n594>
4. Цивільний кодекс України №435-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1538>
5. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. № 787 від 09 вересня 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
6. Квіт Н. М. Інститут сурогатного материнства: проблеми колізійного регулювання. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 14. С. 38-49.

Шабаровський Б. В.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»,
адвокат, старший юрист фірми «Василь Кисіль і Партнери»

**НЕЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ЯК САМОСТІЙНА ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ
У ПОЗОВІ (КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ)**

Останніми роками Верховний Суд, а за ним – і суди нижчих інстанцій, дедалі частіше вважають не-ефективний спосіб захисту самостійною підставою для відмови у позові.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України, завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою *ефективного захисту* порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [1]. Подібна норма наведена й в ч. 1 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України, а також в ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України [2; 3].

Велика Палата Верховного Суду висувала, що “застосування конкретного способу захисту цивільного права або інтересу залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є *ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам*” (постанови від 05.06.2018 у справі № 338/180/17 (п. 57), від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16 (п. 40), від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц, від 11.09.2019 у справі № 487/10132/14-ц (п. 89), від 16.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц (п. 7.23), від 15.09.2020 у справі № 469/1044/17 (п. 67), від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15-ц (п. 58), від 16.02.2021 у справі № 910/2861/18 (п. 98), від 15.06.2021 у справі № 922/2416/17 (п. 9.1), від 22.06.2021 у справах № 334/3161/17 (п. 55) і № 200/606/18 (п. 73), від 29.06.2021 у справі № 916/964/19 (п. 7.3), від 31.08.2021 у справі № 903/1030/19 (п. 68), від 26.10.2021 у справі № 766/20797/18 (п. 19), від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц (п. 143), від 14.12.2021 у справі № 643/21744/19 (п. 61), від 25.01.2022 у справі № 143/591/20 (п. 8.31), від 08.02.2022 у справі № 209/3085/20 (п. 21), від 20.07.2022 у справі № 923/196/20 (п. 58), від 06.09.2023 року у справі № 910/18489/20 (п. 34) та інші) [4-23].

Під ефективним способом слід розуміти такий, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Таким чином, ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам (постанова Верховного Суду від 10.11.2021 по справі № 910/8060/19 та інші) [24].

Під ефективністю судового захисту розуміється спроможність судового рішення (за наслідками його виконання) призвести до усунення невизначеності у праві позивача та відновити права та законні інтереси особи, на захист яких було подано відповідний позов [25].

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах (абзац 10 п. 9 рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003) [26].

Обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав є самостійною підставою для відмови в позові (п. 52 постанови Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2021 у справі № 925/642/19 та інші) [27].

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду зробила висновок про те, що неефективними є такі способи захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав:

1) визнання недійсним розпорядження про реєстрацію статуту релігійної організації в новій редакції (постанова від 06.04.2021 у справі № 910/10011/19) [28];

2) визнання недійсним договору оренди, який порушує переважне право (постанова від 25.01.2022 у справі № 143/591/20) [20];

3) визнання укладеним договору про пайову участь у розвитку інфраструктури міста (постанова від 14.12.2021 у справі № 643/21744/19) [19];

4) оспорювання рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, ланцюга договорів, інших правочинів щодо спірного майна і документів, що посвідчують відповідне право (постанови від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц, від 22.06.2021 у справах № 334/3161/17 і № 200/606/18 та інші) [18; 13; 14];

5) визнання поновленим договору оренди землі на тих самих умовах (постанова від 31.08.2021 у справі № 903/1030/19) [16];

6) скасування державної реєстрації юридичної особи (ОСББ), яка існує та здійснює свою діяльність тривалий час, за період свого існування набувши відповідних прав і обов'язків (від 29.06.2021 у справі № 916/964/19) [15];

7) визнання поруки припиненою (постанова від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15-ц) [10];

8) визнання недійсним договору оренди з підстав його не підписання орендодавцем (постанова від 16.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц) [8];

9) надання акта приймання-передачі електроенергії за відповідним договором купівлі-продажу (постанова від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16) [5].

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

3. Кодекс адміністративного судочинства України: [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 у справі № 338/180/17: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905>.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76596894>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80116150>.

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2019 у справі № 487/10132/14-ц: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86243059>.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484>.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.09.2020 у справі № 469/1044/17: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270734>.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15-ц: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407>.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.02.2021 у справі № 910/2861/18: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439658>.

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.06.2021 у справі № 922/2416/17: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146719>.

13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483113>.

14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.06.2021 у справі № 200/606/18: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483110>.

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі № 916/964/19: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98524291>.

16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2021 у справі № 903/1030/19: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99890781>.

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.10.2021 у справі № 766/20797/18: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829988>.

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985>.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2021 у справі № 643/21744/19: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102419275>.

20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 143/591/20: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104415080>.
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі № 209/3085/20: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325146>.
22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.07.2022 у справі № 923/196/20: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852862>.
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.09.2023 у справі № 910/18489/20: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904857>.
24. Постанова Верховного Суду від 10.11.2021 по справі № 910/8060/19: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101163526>.
25. Постанова Верховного Суду від 09.11.2023 по справі № 916/3496/20: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928531>.
26. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003: [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.
27. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2021 у справі № 925/642/19: [Електронний ресурс]. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439652>.
28. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.04.2021 у справі № 910/10011/19: [Електронний ресурс]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96695006>.

Шминдрук О. Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент, викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ ЗА УЧАСТІ ДІТЕЙ

Через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, багато жінок з дітьми були змушені виїхати за кордон, в результаті чого сім'ї розділились. Нерідко трапляються випадки, коли дитина виїжджає разом з матір'ю без згоди батька або ж мати не бажає повертатись до країни попереднього проживання. Поширеними також є випадки, коли чоловіки перебувають за межами України, а жінка з дитиною залишаються.

Як наслідок, починаючи з 24 лютого 2022 року питома вага спорів між батьками, які знаходяться у різних країнах, пов'язаних з дітьми, значно зростає.

Виклик перед суспільством та органами державної влади щодо ефективного вирішення цієї категорії спорів пов'язаний перш за все із необхідністю забезпечити права, інтереси та потреби дітей, які опинились у епіцентрі конфлікту батьків. Адже, з одного боку для дитини необхідно дати почуття безпеки та стабільності, а із іншого – емоційний контакт з обома батьками.

Зважаючи на те, що в таких спорах важливо відновити комунікацію та зберегти стосунки між сторонами, необхідно обрати такий спосіб їх вирішення, який буде спрямований на задоволення потреб усіх учасників та найменш травматичним для дитини. Саме таким способом є медіація.

Метою вказаної доповіді є аналіз переваг застосування медіації у транскордонних сімейних спорах за участі дітей.

Перш за все з'ясуємо, як саме вітчизняне та міжнародне законодавство регламентують порядок вирішення спорів між батьками, пов'язаних із переміщенням дитини до іншої країни.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини [1].

Відповідно до ст. 157 СК України, питання виховання дитини вирішується батьками спільно, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою цієї статті. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини [2].

Разом з тим, у зв'язку із повномасштабним вторгненням, порядок перетину державного кордону дітьми у супроводі одного із батьків було спрощено. Так, відповідно до Правил перетинання державного кордону громадянами України», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57, згода другого з батьків щодо виїзду дитини з іншим із батьків не вимагається [3].

Таким чином, на сьогоднішній день той, з батьків, який проживає в країні, з якої дитину було вивезено іншим з батьків, не може ефективно вирішити питання щодо спілкування з нею, участі у її вихованні та повернення, особливо якщо комунікація з іншим з батьків втрачена.

Що стосується міжнародного законодавства, то варто звернути увагу на Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (Гаазька конвенція), яка була ратифікована Україною Законом України «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 11 січня 2006 року № 3303-IV.

Вказана конвенція визначає механізм та умови звернення за захистом того з батьків, від кого дитина була вилучена.

Відповідно до положень Гаазької конвенції звернення можуть стосуватись двох моментів:

– примусового повернення дитини до країни, звідки її було вивезено;

– доступу до дитини того з батьків, від кого її було вилучено, у разі вирішення судом щодо її залишення у країні перебування.

Умовами звернення за захистом відповідно до положень Гаазької конвенції є:

- держава, до якої було вивезено дитину, повинна ратифікувати вказану Конвенцію.
- на момент звернення дитині не виповнилось 16 років.
- дитина вилучена з місця постійного проживання в порушення прав опіки другого з батьків і цей один з батьків здійснював над нею опіку.
- вивезення дитини відбулось менше 12 місяців до моменту звернення.

Наявність вказаного міжнародного механізму безумовно є позитивним моментом.

Разом з тим, він має низку ризику та недоліків. Серед основних можна виокремити такі:

– Обмеженість рішень, які може прийняти суд за результатами розгляду заяви. Адже відповідно до положень Конвенції, такі рішення не можуть стосуватись утримання, опіки, участі у вихованні дитини та інших важливих питань.

– Неврахування думки дитини.

– Обмеженість розгляду справи у часі, який відповідно до Конвенції не може більше шести тижнів.

Альтернативою судовому процесу є транскордонна сімейна медіація, яка набуває все більшого застосування у таких категоріях справ.

Отже, сімейна медіація – це добровільна, конфіденційна структурована процедура, яка проводиться у формі переговорів за участі нейтрального посередника (медіатора), заснована на інтересах сторін, завданням якої є профілактика та вирішення конфліктів, що виникають з сімейних відносин.

Перевагами сімейної медіації у транскордонних спорах є:

- максимальне забезпечення інтересів дитини та емоційний комфорт через врахування її думки;
- уникнення розголосу ситуації через конфіденційність процедури;
- взаємоприйнятне рішення, яке враховує інтереси обох сторін;
- збереження та покращення відносин між сторонами, налагодження комунікації задля вирішення у майбутньому питань, що стосуються дитини;
- високий відсоток виконання рішень, прийнятих за результатами процедури медіації;
- безпечність та гнучкість процедури;
- економія часу, коштів та нервів;
- можливість вийти за межі предмету спору;
- можливість прийняти проміжні рішення та протестувати їх.

Які питання зазвичай можна вирішити за результатами медіації у транскордонних спорах:

- місця проживання дитини;
- опіки над дитиною;
- утримання дитини;
- графік, способи та правила спілкування з дитиною з тим з батьків, який проживає окремо та інших родичів;
- порядок вирішення питань щодо життя дитини та ін.

Особливістю транскордонної сімейної медіації є використання моделі «4 В», яка полягає в тому, що медіація проводиться двома медіаторами за таким принципом:

- двогендерність
- двопрофесійність
- двокультурність
- двомовність.

Така модель у сукупності із підходом врахування думки дитини та залучення її до процедури дозволяє досягти консенсусу у вирішенні цих спорів та запобігти їх виникненню у майбутньому.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно зазначити, що медіація є ефективним інструментом не лише вирішення, а й попередження транскордонних сімейних конфліктів в період воєнного стану, адже сприяє допомозі у зменшенні відчуття розділеності та напруження між сторонами, стабілізує та покращує сімейні відносини, допомагає забезпечити швидке та ефективне вирішення сімейних спорів, забезпечує довгострокові рішення, що відповідають інтересам дітей.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2011 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Правила перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>

Зміст

АКАДЕМІК І. МАЛИНОВСЬКИЙ – НАУКОВЕЦЬ, ПРАВНИК, ДЕРЖАВНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

<i>Герасимчук О. П.</i> ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. МАЛИНОВСЬКОГО В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	4
<i>Матвійчук М. А.</i> І. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО РЕЛІГІЙНУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ОСВІТУ В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ ЯК СКЛАДОВУ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ	7
<i>Токарук М. О.</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО ТА ПРАВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПОГЛЯД І. О. МАЛИНОВСЬКОГО	9

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Бевз Т. С.</i> ПИТАННЯ РОЗПОДІЛУ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	12
<i>Блащук О. О.</i> ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	14
<i>Герус Б. І.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	16
<i>Дробуш І. В.</i> ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	18
<i>Дробуш Л. В.</i> КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ГРОМАД В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	20
<i>Коваленко Л. П.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	22
<i>Мартинюк Р. С., Хомич Т. М.</i> СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ	23
<i>Мусій О. І.</i> РОЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ГРОМАДЯН В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	25
<i>Панчук І. О.</i> ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ В ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	27
<i>R. S. Martyniuk, I. V. Smachylo</i> A 'BOUND INITIATIVE' OF A CONSTITUTIONAL JURISDICTION BODY AS A PROCEDURAL GUARANTEE OF ITS NON-ALIGNED STATUS	29
<i>Стрельбицька Л. Я.</i> ПРОБЛЕМИ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	31
<i>Ткачук К. О.</i> ОКРЕМІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЛАГОДІЙНОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ	33

Українець М. П. ACQUIS COMMUNAUTAIRE ТА НОВА КОНЦЕПЦІЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	35
Хмарук Т. В. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ ТА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ	37
Яковець Т. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	39

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Балацька О. Р. НАЯВНІСТЬ «СУДУ, ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ»: УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД У ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ	42
Басиста І. В. ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕНІ ТА ВЧИНЮВАНІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ (продовження огляду)	44
Боржецька Н. Л. ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВТРАТОЮ ЧИННОСТІ ЗАКОНОМ, ЯКИМ ВСТАНОВЛЮВАЛАСЯ КРИМІНАЛЬНА ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ	48
Ваколюк Ю. О. ПОРЯДОК ОБРАХУНКУ СТРОКІВ ПРИ ВІДКРИТТІ МАТЕРІАЛІВ ЗА СТ. 290 КПК УКРАЇНИ	52
Венгерчук А. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СПРОЩЕНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	54
Вітрук А. О. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄС	57
Демчук К. В. НАГЛЯД ТА КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ	59
Жуковська О. Ю. ХТО ЧИТАТИМЕ ВИПРАВДУВАЛЬНИЙ ВИРОК?	61
Зеленський С. М. ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ФОРМІ ЗАЛУЧЕННЯ ПОНЯТИХ	63
Катунова А. В. ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАЛИШЕННЯ ДЕЯКИХ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ	65
Кедрук В. В. СПІВВІДНОШЕННЯ МЕЖ ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНІ ТА СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	67
Козак І. Р. ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ, У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	69
Кулинич М.-М. А. ПРАВОВА ПРИРОДА ВИТЯГУ З ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ	72

Лотин Т. В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЛЕЖНОСТІ ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ ВІД ЯКОСТІ ОЦІНКИ СУДДЕЮ ДОСЛІДЖЕНИХ ДОКАЗІВ	75
Москалик К. П. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ 2022-2023 РР.	77
Пальона Я. І. РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	80
Сандер В. А. ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	82
Скарбарчук О. Г. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ ФАКТУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНТЕРЕСАХ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ	84

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Блащук Т. В. ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ ІНВАЛІДНОСТІ	87
Заїка Ю. О. ІНСТИТУТ СПІВАВТОРСТВА І ЙОГО ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ	89
Лідовець Т. М. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, НАБУТОЇ НА УМОВАХ АУКЦІОНУ	91
Чернецька Т. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ	93
Шабаровський Б. В. НЕЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ЯК САМОСТІЙНА ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ПОЗОВІ (КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ)	95
Шминдрук О. Ф. МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ ЗА УЧАСТІ ДІТЕЙ	98

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

X Міжнародної науково-практичної конференції

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

24 листопада 2023 року

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Відповідальна за випуск *Тетяна Блащук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 12,09. Зам. № 11–24.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. +38 068 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net